

Sisekaitseakadeemia
Sisejulgeoleku instituut

Kaarel Kraus

**EETIKATEEMALISE PROGRAMMI LÄBIVIIMINE
KINNIPEETAVATELE: PILOOTPROGRAMMI LÄBIVIIMISE
MÕJU ANALÜÜS LÄBI KINNIPEETAVATE KOGEMUSE**

Magistritöö

Juhendaja:
Maret Miljan, MA

Tallinn 2024

Annotatsioon

Sisejulgeoleku instituut	Kaitsmise kuu ja aasta: juuni 2024
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Eetikateemalise programmi läbiviimine kinnipeetavatele: pilootprogrammi läbiviimise mõju analüüs läbi kinnipeetavate kogemuse</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: Implementing an ethics program for detainees: Analysis of the impact of a pilot program through detainees' experiences.</p>	
<p>Lühikokkuvõte: Käesolev magistritöö keskendub pilootprojektina kinnipeetavatele läbi viidud eetikateemalise programmi tajutava mõju analüüsile. Töö põhiosa koosneb kahest osast. Esimeses peatükis otsitakse vastust mis on taasühiskonnastamine, mis on eetika, kuidas üldse täiskasvanuid koolitada ja vaadeldakse juba maailmas läbi viidud projekte. Teises peatükis viiakse läbi empiirilise uuringu raames kogutud andmete analüüs, mille alusel tehakse vastavalt uurimisülesande püstitusele järeldused ja autoripoolsed ettepanekud. Töö uurimisprobleem on: milline on kinnipeetavatele läbiviidud eetikateemalise programmi tajutav mõju? Magistritöö eesmärk on hinnata eetikateemalises programmis osalemise kogemust ja sarnaste programmide arendamise vajadust vanglates.</p> <p>Tegemist on kvalitatiivse empiirilise uuringuga, milles uurimisstrateegiana on kasutatud fenomenograafilist uuringut ja andmete kogumise meetodina poolstruktureeritud intervjuusid. Intervjuude käigus vesteldi eetikateemalise programmi läbinud kinnipeetavatega.</p> <p>Uuringu tulemustest selgus, et programm pakkus osalejatele uusi teadmisi ja hariduslikku väärtust. Osalejad nägid võimalusi õpitut ka keerulistest olukordades rakendamiseks, pidades läbitud programmi kasulikus ja mõtestatuks. Osalejate poolt tehti ka ettepanekuid programmi täiustamiseks.</p> <p>Analüüsi tulemusena tehtud järelduste põhjal esitati ettepanekud programmi täiustamiseks, samuti tehti ettepanek programmi viimiseks väljaspoole Eestit.</p>	
Lisad: ei ole	
Võtmesõnad: vangistus, taasühiskonnastamine, eetika	
Võõrkeelsed võtmesõnad: imprisonment, rehabilitation, ethics	
Säilitamise koht:	
Töö autor: Kaarel Kraus	
Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalistest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.	
Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Maret Miljan	Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor/instituudi juhataja:	Allkiri:

Sisukord

Sisukord.....	3
Sissejuhatus	4
1. Kinnipeetavate taasühiskonnastamine.....	9
1.1 Taasühiskonnastamise mõiste, eesmärk, efektiivsuse hindamine ja tegevused	9
1.2 Eetika ja eetikateemaliste programmide mõju	15
1.3 Kinnipeetavate õpetamine ja õpetuse mõju hindamine	19
1.4 Vanglates läbi viidud eetikateemalised programmid	23
2. Empiiriline uuring	31
2.1 Metoodika ja valim.....	31
2.2 Tulemuste analüüs	36
2.3 Uuringu järelused	66
2.4 Ettepanekud	68
Kokkuvõte	71
Summary	73
Viidatud allikate loetelu	75
Lisa 1	82
Lisa 2.....	97

Sissejuhatus

Vangistuseseaduse § 6 lõike 1 kohaselt on üks vangistuse täideviimise üheks eesmärgiks kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele (Vangistuseseadus, 2000). See tähendab karistatu resotsialiseerimist, tema taasloomumist ühiskonda vähemalt sel määral, et ta ei pane toime uusi kuritegusid. Seega saab õiguskuulekale käitumisele suunamist pidada vanglakaristuse täideviimise keskseks eesmärgiks. (Madise, *et al.*, 2014, lk 40)

Ühtlasi rõhutavad riigi strateegiad taasühiskonnastamise tähtsust. Näiteks Justiitsministeeriumi programmis aastateks 2023-2026 rõhutatakse vajadust vähendada retsidiivsuse ehk korduvkuritegevuse määra, keskendudes õigusrikkujate võimekuse arendamisele, et tagada nende võimekus elada seaduskuulekat elu pärast vabanemist. Selle saavutamisel on oluline roll vanglate ja kriminaalhoolduse rehabilitatsioonitegevustel, sealhulgas vangistuse sisul, vabanemisejärgsel toel ja majutusteenusel. (Justiitsministeerium, lk 4)

Ka Riigikogu 12.11.2020 vastu võetud otsuses „Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine“ rõhutatakse taasühiskonnastamise tähtsust vanglatöös, pöörates tähelepanu kinnipeetavate inimväärsele kohtlemisele. See hõlmab vangide ettevalmistamist vabanemiseks, pakkudes neile mõtestatud tegevusi ning juurdepääsu tõendus põhiste sotsiaalprogrammidele ja haridus- ning tööhõivevõimalustele, mis vastavad ühiskonna vajadustele. (Riigikogu, 2020)

Seadusloojatel on õigus defineerida tegevusi keelatud ja karistatavateks. Üldjuhul tehakse seda eelkõige ühiskonna turvalisuse tagamiseks, kuid samas aitab see luua moraalset käitumiskompassi, mis võimaldab ühiskonnal mõista, mis võiks olla lubatud ja mis mitte (Pollock, 1998, p. 2). Ent on oluline mõista, et ühiskondliku harmoonia saavutamiseks tuleb vanglasüsteemil suunata õigusrikkujaid viisil, mis ennetab nende edasist õigusnormide rikkumist.

Vangistuse peamine eesmärk on kinnipeetava õiguskuulekale teele juhtimine. Vanglalt ei eeldata ega panda kohustust see eesmärk saavutada, vaid luua tingimused ja võimalused selleks. Kinnipeetava vastutus on neid võimalusi kasutada ja hiljem realiseerida õiguskuuleka ühiskonnaliikmena. Vangla eesmärk ei ole kinnipeetavatele mugavama elukeskkonna loomine, vaid luua tingimused, mis motiveeriksid võtma oma elukorralduse üle enamat vastutust ja et

vanglal oleks enam võimalusi mõjutada vangistuse eesmärgi saavutamist positiivse mõjutamise kaudu. (Tüllinen, 2016, lk 6-7)

Lisaks johtub vangide taasühiskonnastamise vajadus ka vangistuse suurest majanduslikust koormusest ühiskonnale. Näiteks 2023. aastal ulatus ühe vangi kuine ülalpidamiskulu 3027 euroni, kattes personali-, hooldus- ja majanduskulud (Vanglateenistus, s.a.).

Teisisõnu, vangistuse perioodi tuleks vaadelda kui võimalust kasutada aega maksimaalselt ära, eesmärgiga vähendada tõenäosust, et isik paneb pärast vabanemist toime uue õigusrikkumise.

Vanglasüsteem on vangistuse perioodi kinnipeetava jaoks rikastanud mitmesuguste taasühiskonnastamisele suunatud tegevustega. Nende hulka kuuluvad peamiselt sotsiaalprogrammid, mis on välja töötatud, et tegeleda nende riskiteguritega, mis viisid kinnipeetava kuriteo toimepanemiseni. Selliste programmide pakkumiseks on vanglas loodud erinevaid sotsiaalprogramme, mida juhendavad selleks spetsiaalselt väljaõppe saanud sotsiaaltöötajad, psühholoogid, kriminaalhooldajad ja inspektor-kontaktisikud (Savitš, *et al.*, 2016, lk 9).

Sotsiaalprogrammide eesmärk vanglas on tegeleda käitumisvigadest tulenevate riskidega, mille selgitamisele võib kaasa aidata eetika. Eetika, mis on ühtviisi oluline kõikides eluvaldkondades ja puudutab igat inimest, tegeleb inimkäitumise, tegude, väljaütlemiste ja nende tagajärgede analüüsiga. Eetika uurib seda, kuidas meie valikud ja teod mõjutavad seda, kes me oleme ja mida me väärtustame, rõhutades, et ilma oma elu ja valikute üle järele mõtlemata ei ole võimalik elada täisväärtuslikku elu (Sutrop, 2006, lk 489). Eetika väärtus seisneb selle mitmekülsuses ja võimes pakkuda raamistikku inimkäitumise ja otsuste tagajärgede hindamiseks (Souryal, 1998, p. 59), kuid samal ajal tunnistab, et eetilistes küsimustes ei pruugi alati leiduda universaalseid vastuseid õigele ja valele tegevusele või otsusele. Liigne rõhk reeglite järgimisele võib isegi ohustada laiemat moraali, juhtides tähelepanu sellele, et eetika mõistmine nõuab kaalutletud lähenemist ja kriitilist mõtlemist (Falender & Shafranske, 2007 tsit Schaap *et al.*, 2022, p. 2).

Selleks, et vältida käitumisvigu või jäika keskendumist regulatsioonidele, on töö autor kahel korral, ajavahemikul 25.04.2023 kuni 25.05.2023 ning 03.10.2023 kuni 08.11.2023 Tallinna vanglas taasühiskonnastava tegevusena läbi viinud eetikateemalise programmi. See

pilootprojekt hõlmas kümme 1,5-tunnist kohtumist kinnipeetavatega, mille jooksul arutleti eetika põhikontseptsioonide üle ja lahendati mitmesuguseid eetilisi dilemmasid. Autor on koostanud tundide läbiviimise põhjal ülevaateartikli, mis magistritöö esitamise hetkeks pole veel avaldatud (Kraus, 2024).

Programm eristub oluliselt teistest programmidest, kuna see ei keskendu otseselt kinnipeetavate riskiteguritele. Erinevalt teistest vanglas pakutavatest sotsiaalprogrammidest, mis on suunatud konkreetsete riskide maandamisele, ei seonu eetikateemaline programm ühegi spetsiifilise riskiteguriga. See võimaldab osalemist kõigil huvitatud kinnipeetavatel, sõltumata nende toime pandud kuriteoliigist või sotsiaalsest taustast, pakkudes seeläbi laiapõhjalist ja kaasavat lähenemist.

Eetikateemalisi programme ei ole Eesti vanglasüsteemis varem läbi viidud, maailmaski on selliseid programme autorile teadaolevalt vaid kaks – 2017. aastal Lõuna-Aafrika Vabariigis ja 2019. aastal Šveitsis. Eestis ei ole varasemalt selliseid programme rakendatud ning ka rahvusvahelisel tasandil on sarnaseid algatusi teostatud vaid piiratud arv, siis sellest tuleneb töö uudsus.

Lõuna-Aafrika Vabariigis ja Šveitsis läbiviidud eetikaprogrammide puhul on täheldatud, et need on avaldanud mõju kinnipeetavate edasisele käitumisele, sealhulgas nende kriitilisele mõtlemisele, mis võib omakorda soodustada nende sujuvamat taasühiskonnastumist (Mnisi, 2019, pp. 90-93; Schütz, 2019, pp. 399). Arvestades, et Eestis on retsidiivsuse määr suhteliselt kõrge – 2023. aastal ulatus kahe aasta retsidiivsuse määr süüdimõistva kohtuotsuse alusel vanglast vabastatute seas 30%-ni (Justiitsministeerium, 2023), on oluline uurida uusi võimalusi kinnipeetavate rehabilitatsiooniks ja taasühiskonnastumiseks juba vangistuse ajal. Uute meetodikate leidmine ja rakendamine võib aidata vähendada retsidiivsuse määra, mis teeb ühtlasi käesoleva töö aktuaalseks.

Nagu öeldud, ei ole Eestis varem kinnipeetavatele eetikateemalisi programme läbi viidud, mistõttu puuduvad andmed selliste programmide mõju kohta. Seetõttu on vajalik analüüsida eetikaprogrammis osalenud kinnipeetavate kogemusi. Käesolev töö kasutab selleks laialt levinud koolitusprogrammide hindamismudeli, Kirkpatricku mudeli, kahte esimest hindamistasandit: osalejate reaktsiooni programmile ja nende õpitud teadmisi. Sellest tulenevalt

tõusetub ka uurimisprobleem: milline on kinnipeetavatele läbiviidud eetikateemalise programmi tajutav mõju?

Uurimisprobleemi välja selgitamiseks esitatakse järgmised uurimisküsimused:

1. Miks ja milliste ootustega kinnipeetav programmi registreerus?
2. Kuidas tajus kinnipeetav väärtushinnangute ja hoiakute muutust programmi läbimisel?
3. Mida kinnipeetav eetikateemalisest programmist õppis?
4. Millised on programmis osalejate ettepanekud programmi arendamiseks?

Magistritöö eesmärk on hinnata eetikateemalises programmis osalemise kogemust ja sarnaste programmide arendamise vajadust vanglates. Magistritöös esitatud eesmärgi täitmiseks sõnastatakse järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida kinnipeetavate taasühiskonnastamise teoreetilisi lähtekohti eetikaõppe andmise seisukohast.
2. Analüüsida eetikaprogrammis osalenud kinnipeetavate kogemust.
3. Sünteesida teooriat ja uuringu tulemusi ning teha järeldusi ja ettepanekuid eetikateemalise programmi efektiivsemaks läbiviimiseks.

Magistritöös viiakse läbi kvalitatiivne empiiriline uuring, mille uurimisstrateegia on fenomenograafiline uurimus. Fenomenograafia puhul on tegemist uurimissuunaga, mille eesmärk on inimeste kogemuste kirjeldamine, analüüsimine ja mõistmine (Marton, 1981, p. 180). Fenomenograafilises uuringus on levinumaks meetodiks intervjuude läbiviimine. Ka käesoleva magistritöö andmekogumismeetodiks on valitud intervjuu. Intervjuu kasutamine uuringu läbiviimiseks on valitud eelkõige seetõttu, et intervjuu abil vahendatakse mõtteid, hoiakuid, seisukohti, teadmisi ja tundeid. Intervjuuna kasutatakse poolstruktureeritud intervjuud. Selleks pannakse kirja teemavaldkonnad, mida soovitakse käsitleda, intervjuu skeemis (Laherand, 2010, lk 193).

Magistritöö koosneb kolmest osast. Esimeses osas käsitletakse teoreetilisi lähtekohti, analüüsitakse vanglateenistuse osa kinnipeetavate taasühiskonnastamisel, antakse ülevaade varem läbi viidud eetikateemalistest programmide mõjust vanglas ning arutletakse täiskasvanud õppijate õpetamise lähenemiste ja nende mõju hindamise üle. Teine osa keskendub uurimistöö tulemustele, pakkudes analüüsi, järeldusi ja soovitusi. Kolmandas osas tehakse kokkuvõtte

uuringust, kus esitatakse üldistatud kujul järeldused ja ettepanekud lähtudes uuringu tulemustest.

Magistritöö annab panuse vanglateenistuse taasühiskonnastamise valdkonda. Selle raames käivitati uus programm, mis ei ole seotud kinnipeetavate riskiteguritega, vaid uurib võimalusi kinnipeetavatele pakkuda tegevusprogramme, millest saab vabatahtlikkuse alusel osa võtta. Antud uurimuse tulemustest saab vanglateenistus tagasiside, kas ja millist mõju uus programm kinnipeetavatele võib avaldada.

1. Kinnipeetavate taasühiskonnastamine

Magistritöö esimeses peatükis antakse ülevaade teoreetilistest lähtekohtadest. Antud teema kohta on vähe allikaid ja käesolev töö on üks esimesi selles valdkonnas, seetõttu käsitletakse teooriaosas üldtõdesid. Kuna eetikateemalise programmi laiem eesmärk on kinnipeetavate taasühiskonnastamine, siis esmalt selgitatakse magistritöös, mis on taasühiskonnastamine, mis on eetika, kuidas üldse täiskasvanuid koolitada ja lõpetuseks vaadeldakse juba maailmas läbi viidud projekte. Täpsemalt avatakse esimeses alapeatükis taasühiskonnastamise mõiste ja eesmärk, efektiivsuse hindamine, ühtlasi tehakse ülevaade, millised taasühiskonnastavad tegevused on igapäevaselt vanglas kasutusel. Teises alapeatükis avatakse eetika mõiste ja analüüsitakse eetikateemaliste programmide mõju ühiskonnas, samuti avatakse kriitilise mõtlemise mõiste. Kolmandas alapeatükis tuuakse välja kinnipeetavate koolitamise eripärad: kuidas tuleks täiskasvanud õppijat õpetada, millised on läbiviidava tunni olulised kriteeriumid ning kuidas programmi mõju hinnatakse. Neljandas alapeatükis tutvustatakse vanglates läbiviidud eetikateemalisi programme Lõuna-Aafrika Vabariigi ja Šveitsi näitel, ühtlasi tehakse ülevaade käesoleva uurimuse aluseks olevast pilootprogrammist.

1.1 Taasühiskonnastamise mõiste, eesmärk, efektiivsuse hindamine ja tegevused

Vangistusseaduse § 6 lõike 1 järgi on üks vangistuse täideviimise eesmärke suunata kinnipeetav õiguskaualekäitumisele (Vangistusseadus, 2000), mis tähendab karistuse sellist täideviimist, mis peab andma vangistatule võimaluse sotsiaalselt vastutavana edaspidises elus toime tulla ilma õiguskorda rikkumata. See tähendab karistatu resotsialiseerimist, tema taasloomumist ühiskonda vähemalt sel määral, et ta ei pane toime uusi kuritegusid. Seega saab õiguskaualekäitumisele suunamist pidada vanglakaristuse täideviimise keskseks eesmärgiks. (Madise, *et al.*, 2014, lk 40)

Cid (2005, p. 157) kirjeldab taasühiskonnastamist kui olukorda, kus vangid on aktiivselt kaasatud programmidesse ja tegevustesse, mis aitavad neil ühiskonda tagasi astuda. Lisaks toob Cid (2005, p. 148) välja, et vangidele peaks vangistuse ajal võimaldama osaleda erinevates programmides, mis aitavad neil pärast karistuse ära kandmist sujuvalt ühiskonda reintegreeruda.

Taasühiskonnastamise olulisuse toob välja nii kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030 (Riigikogu, 2020), Justiitsministeeriumi programm aastateks 2023-2026 (Justiitsministeerium, lk 4) kui ka vanglateenistuse strateegia (Vanglateenistus, s.a.). Kõik nimetatud dokumendid rõhutavad vanglate ja kriminaalhoolduse rolli isikute taasühiskonnastamisel ning olulisust kinnipeetavate vabanemiseks ettevalmistamisel.

Taasühiskonnastamise efektiivsuse hindamise üheks oluliseks indikaatoriks vanglates on retsidiivsus. Retsidiivsus ehk korduvkuritegevus (Ahven, *et al.*, 2017, lk 7), kuid teatud detailide osas on erinevad autorid erimeelel. Robertson jt (2020, p. 1060) on esile toonud, et ühtset määratlust retsidiivsuse hindamiseks ei eksisteeri. Siiski rõhutavad nad, et teadlaste jaoks on kõige levinum lähenemine retsidiivsuse määratlemisel uue kuriteo toimepanemine või isiku kinnipidamine. Sarnast seisukohta jagavad ka Broadhurst jt (2018, p. 400) ning Blokland jt (2005, p. 927), kes defineerivad retsidiivsust kui vanglast vabanenud isiku uuesti vahistamist, hõlmates selles ka uute süüdistuste esitamist. Robertson jt (2020, p. 1061) täiendavad, et retsidiivsuse hindamisel on oluline arvesse võtta ka ajavahemikku, mille jooksul retsidiivsust mõõdetakse – näiteks võib retsidiivsusprotsent olla madalam, kui mõõtmisperiood on pikem.

Nii Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030 (Riigikogu, 2020) kui ka Justiitsministeeriumi programm aastateks 2023-2026 (Justiitsministeerium, lk 4) toovad keskse eesmärgina välja retsidiivsuse vähendamise. 2018. aastal avaldatud uuringu kohaselt oli Eestis aastatel 2011-2016 kahe aasta retsidiivsusmäär kohtuotsuse järgi kõige kõrgem reaalse vangistusega karistatud isikutel – 29% (Ahven, *et al.*, 2017, lk 13). Siiski avastati, et kõikidest aastatel 2011–2012 vanglast vabanenutest mõisteti viie aasta jooksul uuesti süüdi 53% (*Ibid.*, lk 14). Uuringus märgitakse, et võrreldes 2007. aasta ja 2016. aasta retsidiivsusmäärasid, on vanglast vabanenute retsidiivsus vähenenud (*Ibid.*, lk 31). Viimaste andmete kohaselt on retsidiivsusprotsent jäänud suures plaanis samaks. 2023. aastal loeti kahe aasta retsidiivsusmääraks süüdimõistva kohtuotsuse alusel 30% vanglast vabanenutel (Justiitsministeerium, 2023). Üldistavalt võib öelda, et retsidiivsusprotsent on aja jooksul püsinud samal tasemel.

Statistika kohaselt kandis 2023. aastal esmakordselt vanglas karistust vaid 21% süüdimõistetutest, võttes arvesse ka varasemaid vahistamisi ja aresti kandmisi (Justiitsministeerium, 2023). See tähendab, et ligi neli viiendikku vanglas viibivatest isikutest on varasemalt viibinud vangistuses või olnud vahistatud või aresti all.

Eelnev statistika retsidiivsuse osas näitab aga selgelt, et märkimisväärsel osal vanglas karistust kandnud isikutel on üleminek vanglast vabanemisel ühiskonda keeruline ja olemasolevad taasühiskonnastavad meetmeid ei ole kuigi edukad olnud. Sellele võivad kaasa aidata mitmed tegurid, millest Clark (2016, p. 1365) toob välja stabiilse elukoha puudumise, majanduslikud raskused ning keerulised suhted, sealhulgas asjaolu, et isik liigub tagasi samasse keskkonda või suhtleb samade inimestega, kellega kuritegu toime pandi. Kuigi kriminaalpoliitika põhialustest aastani 2030 (Riigikogu, 2020) kui vanglateenistuse strateegiast (Vanglateenistus, s.a.) nähtub, et üha rohkem panustatakse sellele, kuidas vanglast vabanenud õigusrikkujat vabanemiseks ette valmistada, pakkudes selleks vabanenutele vabanemisejärgset tugiteenust ja majutust.

Kõiki väliseid tegureid vanglasüsteem muuta ei saa, seega tasub tegeleda nendega, mida saab. Karistuse kandmise ajal tuleb proovida suunata kinnipeetava mõtlemist, et tal pärast karistuse kandmist oleks moraalikompass, mis hoolimata välistest teguritest aitaks hoida inimest seadusekuulekamal teel. Selleks, et seda teha, ja vähendada seejuures retsidiivsuse määra, on oluline pakkuda vanglas viibivatele isikutele mõtestatud tegevusi, mis valmistaks neid ette ühiskonda naasmiseks, tagades samas, et nad ei paneks toime uusi õigusrikkumisi. Bollock & Bunce (2020, p. 123) märgivad siiski, et vanglad pole suutnud luua sellist positiivset keskkonda, mis motiveeriks vange oma käitumist muutma ja tõsiselt võetavaid plaane tegema oma elustiili muutmiseks. Sellise soodsa kliima loomine on kriitilise tähtsusega igasuguse rehabilitatsiooniprotsessi jaoks vanglates.

Jang jt (2023, p. 228) toovad välja, et retsidiivsus koos vähenenud negatiivsete emotsioonidega ja väärkäitumisega on olulised, kuid need on taasühiskonnastamise afektiivsed ja käitumuslikud kõrvalsaadused, mitte taasühiskonnastamise enda sünonüümid. Siiski tuleb välja tuua, et aastatega on vanglates üha vähem inimesi. Näiteks 2023. aasta lõpus oli vangistuses 1841 isikut, võrreldes 2017. aastal olnud 2723 ja 2012. aastal olnud 3371 isikuga (Justiitsministeerium, 2023). See tähendab, et võrreldes kümnendi taguse ajaga on vangistuses üle kolmandiku vähem inimesi, mis omakorda näitab, et meie vanglates ei ole ülerahvastatust.

Cullen jt (2011, pp. 60-61) rõhutavad, et kui kinnipeetavatele ei anta võimalust osaleda taasühiskonnastavates tegevustes, suureneb nende retsidiivsuse oht juba eos. Seetõttu tuleks taasühiskonnastavaid sotsiaalprogramme rakendada kõigile vangidele, sealhulgas kõrge retsidiivsusriskiga kurjategijate puhul. Kuna 79% vanglas viibivatest isikutest

(Justiitsministeerium, 2023) on varem kokku puutunud vangla keskkonnaga, on oluline, et vanglad tagaksid, et vanglast vabanedes ei satuks need isikud enam seadusega konflikti.

Kinnipeetavate edukas taasühiskonnastamine eesmärgiga vähendada retsidiivsust, nõuab mitmekülgset lähenemist. Selleks pakub vanglasüsteem karistust kandvatele isikutele vajalikke sekkumistegevusi näiteks tööhõive, sotsiaalprogrammid jt. Kuna edasiselt hinnatakse eetikateemalises programmis osaleja kogemust, on asjakohane käsitleda selle valdkonnaga enim seonduvat, milleks on igapäevane suhtlus ametnikega, hariduse omandamine ja sotsiaalprogrammid. Igaüks neist mängib olulist rolli kinnipeetavate taasühiskonnastamises.

Igapäevased suhted ametnikega

Taasühiskonnastamise protsessis tõuseb esile ühe keskse teemana ametnike ja kinnipeetavate vahelise suhte olulisus. Liebling jt (2012, p. 87, 91, 100) rõhutavad, et „õiged suhted“ ametnike ja kinnipeetavate vahel on fundamentaalsed, märkides, et sellised suhted hõlmavad liberaalsemat lähenemist, mis toetab kinnipeetavate rehabilitatsiooni. Nad viitavad, et ametnike ja kinnipeetavate suhted mängivad võtmerolli taasühiskonnastamise edus või ebaõnnestumises, ja toonitavad vastastikust sõltuvust: kinnipeetavad vajavad ametnikke õigluse tagamiseks ja ametnikud vajavad kinnipeetavaid korrastatud ning turvalise keskkonna loomiseks.

Ricciardelli ja Perry (2016, p. 421) toovad välja, et omadused nagu ausus, järjekindlus, kannatlikkus, ärakuulamine ja vangide võrdne kohtlemine on olulised ametnike ja kinnipeetavate vaheliste suhete loomisel, toetades seeläbi üldisi vastutustunde põhimõtteid. Sellest joonistub välja, et efektiivne taasühiskonnastamine nõuab mitte ainult programmide ja protseduuride olemasolu, vaid ka ametnike isiklikku panust ja kvaliteetset suhtlemist kinnipeetavatega. Selleks peab tegemist olema hea ametnikuga.

Liebling jt (2012, p. 105) kirjeldavad „hea ametniku“ omadusi, mis hõlmavad kuulamisoskust, kontrollitud huumorimeelt, täiskasvanulikkust, motiveeritust, intelligentsust, võimekust võimu kasutada, hoolivust ja kaastunnet. Need omadused on olulised, et vähendada kinnipeetavate tõrjutuse ja üksinduse tundeid, mida kirjeldatakse kui olulist väljakutset nii vanglas kui ka pärast vabanemist (Schliehe, *et al.*, 2022, pp. 1610-1611).

Taasühiskonnastamise protsessi edendamiseks peaks iga vanglas töötav ametnik olema teadlik ja valmis rakendama neid hea ametniku omadusi, et luua positiivne mõju kinnipeetavate

eludele. Võimalikud sekkumistegevused kui ka individuaalne lähenemine on olulised meetodid, kuid nende efektiivsus sõltub suuresti ametnike ja kinnipeetavate vaheliste suhete kvaliteedist.

Hariduse omandamine

Teise ja mitte vähem tähtsamana mängib ühte määravat rolli vanglas haridus ja selle omandamine kinnipeetavate taasühiskonnastamise protsessis. Hariduse omandamine vanglas ei ole ainult meede kinnipeetavate aja kasulikuks kasutamiseks, vaid pakub ka olulist võimalust isiklikuks ja professionaalseks arenguks, mis on oluline taasühiskonnastamise edukuse seisukohast (Ilechukwu & Ugwuozor, 2017, p. 2).

Haridus aitab kinnipeetavatel (*Ibid.*):

- ✓ Kasutada oma karistusaega konstruktiivselt, tegeledes õppimise ja oskuste arendamisega.
- ✓ Parandada tööalast konkurentsivõimet, muutes nad tööturul atraktiivsemaks ja suurendades töö leidmise võimalusi.
- ✓ Muuta isiklike hoiakuid ja arusaamu, mis võib kaasa aidata nende sotsiaalsele kohanemisele ja vähendada retsidiivsuse tõenäosust.

Ilechukwu & Ugwuozor (2017, p. 13) toonitavad, et hariduse kaudu saavutatud rehabilitatsioon ja ühiskonda reintegreerimine pakuvad kinnipeetavatele vajalikke vahendeid, et saavutada isiklikku kasvu ja parandada elus toimetuleku oskusi. Baranger jt (2018, pp. 509-510) lisavad, et haridus aitab kaasa enesearengule ja annab vahendid vastupanuks keerulistes oludes, tõstes seeläbi isiklikku mõjuvõimu.

Ellison jt (2017, p. 125) tõendavad, et vanglaharidusel on märkimisväärne positiivne mõju, vähendades retsidiivsuse tõenäosust ligikaudu ühe kolmandiku võrra ja suurendades tööleidmise tõenäosust 24% võrra võrreldes nendega, kes haridust ei omanda. See statistika on loodud väheste andmete pinnalt ja suuresti USA näitel, kinnitab see hariduse olulisust kui vahendit, mis mitte ainult ei aita kinnipeetavatel paremini ühiskonda integreeruda, vaid aitab ka vähendada kuritegevuse kordumist.

Sotsiaalprogrammid

Individuaalne lähenemine on tõhus ja end tõestanud viis kinnipeetavate riskiteguritega tegelemisel, on see aja- ja ressursimahukas (Savitš, *et al.*, 2016, lk 9). Alternatiivse

lahendusena, mis võimaldab pakkuda tuge üheaegselt suuremale hulgale kinnipeetavatele, on välja töötatud mitmed sotsiaalprogrammid. Programmid lähtuvad kinnipeetava riskiteguritest, hõlmates sõltuvusprobleeme, sotsiaalsete oskuste arendamist, väärtushinnangute ja hoiakute mõjutamist ning vägivalla vähendamist (Savits, *et al.*, 2016, lk 9). Nimetatud programmide hulka kuuluvad näiteks viha juhtimine, agressiivsuse asendamise treening, pere- ja paarisuhte vägivalla vähendamine, sotsiaalsete oskuste arendamise treening ning paljud teised (Vanglateenistus, s.a.). Kuigi antud töös ei keskenduta nende programmide sisule, annab nimistu aimu nende mitmekesisusest ja laiast ulatusest vanglas läbiviidavate sotsiaalprogrammide osas. Kõik eelnimetatud programmid on välja töötatud selleks, et tegeleda isikute riskikäitumisega.

Drake rõhutab, et mõnikord võivad sotsiaalprogrammid tunduda kinnipeetavatele peale surutud ning tekitada arusaama, et vanglateenistus tegeleb küll riskide maandamisega, kuid ei pruugi tegelikult arvestada kinnipeetavate individuaalsete vajadustega. Selline lähenemine võib viia olukorrani, kus programmide efektiivsus on piiratud, kuna need ei ole kohandatud kinnipeetavate tegelikele vajadustele ja huvidele. (Drake, 2012, p. 101)

Elias on oma magistritöös ühtlasi välja toonud mitmeid puudujääke Eesti vanglate olemasolevates sotsiaalprogrammides, sealhulgas puuduvad eraldi ja põhjalikud vabanemiseelse lähenemise programmid ning lähenemine, mis võtaks arvesse kinnipeetavate hoiakuid ja väärtusi. Lisaks on probleeme sõltuvusprobleemidega kinnipeetavatega tegelemisel. Kuigi vanglates läbiviidavad programmid täidavad üldiselt oma eesmärgi, nõuavad need kaasajastamist või kohandamist Eesti konteksti ja inimeste vajadustega, kuna paljud programmid on imporditud teistest riikidest ja ei pruugi alati sobida Eesti inimese iseloomule. (Elias, 2022, lk 59-61)

Ka Cale jt (2019, p. 141) rõhutavad, et kuigi sotsiaalprogrammid on üldiselt kasulikud, näib nende mõju olevat kõige suurem madalama riskitasemega kinnipeetavate puhul. Nende retsidiivsus on madalam kui kinnipeetaval, kes on vanglas hinnatud kõrgema riskiga. Lisades, et mõned sotsiaalprogrammid ei pruugi kõrge riskiga kinnipeetavatele üldse mõjuda. Madalama riskitasemega kinnipeetavate puhul on tõenäoliselt tegemist isikutega, kelle sotsiaalsete ja käitumuslike probleemide intensiivsus on madalam, mis võib seletada nende positiivsemat vastust sotsiaalprogrammidele.

Kuigi vanglate sotsiaalprogrammid on laialdaselt kasutatavad ja tõhusad kinnipeetavate riskitegurite käsitlemisel, võivad need tunduda kinnipeetavatele peale surutud ning jätta mulje, et nende tegelikke muresid ei arvestata. Lisaks vajavad praegused programmid sageli uuendamist, et paremini oma eesmärgi saavutada. Nende probleemide lahendamiseks on vajalik arendada uusi ja tõhusamaid meetodeid kinnipeetavate taasühiskonnastamiseks. Eliase (2022, lk 59-60) poolt esile toodud puudujääkide seas sotsiaalprogrammide puhul on märgitud kinnipeetavate hoiakute ja väärtushinnangute käsitlemise vajakajäämine. Seega, analüütilises perspektiivis, võib järeldada, et eetika ja sellega seotud programmide rakendamine võiks osutada efektiivseks vahendiks nimetatud puudujääkide adreseedimisel.

1.2 Eetika ja eetikateemaliste programmide mõju

Eetika, nagu Pojman & Vaughn (2022, p. 1) seda kirjeldavad, on moraali süsteemne uurimus, kasutades filosoofilisi meetodeid. See tegeleb põhimõtteliste küsimustega õigest ja valest, heast ja halvast, ning otsib ratsionaalsust ja süstemaatilisust moraalsetes dilemmades, mis on tihti keerulised ja vastuolulised. Eetika ei paku mitte ainult vahendeid moraaliprobleemide analüüsimiseks ja lahendamiseks, vaid aitab ka vormida inimeste moraalset arusaama, pakkudes selgust ja kindlust moraalsete otsuste tegemisel.

Pojmani (2005, lk 15) seisukoht eetika olulisusest inimese elus rõhutab sügavalt eetikaõppe potentsiaali individuaalse arengu ja isikliku transformatsiooni kontekstis. Eetika mitte ainult ei aita mõista ja hinnata meie tegevuste moraalseid aluseid, vaid pakub ka raamistikku keeruliste moraalsete küsimuste läbitöötamiseks, aidates seeläbi kaasa isikliku otsustusvõime paranemisele ja eelarvamuste ületamisele. Pojman (2005, lk 18) toob välja, et eetika keskseks küsimuseks on kuidas me peaksime elama. Kuigi ühest vastust ei pruugi sellele küsimusele olla, võimaldab eetikaõpe inimestel avastada ja kaaluda erinevaid eluviise, mis peegeldavad moraalseid väärtusi ja põhimõtteid.

Griffini (2022, pp. 250-254) analüüs toob esile, kuidas inimesed lähtuvad keerulistes eetilistes dilemmades sageli sisemisest intuitsioonist, tuginedes varasematele kogemustele või teadmistele selle kohta, kuidas sarnaseid olukordi on lahendatud. See rõhutab eetiliste dilemma lahendamisel kogemuse ja arutelu tähtsust. Kui isikul puuduvad otsest kogemust sarnaste olukordadega, võib teiste inimeste kogemuste ja lahenduste tundmaõppimine pakkuda

vajalikku taustteavet ja suuniseid. Griffini väljatoodust lähtuvalt on grupiarutelud väärtuslikuks vahendiks eetilise mõtlemise ja otsustusprotsessi arendamisel.

Nageli (2023, pp. 47-50) pakutud universaalne küsimus "Kuidas sulle meeldiks, kui keegi sinuga samamoodi teeks?" on oluline eetilise mõtlemise vahend, mis aitab inimestel mõista oma tegevuse potentsiaalset mõju teistele. See "kuldreegli" põhimõtte julgustab inimesi seadma ennast teise inimese olukorda, soodustades empaatiat ja vastastikust mõistmist. Selline lähenemine aitab vältida egoistlikke otsuseid, pannes rõhku sellele, kuidas meie tegevused mõjutavad teisi inimesi, ning julgustab meid tegema valikuid, mis on kasulikud nii endale kui ka teistele.

Souryal (1998, p. 61) märgib, võivad eetilised dilemma lahendused olla keerulised, kuna eetika on tõepoolest subjektiivne valdkond ja erinevad inimesed võivad sarnaseid olukordi hinnata väga erinevalt. See toob esile eetikaõppe keerukuse: kuigi eetilised põhimõtted võivad pakkuda juhiseid, ei pruugi need alati anda üheselt mõistetavaid vastuseid kõigile küsimustele, millega me elus silmitsi seisame. Lisaks toob Souryal (1998, p. 61) välja, et eetika "pehmust" ei tohiks näha puudusena, vaid pigem kui tunnustust inimlikule keerukusele ja mitmekesisusele, mis nõuab meilt pidevat arutelu, kaalutlemist ja kriitilist mõtlemist.

Mumfordi jt (2015, p. 55) ja Tsa (2013, p. 10) tööd rõhutavad, et kuigi eetikaõpetuse vajalikkusest ja potentsiaalsest kasust on palju räägitud, on süsteemsete ja järjepidevate uuringute puudumine eetikaõpetuse mõju kohta teinud keeruliseks konkreetsete järelduste tegemise selle tõhususe üle laiemalt.

Hoolimata sellest, et konkreetse mõju hindamine on olnud keeruline, näitavad Kreismann & Talaulicar (2021, p. 77) oma uurimuses, et suur osa eetikateemalistest programmidest (71%) on olnud positiivse mõjuga, viidates sellele, et üldiselt võib eetikaõpetusel olla kasulik mõju osalejate moraalsele arusaamisele ja otsustusvõimele. Ainult väga väike protsent programmide mõjust on hinnatud negatiivseks, mis viitab sellele, et õigesti kavandatud ja rakendatud eetikaprogrammid on suure tõenäosusega kasulikud.

Logan jt (2017, p. 381) täheldused eetikateemaliste programmide kohta peegeldavad positiivset trendi nende programmide arengus ja tõhususes. See, et programmid muutuvad aja jooksul efektiivsemaks ja suudavad paremini täita püstitatud eesmärgi, näitab, et eetikaõpetuse

valdkond on võimeline kohanema ja arenema vastavalt vajadustele ja tagasisidele. Siiski, nende märkus arenguruumi kohta osutab sellele, et eetikaõpetuse lähenemisviisides ja sisus on alati võimalik teha parendusi, et veelgi tõhustada programmide mõju ja relevantsust.

Hoolimata sellest, et teatud juhtudel ei pruugi programmide mõju olla kohe märgatav või võivad tulemused erineda algsetest eesmärkidest, on oluline märkida, et need programmid võivad siiski avaldada positiivset mõju muudes, vahel varjatud aspektides. Yeom jt (2017, p. 651) toodud näide meditsiinivaldkonnast illustreerib, kuidas etikaprogramm võib mõjutada osalejate suhtumist ja käitumist, ehkki programmi peamised eesmärgid, nagu moraalse tundlikkuse ja kriitilise mõtlemise üldine tõus, ei pruugi saavutada oodatud tulemusi. Selline varjatud mõju, nagu patsientide vastu suurenenud huvi patsiendi osas ja nende parem hooldus, on siiski oluline ja väärtuslik tulemus, mis näitab programmi positiivset mõju praktilisel tasandil. Eetikateemaliste programmide olulisus ja mõju ühiskonnale ja erinevatele huvigruppidele on hästi dokumenteeritud. Võib isegi väita, et paljudes eluvaldkondades on eetikateemaline õpetus lausa vajalik, et oma erialal hästi toimida. Küll aga ei ole vanglates eetikateemaliste programmide või arutelude läbiviimine kinnipeetavatele väga levinud. Töö autorile teadaolevalt on üle maailma eetikateemalisi programme kinnipeetavatele läbi viidud vaid üksikud korrad.

Eetikaprogrammide väljatöötamisel ja läbiviimisel on oluline mõista, et eesmärgid ja tulemused võivad olla mitmekihilised. Lisaks otsestele eesmärkidele, nagu moraalse tundlikkuse ja kriitilise mõtlemise arendamine, võivad programmid saavutada ka muid positiivseid mõjusid, mis võivad avalduda kaudsemalt või pikema aja jooksul. Seega on oluline mitte ainult hinnata programmide mõju põhjalikult, vaid ka tunnustada ja väärtustada neid varjatud või kaudseid tulemusi, mis võivad aidata kaasa osalejate isiklikule arengule.

Kriitiline mõtlemine

Varjatud mõju, mida eetikateemalised programmid võivad avaldada, nagu kriitilise mõtlemise arendamine, on oluline aspekt, mis võib oluliselt mõjutada õppijate intellektuaalset arengut ja otsustusvõimet. Kriitiline mõtlemine, mida Jaswal jt (2023, p. 2) kirjeldavad kui võimet koguda, töödelda ja rakendada teavet eesmärgipäraselt, on ülioluline oskus tänapäeva kiiresti muutuv maailmas. Eetikaprogrammide läbiviimisel keskendutakse sageli moraalsetele probleemidele, mis sunnivad osalejaid kasutama ja arendama neid kognitiivseid oskusi. Osalejad peavad hindama erinevaid teabeallikaid, tunnistama oma eelarvamusi, kaaluma

alternatiivseid vaatenurki ja jõudma põhjendatud järeldusteni. Selline protsess ei ainult ei süvenda nende arusaama eetikast, vaid aitab kaasa ka nende võimele kriitiliselt mõelda.

Kriitiline mõtlemine keskendub eelkõige mõtteprotsesside parandamisele kõigis eluvaldkondades. Kriitiliselt mõtlevad inimesed peaksid kahtluse alla seadma vigased argumendid, kiirustavad üldistused, väited tõendite puudumise kohta, ebausaldusväärset autoriteedil põhinevad väited ning mitmetähenduslikud või ebaselged mõisted. Kriitilist mõtlemist võib olemuselt pidada väärtusneutraalseks, mis tähendab, et ei soosita ega välistata ühtegi kindlat väärtushinnangut, ideoloogiat või eelistust, jäädes ka keerukates olukordades objektiivseks (Shaw, 2014, p. 66).

Kriitiline mõtlemine aitab arendada mitmesuguseid vaimseid protsesse, mis ilmnevad erinevates kontekstides, sealhulgas tõlgendamisel, ennustamisel, analüüsimisel ja hindamisel. Seega mõjutab kriitiline mõtlemine sotsiaalseid praktikaid, kuna see on alati seotud elukogemusega. Seetõttu peaksid õppijad õppima eristama, tuvastama ja rühmitama ühiseid omadusi, kategoriseerima ning märgistama omadusi, eristama olulist teavet ebaolulisest, seostama punkte, järeldama ja põhjendama, et tegeleda oluliste kontseptuaalsete probleemidega. (Jaswal, *et al.*, 2023, pp. 2-3)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kriitiline mõtlemine on oluline oskus, mis mitte ainult ei võimalda inimestel omandada teadmisi ja arendada arusaamu, vaid aitab neil ka lahendada probleeme ning teha teadlikke otsuseid nii igapäevaelus kui ka akadeemilistes ringkondades. Kalmanni (2018, p. 297) hinnangul ei ole vangistatud isikute õpetamisel kriitilise mõtlemise osa kunagi olnud olulisel kohal nende elus. See asjaolu seab kinnipeetavate kriitilise mõtlemise arendamise suurima väljakutse.

Baykara jt (2015, p. 673) uurimus toob esile eetikateemaliste programmide olulisuse eetilise teadlikkuse ja otsustamisoskuse arendamisel. Kuigi nad rõhutavad, et programmide sisu maht peaks nende uurimuses olema suurem (sügissemestril 3 tundi nädalas), et saavutada soovitud tulemusi, näitavad nad siiski, et programmide läbimine võib oluliselt mõjutada osalejate võimet märgata eetilisi probleeme ja teha nendega seotud otsuseid (Baykara, *et al.*, 2015, p. 664, 673).

1.3 Kinnipeetavate õpetamine ja õpetuse mõju hindamine

Vabas ühiskonnas on kõigil võimalus arendada end vastavalt oma individuaalsetele vajadustele ja huvidele. See võib hõlmata erinevaid haridusvorme, nagu kutseõpe, kõrgharidus soovitavas valdkonnas või erialane täienduskoolitus. Õppeprotsessis rakendatakse mitmekesiseid õpetamismeetodeid, et tagada õppuritele vajalikud teadmised ja oskused vastavalt nende valitud kursusele või erialale.

Vanglas pakutav haridus peaks peegeldama vaba ühiskonna haridusvõimalusi, pakkudes kinnipeetavatele sarnaseid õppekavasid ja õppemeetodeid. Conway (2022, p. 362) toonitab hariduse mitmekesisuse olulisust vangla keskkonnas, kusjuures õpetamisstrateegiad peaksid olema kohandatud vastavalt kinnipeetavate erinevatele elukogemustele. Ehkki vanglas õppimisel on oma eripärad, peaks hariduse omandanud isikul pärast kursuse läbimist olema samaväärne teadmiste tase nagu neil, kes on sama õppe läbinud väljaspool vanglat. Üks vanglas õpetamise eripärasid on see, et pea kõik vanglates viibivad inimesed on täiskasvanud ja seega peaks haridusprogrammid arvestama, et klassiruumis osalevad inimesed, kellel on juba rikkalik elukogemus.

Argumendi, et täiskasvanud väärivad õpetamis- ja õppimiskeskkonnas lastest erinevat kohtlemist, on esiplaanile tõstnud paljud teadlased ja täiskasvanute koolitajad, tuginedes Malcolm Knowlesi tööle andragoogikast ehk täiskasvanuhariduse teadusest. Andragoogika on täiskasvanuõppe teooria, täiskasvanuhariduse tehnoloogia, täiskasvanuhariduse meetod ja tehnika ning eelduste kogum. Knowles väitis, et täiskasvanud õppijad nõuavad õppimiseks teatud tingimusi. Knowlesi hinnangul on koolitajatel kohustus aidata täiskasvanud õppijatel leida oma sisemine minasuund ja liikuda õppimises sõltuvuselt iseseisvuse poole. (Bakare, 2010, pp. 106-107)

Knowlesi (1984, p. 49 ref Long, 2010, p. 53) põhipunktid täiskasvanu õpetamisel on:

- ✓ Õppimise põhjuse mõistmine: täiskasvanud tahavad teada, miks õppimine neile kasulik on.
- ✓ Enesejuhitud õppimine: täiskasvanud eelistavad ise oma õppeprotsessi juhtida.
- ✓ Varasemate kogemuste kaasamine: nende varasemad kogemused on õppimisel väärtuslikud ja neid tuleb arvestada.
- ✓ Praktiline asjakohasus: õppematerjal peab olema nende elu või tööga otseselt seotud.

- ✓ Probleemide lahendamine: täiskasvanud õpivad paremini, kui õppimine on suunatud probleemide lahendamisele.
- ✓ Sisemine motivatsioon: isiklikud saavutused ja enesetäiendamine motiveerivad täiskasvanuid rohkem kui välised preemiad.

Seega on andragoogika eesmärk toetada täiskasvanute iseseisvust õppimisel, tunnustades nende kogemusi ning suunates neid praktilise ja asjakohase materjali abil. Siiski peab silmas pidama, et vangla klassiruumid esitavad unikaalseid väljakutseid, kus tuleb arvestada, et klassiruumis viibiva õppuri elukogemuse pagasis on ka kriminaalne minevik, mis võib isiku tegelikku motivatsiooni varjutada. Seetõttu on oluline mõista ja tuvastada iga kinnipeetava motivatsiooni allikad, et suunata neid positiivselt ja aidata neil hariduses eesmärke saavutada.

Motivatsioonipuudujääkidega võib aidata tegeleda dialoogieetika. Dialoogieetika, nagu Long (2010, p. 53) kirjeldab, pakub võimalikku lahendust. See õpetamisviis soosib interaktiivset ja kaasavat õppimist, kus õppurid osalevad aktiivselt oma õppeprotsessis. Selle õpetamiseetodi võtmelementideks on:

- ✓ Õppimise jaotamine konkreetseteks ülesanneteks, mis loovad järjepideva ja areneva õppeprotsessi.
- ✓ Terviklik lähenemine, mis püüab arvestada ja integreerida erinevaid õpetamis- ja õppimisstiile, võimaldades õppijatel leida endale sobivaima viisi materjali omandamiseks.
- ✓ Probleemi tekitav lähenemine, mis eelistab traditsioonilisele loengumeetodile praktilisi ja elulisi ülesandeid, julgustades õppijaid aktiivselt probleeme lahendama ja seeläbi õpitavat paremini mõistma.
- ✓ Turvalise ja konstruktiivse õpikogukonna loomine, mis on oluline, et kinnipeetavad tunneksid end õppimiskeskonnas mugavalt ja aktsepteeritult, mis omakorda soodustab avatumat suhtumist õppimisse ja vähendab vastumeelsust.

Vella (2004, p. 311 ref Long, 2010, p. 53) kirjeldatud dialoogiõpetuse lähenemine toob esile täiskasvanute õppimise sügavama ja terviklikuma protsessi. See lähenemine rõhutab õppija aktiivset osalust ja dialoogi olulisust õppematerjaliga, mis erineb traditsioonilisest õpetamiseetodist, kus rõhk on enamasti õpetaja poolt edastataval teabel. Dialoogiõpetuse nelja peamist komponenti – induktiivne töö, sisend, rakendamine ja integratsioon – võib pidada

juhendiks, kuidas luua õppimiskeskond, mis toetab ja soodustab sügavamat mõistmist ja isiklikku seotust õpitavaga.

Dialoogiõpetuse keskmes on õppija, mitte õpetaja, ja see soosib õppimiskeskonda, kus õppimine on vastastikune protsess. See meetod tunnistab, et õppimine on midagi enam kui lihtsalt teadmiste omandamine; see on ka osalemine, kaasamine ja dialoog õpimaterjaliga. (Long, pp. 54-55) Dialoogivormis õpe ei toeta mitte ainult teadmiste omandamist, vaid ka kriitilist mõtlemist, probleemide lahendamist ja isiklikku arengut, muutes selle eriti sobilikuks täiskasvanud õppijatele, kes toovad õpikeskkonda oma elukogemused ja isiklikud eesmärgid.

Kreismann & Talaulicar (2021, p. 74) toonitavad grupiarutelude olulisust ja efektiivsust täiskasvanute õppimisel, rõhutades, et see meetod mitte ainult ei toeta individuaalset õppimist, vaid ka soodustab sotsiaalsete oskuste arengut, nagu suhtlemine ja meeskonnatöö. Lempert jt (2012, p. 46) lisavad, et arutelud aitavad vanglakinnipeetavatel maailma läbi teise inimese silmade näha, mis on eriti oluline empaatia ja mõistmise arendamisel, aidates seeläbi kaasa positiivsetele muutustele suhtumises ja käitumises.

Mõned teadlased on arutanud ka konkreetsemalt eetikaprogrammide läbiviimise häid praktikaid, näiteks Schwalbe & Cuillier (2013, p. 186), kes soovivad lisaks traditsioonilistele õppemeetoditele, nagu loengud ja juhtumianalüüsid, kasutada eetikaprogrammides rohkem visuaalseid ja kinesteetilisi harjutusi, mis tekitavad suuremat kaasatust ja hoiavad õppurite huvi üleval pikema aja vältel. Sellised tegevused aitavad luua dünaamilisema ja interaktiivsema õpikeskkonna, mis vastab täiskasvanute õppijate vajadustele ja eelistustele, pakkudes samas ka praktilisi ja meeldejäävaid õpikogemusi.

Kreismann & Talaulicar (2021, p. 75) tõstatavad lisaks programmide sisulisele poolele olulise punkti eetikateemaliste programmide paindlikkuse ja mitmekesisuse kohta, rõhutades, et õppetundide pikkus, sagedus ja ajaline jaotus võivad oluliselt varieeruda. See mitmekesisus võimaldab kohandada õppeprogramme vastavalt sihtrühma vajadustele ja eelistustele, pakkudes samas optimaalset õpikeskkonda.

Seega on oluline mõista ja rakendada õpetamisel dialoogi ja arutelusid, kuna need meetodid edendavad aktiivset õppimist ja kaasatust. Tunnustades õppija aktiivset rolli õppeprotsessis ja

pakkudes mitmekesiseid, kaasahaaravaid tegevusi, saab õpetamine olla tõhusam ja mõjusam, eriti täiskasvanute ja spetsiifiliste sihtrühmade, nagu vanglakinnipeetavate puhul.

Programmide mõju hindamine

Ühtlasi on programmi mõju hindamine kriitilise tähtsusega, et tagada õppe- ja rehabilitatsiooniprogrammide efektiivsus ja pidev parendamine. Selles kontekstis pakub Donald Kirkpatricku neljatasemeline hindamismeetod süsteemset raamistikku, mis võimaldab hinnata nii koheseid kui ka pikaajalisi tulemusi. Selline lähenemine aitab kindlaks teha, kas ja kuidas aitab programm kaasa kinnipeetavate rehabilitatsioonile ja taasühiskonnastamisele, võimaldades samal ajal teha vajalikke kohandusi õppe sisus ja metoodikas.

Kirkpatricku neljatasemeline hindamismeetod on laialdaselt tunnustatud ja kasutatud lähenemine koolitusprogrammide mõju hindamiseks. See mudel võimaldab mõõta ja analüüsida õppeprogrammide tõhusust erinevatest vaatenurkadest, alates osalejate esmastest reaktsioonidest kuni programmide pikaajalise mõjuni nii üksikisikutele kui ka organisatsioonidele. Mudeli nelja taseme – reaktsioon, õppimine, käitumine ja tulemused – läbimõtlemine annab ülevaate sellest, kuidas ja millises ulatuses koolitusprogrammid saavutavad oma eesmärgid (Reio, *et al.*, 2017, pp. 35-37):

1. Reaktsioon: Kuidas osalejad koolitusele reageerivad. Positiivne tagasiside näitab heakskiitu, kuid ei garanteeri õppimist.
2. Õppimine: Mida osalejad õppisid. Hindab teadmiste, oskuste või hoiakute muutusi.
3. Käitumine: Kuidas osalejate käitumine tööl või igapäevaelus pärast koolitust muutub. Keerukas mõõta, kuid oluline õppimise praktilise rakendamise kindlakstegemiseks.
4. Tulemused: Koolituse lõplik mõju organisatsioonile või laiematele eesmärkidele, nagu näiteks taasühiskonnastamine või retsidiivsuse vähendamine.

Kirkpatricku mudel annab tervikliku raamistiku programmide hindamiseks, võimaldades tuvastada tugevused ja parendusvajadused. See aitab tagada, et koolitusprogrammid on asjakohased, tõhusad ja toetavad organisatsiooni või ühiskonna laiemaid eesmärke. Sellest tulenevalt on Kirkpatricku mudelit laialdaselt kasutatud erinevate koolitusprogrammide hindamisel. Näiteks on seda kasutatud vabatahtlike esmaabi tervishoiu koolitusprogrammi tõhususe hindamisel (Vizeshfar, *et al.*, 2018) või ka koduse pediaatrilise õendusteenuse hindamisel (Jones, 2018).

Käesolev töö keskendub eetikaprogrammi tajutava mõju uurimisele kinnipeetavate seas, tuginedes Kirkpatricku neljatasemelisele hindamismudeli esimesele kahele tasemele: reaktsioon ja õppimine, mis võimaldavad hinnata kinnipeetavate programmis osalemise kogemust.

Esimesel tasemel hinnatakse osalejate vahetut reaktsiooni koolitusprogrammile, mis hõlmab tagasisidet sisu, materjalide, juhendajate ja õppekeskkonna kohta. Kuigi positiivne tagasiside võib osalejaid motiveerida edaspidi õppeprotsessis osalema ja negatiivne tagasiside viia muudatusteni programmi kvaliteedis, ei pruugi esimese taseme positiivsed hinnangud tingimata peegeldada õppe mõju või osalejate õppimist. (Reio, *et al.*, 2017, pp. 35-37)

Teisel tasemel keskendutakse õpitu sisu hindamisele, uurides, kuidas koolitus on mõjutanud osalejate teadmisi, oskusi ja hoiakuid. See tase võimaldab süvitsi mõista, milliseid konkreetseid muutusi on osalejad programmi tulemusena kogunud, olgu need siis teadmiste kasv, oskuste areng või hoiakute muutumine. Kirkpatrick ja Kirkpatrick (2006, p. 50) sõnul on just õppimise hindamine kriitilise tähtsusega, rõhutades, et ilma tegeliku õppimiseta ei saa toimuda käitumuslike muutusi. (Reio, *et al.*, 2017, pp. 35-37)

Mõlema taseme analüüs toob esile koolitusprogrammis kogetu, pakkudes osalejatele aluse järeldusteks ja võimalikeks muudatusteks programmide kavandamisel ja läbiviimisel. Ühtlasi on oluline meeles pidada, et õppimine ja selle rakendamine praktikas (kolmas ja neljas tase) on see, mis lõpuks viib püsivate muutusteni käitumises ja võimalikule positiivsele mõjule isiku jaoks või ühiskonnale laiemalt.

1.4 Vanglates läbi viidud eetikateemalised programmid

Autorile teadaolevalt on maailmas läbi viidud kaks eetikateemalist programmi. Üks programmist viidi läbi 2017. aastal Lõuna-Aafrika Vabariigis, teine 2019. aastal Šveitsis. Mõlemal juhul on antud ülevaade programmi läbiviimisest ja selle käigus on antud edasi ka osalejate kogemus, mis nad programmi läbiviijale on väljendanud. Nende programmide puhul ei ole läbi viidud uurimust, mille käigus oleks uuritud osalejate kogemust. Eestis ei ole varasemalt hinnatud kinnipeetavate kogemust eetikateemalises programmis osalemise kohta.

Eetikateemaline programm Lõuna-Aafrika Vabariigis

Fikile M. Mnisi Witswatersrandi Ülikoolist Johannesburgis, Lõuna-Aafrika Vabariigis, viis 2017. aastal läbi eetikateemalise pilootprogrammi, mille keskmeks oli uurida, kuidas eetikaõpetust vanglateskeskkonnas rakendada nii, et see soodustaks õigusrikkujate positiivset otsustusprotsessi, aidates kaasa nende taasühiskonnastumisele ja isiklikule muutumisele. Mnisi (2019, p. 84) püüdis programmi kaudu stimuleerida kinnipeetavate kriitilist mõtlemist, toetada nende rehabilitatsiooniprotsessi ja mõjutada nende vaatenurka iseenda ning oma rolli kohta ühiskonnas.

Programmis osales vabatahtlikkuse alusel 40 kinnipeetavat, kellel oli nii erinev karistusaeg kui -liik. Mnisi märkis, et osalejate õppetegevust mõjutasid nende muud kohustused, nagu koolis käimine, mis mõnikord takistas nende järjepidevat osalemist programmis. (Mnisi, 2019, p. 85, 87, 88).

Programm kestis 12 nädalat, septembrist kuni detsembri keskpaigani 2017. aastal. Kohtumised toimusid üks või kaks korda nädalas ja iga kohtumine kestis umbes neli tundi. Mnisi kasutas õpetamismeetoditena PowerPointi esitlusi, diskussioone ja debatte, esitas avatud küsimusi ja korraldas grupiarutelusid. Lisaks julgustati osalejaid väljendama oma mõtteid ja kogemusi enesepeegelduse päevikutes, mis toetas nende isiklikku arengut ja eneseteadlikkust. (Mnisi, 2019, p. 85, 88)

Mnisi (2019, p. 89) rõhutas oma programmi läbiviimisel osalejate kaasamist, andes neile võimaluse jagada oma kogemusi ja arvamusi. Programm oli struktureeritud kolme põhikomponendi ümber: esiteks, teemade uurimine, mis puudutasid eetika ja moraali ning eetika ja seaduse suhet; teiseks, Ubuntu põhimõtete tutvustamine koos konkreetsete näidetega; kolmandaks, päevikupidamine, mis võimaldas osalejatel kirjeldada oma kogemusi Ubuntu põhimõtete rakendamises igapäevaelus. Mnisi valitud lähenemisviisi keskmeks oli Ubuntu filosoofia, mis kajastab sügavalt Aafrika kultuurilisi väärtusi nagu hoolivus, lahkus, harmoonia ja kaastunne. Ubuntu praktiseerimine soodustab moraalset arengut, pakkudes raamistikku, mis on juurdunud Aafrika uskumustes, tavades, traditsioonides ja religioonis. (Mnisi, 2019, pp. 85-86, 88)

Mnisi eelistas teadlikult kasutada Ubuntu põhimõtteid, et muuta programm kultuuriliselt suhestatavamaks Aafrika kontekstis. See valik põhines soovil pakkuda programm, mis oleks

osalejatele arusaadav ja kõnetav, olles seisukohal, et Ubuntu on tuttav nii Lõuna-Aafrika valgenahalistele kui ka teistest Aafrika piirkondadest pärit inimestele. See otsus peegeldab Mnisi taotlust vältida läänelikke eetikateooriaid, nagu utilitarism või Kanti deontoloogia, mida võidakse pidada liiga abstraktseks ja akadeemiliseks, eelistades selle asemel rõhutada Ubuntu kui Aafrika filosoofia praktilist ja elulist rakendamist. (Mnisi, 2019, p. 92) Seega oli Mnisi programmi eesmärk mitte ainult tutvustada eetikat ja moraali käsitlevaid teemasid, vaid ka soodustada osalejate moraalset ja eetilist arengut Ubuntu põhimõtete kaudu, muutes programmi osalejate jaoks kultuuriliselt resonantseks ja praktiliselt rakendatavaks.

Mnisi uurimus näitab, et tema eetikaprogrammi mõjul toimusid osalejate analüüsioskuse, kriitilise mõtlemise, moraalse arutluskäigu ja käitumise märkimisväärsed arengud. Programmi edu võib seostada mitme teguriga, sealhulgas osalejate julgustamisega rakendada eetilisi väärtusi praktiliselt, võimalusega isiklikuks peegelduseks ning avatud platvormiga, kus osalejad said vabalt jagada oma arvamusi ja kogemusi. Mnisi toob esile, kuidas osalejate suhtumine nii lähedastesse kui ka laiemalt kogukonna liikmetesse muutus programmi mõjul, viidates sügavale mõtteviisi ja hoiakute muutumisele. (Mnisi, 2019, p. 90)

Erilist tähelepanu väärivad Mnisi (2019, p. 91) hinnangul kaks programmi läbinud osalejat, kes vabanesid vanglast ja esinesid IAEE konverentsil. Nende ettekanded keskendusid eetika rollile nii vangistuse lõppfaasis kui ka hilisemal ühiskonda reintegreerumisel. Nende kogemused pakuvad väärtuslikku sisendit eetikaprogrammi positiivsest mõjust väljaspool vanglat, toetades osalejate sotsiaalset taasühinemist ja isiklikku arengut.

Siiski märgib Mnisi (2019, pp. 92-93), et programmi efektiivsuse hindamine retsidiivsuse vähendamise osas on keeruline, arvestades, et programmi lõpuks oli vaid mõni osaleja vanglast vabanenud. See toob esile väljakutse, mis seisneb pikaajaliste mõjude, sealhulgas retsidiivsuse vähenemise, mõõtmises ja hindamises, eriti arvestades, et sellise mõju kindlakstegemiseks on vajalik jälgida osalejate käekäiku pikema aja jooksul peale programmi lõppu.

Kokkuvõttes toetab Mnisi uurimus eetikaprogrammide olulisust kinnipeetavate rehabilitatsiooni ja isikliku arengu kontekstis, tuues esile nende potentsiaali soodustada positiivset muutust osalejate mõtlemises ja käitumises. Siiski, kui võtta eeskujuks Mnisi läbiviidud programmi, siis tuleb selle sisusse kriitiliselt suhtuda, sest arvesse tuleb võtta ka kultuurilisi eripärasid (Ubuntu põhimõtetest teavad Eestis tõenäoliselt vähesed).

Eetikateemaline programm Šveitsis

2019. aastal toimus Lenzburgi vanglas Šveitsis Dr. Phil. Mathias Schützi poolt juhitud eetikateemaline programm, mille eesmärgiks oli edendada kinnipeetavate eetilist käitumist, tõsta nende teadlikkust ning toetada resotsialiseerimisprotsessi. Schütz, kes on ettevõtte-eetika õppejõud Zürichi Rakenduskõrgkoolis (ZHAW) Winterthuris, püüdis programmi abil parandada kinnipeetavate arusaama eelisest käitumisest ja selle tähtsusest. (Schütz, 2019, p. 397)

Programm oli vabatahtlik ja sellest võttis osa 22 kinnipeetavat, kuigi huvi oli suurem. Piirangud seadis vähene ruum. Programm koosnes kahest 1,5-tunnisest loengust, mille vahel oli pooletunnine paus, ning hõlmas aktiivset diskussiooni ja praktiliste harjutuste läbiviimist, näiteks tehti empaatiatesti. Osalejatele esitatud küsimused, nagu "Mis on Teie jaoks hea ja kuri?" ning nende isiklike kogemuste arutelu hea ja kurja kontekstis soodustasid sügavamat mõtisklust ja eneseanalüüsi. (Schütz, 2019, p. 397-399)

Tabel 1. Mnisi (2019, pp. 84-85, 88) ja Schützi (2019, pp. 397-399) läbi viidud eetikateemaliste programmide korraldusliku poole võrdlus.

Tegevuse liik	Programmi läbiviimise korralduslik pool	
	Mnisi	Schütz
Läbiviimise aeg	2017. aasta	2019. aasta
Programmi registreerumine	Vabatahtlik	Vabatahtlik
Programmi pikkus	12 nädalat	2 korda 1,5-tunnine loeng, pooletunnise pausiga
Osalejate arv	40	22
Osalejate karistusaeg	Erinevad	Erinevad
Osalejate kuriteoliik	Erinevad	Erinevad

Schützi (2019, pp. 397-398) poolt läbi viidud programm ei keskendunud üksnes teoreetilisele õppele, vaid pakkus osalejatele võimalust end aktiivselt kaasata, võttes osa aruteludest ja testidest, mis julgustasid neid oma vaateid ja kogemusi jagama. Programmi lähenemisviis, mis hõlmas osalejate suunamist empaatilisele mõtlemisele ja oma tegude tagajärgede üle järele mõtlemisele, näitas, et sellised eetikakursused võivad olla olulised vangistuse ajal toimuva eetikahariduse osana.

Programmi lõppedes saadud tagasiside osutab sellele, et kinnipeetavad hindasid kõrgelt võimalust oma mõtteid ja arvamusi vabalt väljendada, mida Schütz (2019, pp. 399) tõlgendas kui tunnustust eetikakursuste potentsiaalile vangistuse kontekstis. See rõhutab, et eetikaprogrammid võivad oluliselt kaasa aidata kinnipeetavate võimele mõista oma käitumise mõju, austada ühiskondlikke norme ja suurendada empaatiavõimet, pakkudes neile vahendeid ja perspektiive isiklikuks ja moraalseks arenguks.

Tabeli 1 andmed viitavad sellele, et mõlemas analüüsitud programmis osalesid kinnipeetavad, kellel olid erinevad karistusajad ja kes olid mõistetud süüdi erinevates kuritegudes. Programmi vabatahtlik iseloom näitab, et osalemine ei olnud seotud isikute riskikäitumise hindamisega, vaid osalesid need, kes avaldasid osalemiseks soovi. See lähenemine tagas osalejate motiveerituse ja huvi programmis osaleda, sõltumata vangla suunamisest.

Tabel 2. Mnisi (2019, pp. 84-86, 88-89, 92) ja Schützi (2019, pp. 397-398) läbi viidud eetikateemaliste programmide sisu võrdlus.

Tegevuse liik	Programmi läbiviimise sisuline pool	
	Mnisi	Schütz
Seatud eesmärk	Kuidas õpetada eetikat vanglas selliselt, et mõjutada õigusrikkuja otsusetegemist taasühiskonnastamise ja muutuste eesmärgil. Lisaks ärgitada kinnipeetavas kriitilist mõtlemist, rehabiliteerida õigusrikkujaid ning muuta seda, kuidas nad mõtlevad, langetavad otsuseid ja näevad ennast ja oma kogukonda laiemalt.	Soov teadvustada kinnipeetavatele paremat eetilist käitumist ja tõsta seeläbi osavõtjate teadlikkust ning toetada ka osalejate resotsialiseerimise protsessi.
Läbiviimise meetodid	PowerPoint presentatsioon, diskussioonid ja debatid, avatud küsimused, grupi arutelud, samuti praktilise tegevusena enesepeegelduse päevikusse kirja panemine.	Osavõtjate ja läbiviija vaheline diskussioon, samuti erinevate harjutuste (testide) läbitegemine.
Programmi sisu	Programm koosnes kolmest osast: 1) teemad, mis käsitlesid eetika ja moraali suhet, eetika ja seaduse suhet; 2) Ubuntu põhimõtted koos näidetega; 3) päeviku täitmine, kus osalejad panid kirja oma kogemusi Ubuntu põhimõtete rakendamisel igapäevaelus.	Erinevate küsimuste esitamine, näiteks „Mis on Teie jaoks hea ja kuri?“ ning „Millised kogemused on Teil hea ja kurjaga?“. Ühtlasi viis ta läbi empaatiatesti, mille käigus antaks osalejatele võimalus olla tegevusega puudutatud isiku rollis.

Programmide kestvus erines märkimisväärselt: üks kestis 12 nädalat ja teine vaid kolm tundi (tabel 1). Vaatamata kestuse erinevusele kasutati mõlemas programmis sarnaseid pedagoogilisi meetodeid, rõhutades diskussiooni olulisust (tabel 2). Diskussioonidele lisati mitmekesisavaid meetodeid, sealhulgas enesepeegeldusi ja erinevaid harjutusi, mis aitasid

saavutada programmide eesmärgid. Need eesmärgid keskendusid osalejate toetamisele ühiskonda sujuvamalt tagasi lülitumisel pärast vanglast vabanemist.

Tabel 3. Mnisi (2019, pp. 90-93) ja Schützi (2019, pp. 399) läbiviidud eetikateemaliste programmide mõju võrdlus.

Tegevuse liik	Programmi läbiviimise mõju	
	Mnisi	Schüz
Programmi mõju	Kursuse lõppedes muutus osavõtjate analüüsioskus, arenes kriitiline mõtlemine, moraalne arutluskäik ja käitumine. Paljud osalejad hakkasid muutma oma mõtteviisi ja suhtumist nii oma lähikondsete kui ka kaugemate suhtes.	Programmi läbiviija hinnangul oli osalemine kinnipeetavatele oluline samm, et saada parem ülevaade oma tegevuse tagajärgedest, austada paremini ühiskonna üldiseid reegleid ja panna end hõlpsamini puudutatud isikute rolli.
Mõju retsidiivsusele	Keeruline hinnata, sest vaid üksikud kinnipeetavad olid peale programmi lõppemist vanglast vabanenud.	Ei ole hinnatud
Täiendavad tähelepanekud	2 osalejat peale programmi läbimist vabanesid vanglast ja osalesid IAEE konverentsil, kus nad tegid ettekande, kuidas eetika aitas neil vangistuses paremini toime viimastel vanglas viibimise kuudel.	Ei ole

Programmide mõju retsidiivsusele on keeruline hinnata vaid ühe läbiviimiskorra põhjal. Pikaajalise mõju kindlakstegemiseks on vajalik programmide korduv läbiviimine ja tulemuste hindamine pikema aja jooksul. (tabel 3)

Shoemaker (2020, p. 457) toob esile, et kinnipeetavad on keerulised, loovad ja haavatavad isikud, kes demonstreerivad märkimisväärset kannatlikkust ja meelegindlust. Mõlema programmi läbiviijad täheldasid muutusi kinnipeetavate mõtlemises ja käitumises, märkides suuremat kriitilisust otsustusprotsessides (tabel 3). See viitab sellele, et isegi lühiajaline kokkupuude eetikaprogrammiga võib mõjutada osalejate refleksioonivõimet ja otsuste tegemist.

Eetikateemaline programm Eestis

Eetikateemaline programm viidi töö autori poolt esmakordselt läbi Eestis 2021. aastal Tallinna vanglas, kuid programm jäi COVID-19 viiruse vastu vaksineeritud ja vaksineerimata kinnipeetavate ümberpaigutamise tõttu pooleli (Kraus, 2024, lk 169). Kuna programmi ei saanud planeeritud mahus läbi viia, siis selle tulemusi käesolevas töös ei kajastata. Programm läbiti planeeritud mahus kahel korral 2023. aastal (Kraus, 2024, lk 170).

Töö autor on eetikateemalise programmi loomisel lähtunud Mnisi ja Schützi poolt välja töötatud programmide põhimõtetest. 2023. aastal viis töö autor selle programmi kahel korral läbi ja osalejate kogemus on käesoleva magistritöö empiirilise uuringu aluseks. Eetikateemalise programmi üksikasjalik sisukirjeldus on välja toodud ka lisa 1-s.

Läbi viidud programm võttis eeskujuks just Mnisi ja Schützi läbi viidud programmid ning L. Pojmani teose „Eetika: Õiget ja väära avastamas“ (Kraus, 2024, lk 168-169). Programm tuli kohandada Eesti inimesele sobilikuks, ehk kasutada ei saanud näiteks Mnisi poolt kasutatud Ubuntu põhimõtteid (Mnisi, 2019, p. 92), sest Eesti inimene kõige suurema tõenäosusega ei oleks osanud neid oma igapäevaellu rakendada.

Programmi läbiviimisel kasutati peamiselt diskussiooni, näidati tundides eelnevalt ettevalmistatud slide dilemmade kirjeldusega kui ka videosid. Need koostati selleks, et osalejatel oleks kergem mõista tundides käsitletud teemasid. (Kraus, 2024, lk 170-171)

Käesoleva empiirilise uuringu aluseks olevate programmide läbiviimisel valiti teadlikult sihtrühmaks süüdimõistetud meessoost kinnipeetavad. Info programmi kohta paigutati kinnipeetavate elusektsiooni, kui sinna lisati kuulutus ning läbi inspektor-kontaktisiku said soovijad end programmi registreeruda. Kinnipeetavate profiilile mingisuguseid piiranguid ei seatud, programmi registreerumine toimus vabatahtlikkuse alusel. (Kraus, 2024, lk 170)

Kohtumistel käsitleti erinevaid eetika käsitlusi, sh eetika üldisemalt, moraal, etikett ja seadus, vooruseetika, eesmärgieetika, teoeetika, egoism, konformism ja keskkonnaeetika. Tundides kasutati erinevaid eetikaalaseid dilemmasid ja loodi keerukaid olukordi kohapeal, milledele tundides osalejad püüdsid vastuseid leida. Näiteid toodi ja olukordi arutati nii ajaloost, teistest riikidest kui ka igapäevasest vanglaelust. (Kraus, 2024, lk 171-180)

Kui Mnisi (2019, p. 85, 87, 88) tõi välja, et sageli kattusid osalejate erinevad hõivetegevused ning osalejad pidid kattuvuse tõttu tunnist puuduma, siis Eestis sellist raskuskohta ei esinenud. Küll aga on välja toodud, et mitmetel kordadel esines tundidesse õigeaegsel jõudmisel raskusi. Selle põhjuseks on välja toodud ametnike suur töökoormus ja sarnasele ajale koondunud mitu tegevust. Välistades viimasel läbiviimisel kattuvuse, esines siiski tundidesse hilinemisi. (Kraus, 2024, lk 179)

Eetikateemalise programmi läbiviimisel on täheldatud kinnipeetavate aktiivset osalemist. Osalejad olid valmis end avama ja tõid näiteid isiklikust elust, mis aitas käsitletud teemasid teistel osalejatel paremini mõista. Arutleti ka selle üle, mida peaks sisaldama mõiste vanglaeetika – osalejate hinnangul peaks selles mõistes olema kaks kindlat märksõna: dialoog ja empaatia. Töö autor on välja toonud, et programm võimaldab kinnipeetavatel oma igapäevases elurütmist välja tulla ja arutada keerulisi situatsioone ning mõtiskelda eetiliste dilemmade üle. (Kraus, 2024, lk 180-181)

Käesoleva magistr töö teoreetilises osas on analüüsitud kinnipeetavate taasühiskonnastamise olulisust ja keerukust ning eetikateemaliste programmide rolli selles protsessis. Kinnipeetava taasühiskonnastamise protsessis on olulisel kohal autori hinnangul lisaks teistele sekkumistegevustele head suhted ametnikega, hariduse omandamine ja sotsiaalprogrammid. Need on lähtekohaks eetikateemalise programmi läbiviimisel, mis võimaldab osalejatel tegeleda hoiakute ja väärtushinnangute muutmisega, parandades seejuures ka kriitilist mõtlemist. Ühtlasi antakse töös ülevaade täiskasvanud õppija õpetamise metoodikast ning õppeprogrammide mõju ja tõhususe mõõtmisest. Seni maailmas läbi viidud eetikateemaliste programmide põhimõtted on Eestis autori poolt loodud sarnase programmi aluseks. Eestis loodud ja rakendatud programm on tihedalt seotud käesoleva magistr töö empiirilise uuringuga, mis keskendub programmis osalenud kinnipeetavate isiklike kogemuste analüüsile.

2. Empiiriline uuring

Magistritöö teises peatükis antakse ülevaade töös kasutatud metodoloogiast, uuringust ja eetikateemalise programmi läbiviimise mõjust kinnipeetavatele lähtudes nende kogetust. Esimeses alapeatükis kirjeldatakse uurimuse metodoloogilist poolt ja valimit. Teises alapeatükis esitletakse ülevaadet uurimuse tulemustest. Kolmandas alapeatükis tuuakse välja intervjuude põhjal saadud järeldused. Viimases alapeatükis tuuakse välja magistritöö autori poolset ettepanekud vanglateenistusele seoses programmi edasise läbiviimisega.

2.1 Metoodika ja valim

Magistritöö raames viiakse läbi empiiriline uuring, mille käigus kogutakse andmeid kvalitatiivseid meetodeid kasutades. Uurimuse läbiviimiseks kasutatakse fenomenograafilist uurimisviisi, mille käigus viiakse läbi intervjuu isikutega, kes eetikateemalisest programmist osa võtsid.

Kvalitatiivne uurimismeetod valiti, kuna see keskendub subjektiivsete kogemuste, tõlgenduste ja arusaamade süvamõistmisele, toimudes uuritavate omases keskkonnas (Laherand, 2010, lk 24). See meetod sobib eriti hästi keerukate sotsiaalsete nähtuste uurimiseks, sealhulgas rühmade puhul, mis võivad olla keerukad või raskesti ligipääsetavad, nagu näiteks vangistuses viibivad vangid. Flick (2015, p. 600) toonitab, et kvalitatiivse uurimise tugevus peitub ka võimes kaasata uurimisse rühmi, mis võivad muul juhul uurimistööst kõrvale jääda või on liiga väikesed, et kvantitatiivsetes uuringutes esile tõusta, mistõttu on vangla kontekst selleks suurepärane näide.

Magistritöö uurimisstrateegiaks on 1970ndatel Rootsi uurijate poolt välja töötatud kvalitatiivne uurimismeetod, mida nimetatakse fenomenograafiaks. Uurijate eesmärk oli tuvastada kvalitatiivne, mittedualistlik uurimisviis, mis tuvastaks ja säilitaks uurimuses osalejate diskreetsused, keskendudes inimeste arusaamale oma kogemusele ümbritsevast maailmast. Seda lähenemisviisi peetakse eristavaks ka selle poolest, et see tuvastab sarnasused ja erinevused selles, kuidas me ümbritsevas maailmas nähtusi kogeme ja mõistame. (Barnard, *et al.*, 1999, p. 212) Ka Marton (1981, pp. 180-181) on välja toonud, et fenomenograafia püüab leida ja süstematiseerida mõtlemisviise, mille abil inimesed reaalsuse erinevaid aspekte

tõlgendavad, ühtlasi on fenomenograafia eesmärk on inimeste kogemuste kirjeldamine, analüüsimine ja mõistmine.

Marton (1981, pp. 177-178) toob välja, et fenomenograafias on kaks perspektiivi: esimene ja laialdasemalt käsitletav perspektiiv näeb ette, et orienteerutakse maailmast ja teeme selle kohta avaldusi, ehk me oleme huvitatud maailmast (inglise keeles *first-order perspective*); teine perspektiiv näeb ette, et orienteerutakse teiste inimeste ideedest maailma kohta, ehk me olem huvitatud inimesest (inglise keeles *second-order perspective*). Magistritöös on uuritavaks asjaolu, kas ja kuidas avaldus eetikaprogrammis käsitletu subjektidele, siis lähtutakse antud töös fenomenograafilise uurimisstrateegia teist perspektiivi.

Kvalitatiivsetes uurimustes on intervjuu olnud seni peamine andmete kogumise meetodiks (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 192), ka Syrjälä jt (1994, p. 114-160 tsit Laherand 2010, lk 148) hinnangul läbib fenomenograafiline uurimus tavaliselt ühe etapina isikute intervjuerimise, et välja selgitada nende arusaamu uuritavast. Intervjuud iseloomustab nende paindlikkus, võimaldades andmete kogumist kohandada vastavalt hetkeolukorrale ja vastaja vajadustele (Creswell, 2013, pp. 172-173). Hirsjärvi jt (2005, lk 191) rõhutavad intervjuu unikaalsust andmekogumismeetodina, tänu võimalusele suhelda uuritavaga otseses keelelises interaktsioonis. See võimaldab uurijal saavutada sügava arusaamise uuritava kogemustest ja tõlgendustest, uurides, kuidas isik oma kogemusi ja ümbritsevat maailma tajub.

Intervjuu kasutamine uuringu läbiviimiseks on valitud eelkõige seetõttu, et intervjuu abil vahendatakse mõtteid, hoiakuid, seisukohti, teadmisi ja tundeid. Lisaks on intervjuu eelis teiste andmekogumismeetodite ees paindlikkus, mis võimaldab andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida. Lisaks saab intervjuu käigus vastuseid täpsustada, et saada põhjalikku teavet. (Laherand, 2010, lk 176-178)

Intervjuu puudustena tuuakse välja, et intervjuu võib võtta palju aega. Lisaks võib intervjuu usaldusväärsust nõrgendada intervjueritava kalduvus anda sotsiaalselt soovitavaid vastuseid. Ühtlasi võib intervjueritav anda sellist teavet, mida uurija pole küsinudki. Intervjueritav soovib jätta endast eeskujuliku inimese muljet. (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 193)

Intervjuuna kasutatakse poolstruktureeritud intervjuud. See lähenemine võimaldab intervjuerijal suhelda isikutega ja koguda andmeid, kohandades teemade käsitlemist vastavalt

intervjuu dünaamikale ja esitades küsimusi paindlikus järjekorras (Creswell, 2013, pp. 172-173). Sellises intervjuus käsitleb intervjuuerija teemavaldkondi eelnevalt kirja pandud intervjuu skeemis. Iga teemavaldkonna kohta esitatakse üks avatud küsimus ja intervjuu lõpus vastandav küsimus. Lisaks küsitakse intervjuus teoriast tuletatud hüpoteesi tõestamisele suunatud küsimusi. Need tuginevad teemakohasele teaduslikule kirjandusele ja tulenevalt uurija teoreetilistest lähteolemustest. Vastandavate küsimustega püütakse leida kinnitust neile subjektiivsetele teooriatele, mida intervjuueritav on siamaani väljendanud. (Laherand, 2010, lk 193) Arvestades, et kogemused programmi läbimisel võivad olla (suuresti) erinevad, siis võivad intervjuud kujuneda väga erinevaks. Selleks on vajalik, et kasutatakse avatud küsimusi. Laherand (2010, lk 148) on välja toonud, et intervjuude kasutamisel on keskne nõue esitatud küsimuste avatus.

Arvestades, et uurimuse aluseks on Tallinna vanglas toimunud eetikateemaline programm, mis viidi läbi kahel korral, 2023. aasta kevadel (25.04.2023 kuni 25.05.2023) ja sügisel (03.10.2023 kuni 08.11.2023), valiti uurimuse osalejad nende hulgast, kes osalesid programmis vähemalt seitsmel korral kümnest võimalikust kohtumisest. Kevadisel kursusel osales ja läbis programmi 18-st registreerunust 12 isikut, sügisel kursusel aga 7 isikut 6-st registreerunust (üks osaleja tuli juurde). Uuringusse kaasatud isikute valikul lähtuti eesmärgist hõlmata uuritavas nähtuses võimalikult laia osalejate ringi, kasutades seega eesmärgipärast valimit (Teddlie & Yu, 2007, p. 80). Uuringu respondentide valikul lähtus autor kindlatest kriteeriumitest: kinnises vanglas karistust kandev meessoost kinnipeetav, kes registreerus vabatahtlikult eetikateemalise programmi ning osales vähemalt 70% osas programmi kohtumistel. Usaldusväärsete tulemuste saamiseks võeti valmi moodustamisel arvesse ka maksimaalse variatiivsuse komponent, mille abil tagatakse, et osalejad oleksid üksteisest võimalikult erinevad, selleks, et avastada olulisi ja üldistavaid ühisjooni (Patton, 2015, pp. 281, 428-429). Variatiivsus on tagatud: osalejate erineva haridustaseme, kuriteo ja karistusajaga (tabel 4).

Intervjuud viidi läbi Tallinna vangla territooriumil 2-3 nädalat peale eetikateemalise programmi viimase tunni lõppemist. Neid korraldati ruumides, mis on mõeldud grupitööks või vestlusteks kinnipeetavaga. Kevadiste intervjuude ajal viibis intervjuude läbiviimisel ka Tallinna vangla peaspetsialist-metoodik Piret Varret, kes oli seotud eetikaprogrammi korraldusliku poolega ja osales intervjuudes vaatleja rollis. Sügisel toimunud intervjuud viidi läbi individuaalselt, iga osalejaga eraldi.

Intervjuus läbiviimisel kasutati poolstruktureeritud intervjuud, mis tähendas, et intervjuueerija tugines ettevalmistatud teemadele intervjuu suunamiseks. Eesmärgiks oli töö autori poolt määratleda programmi mõju lähtudes osaleja kogemusele, püüdes mõista, kuidas programm mõjutas osalejaid isiklikul tasandil.

Intervjuud jäädvustati diktofoniga, tagades intervjuueeritavatele teadlikkuse salvestusest ja teavitati, et jäädakse anonüümseks, st intervjuueeritava nime ei avaldata. Osalejaid teavitati enne intervjuu algust, kuidas salvestist kasutatakse (teadus- ja uurimistöo eesmärgil). Uurimuse tulemuste analüüsimisel on märkimisväärne tähelepanu pöörata ka osalejate toime pandud kuriteo liigile, karistuse kestusele ja intervjuueeritavate haridustasemele, mida kajastatakse tabelis 4. Karistuse kestus on liigitatud nelja kategooriasse: lühike karistusaeg (0-3 aastat), keskmine karistusaeg (3-7 aastat), pikk karistusaeg (7-10 aastat) ja väga pikk karistusaeg (10 aastat või rohkem).

Intervjuude kestus varieerus, millest lühim oli 13 minutit ja pikim 38 minutit (tabel 4). Kolm intervjuud osutusid lühemaks kui 14 minutit. Selle asjaolu tingis intervjuueeritava napsõnalisus ja soov oma mõtteid pikemalt mitte jagada. Küll aga sai selle aja jooksul eelnevalt planeeritud intervjuuküsimustele vastused. Järgnevalt transkribeeriti intervjuud, protsess, mille käigus muudeti salvestatud audio tekstikujule, et seda analüüsida ja tõlgendada (Laherand, 2010, lk 279). Transkriptsiooniks kasutati kõnetuvastusele toetuvat vabavara tekstiks.ee (Olev & Alumäe, 2022, pp. 411-412).

Tabel 4. Intervjuueeritavad (autori koostatud).

Kood	Kuriteo liik	Karistuse pikkus	Intervjuueeritava haridustase	Intervjuu läbiviimise aeg	Intervjuu kestvus
Kp1	Isikuvastane süütegu	7-10 aastat	ei ole andmeid	01.06.2023	0:33:25
Kp2	Narkootikumidega seotud süütegu	7-10 aastat	keskeriharidus	01.06.2023	00:27:57
Kp3	Narkootikumidega seotud süütegu	3-7 aastat	põhiharidus	01.06.2023	00:26:38

Kp4	Narkootikumidega seotud süütegu	3-7 aastat	11. klass	01.06.2023	00:22:45
Kp5	Narkootikumidega seotud süütegu	0-3 aastat	põhiharidus	01.06.2023	00:20:39
Kp6	Liiklussüütegu	0-3 aastat	8. klass	01.06.2023	00:19:57
Kp7	Narkootikumidega seotud süütegu	3-7 aastat	11. klass	01.06.2023	00:37:45
Kp8	Narkootikumidega seotud süütegu	3-7 aastat	keskharidus	02.06.2023	00:38:03
Kp9	Narkootikumidega seotud süütegu	3-7 aastat	keskeriharidus	08.06.2023	00:31:11
Kp10	Narkootikumidega seotud süütegu	10+ aastat	keskharidus	08.06.2023	00:25:54
Kp11	Tervisevastane süütegu	0-3 aastat	põhiharidus	08.06.2023	00:27:14
Kp12	Isikuvastane süütegu	3-7 aastat	põhiharidus	08.06.2023	00:28:41
Kp13	Varavastane süütegu	7-10 aastat	põhiharidus	30.11.2023	00:13:17
Kp14	Narkootikumidega seotud süütegu	7-10 aastat	kõrgharidus	30.11.2023	00:19:20
Kp15	Liiklussüütegu	0-3 aastat	kõrgharidus	30.11.2023	00:13:41
Kp16	Liiklussüütegu	0-3 aastat	keskharidus	30.11.2023	00:30:21
Kp17	Varavastane süütegu	7-10 aastat	keskeriharidus	30.11.2023	00:20:29
Kp18	Narkootikumidega seotud süütegu	3-7 aastat	põhiharidus	30.11.2023	00:13:17
Kp19	Riigivastane süütegu	10+ aastat	kõrgharidus	30.11.2023	00:21:10

Läbiviidud intervjuude pinnalt viiakse läbi andmeanalüüs, mille käigus otsitakse vastust uurimisprobleemile. Andmete analüüsiks kasutatakse kvalitatiivset sisuanalüüsi. Analüüsi käigus läbitakse järgmised etapid: leiti tekstist tähenduslikud üksused; rühmitati

tähendusüksused, et neist tekiksid kategooriad; kirjeldati kategooriaid ja kategooriatevahelisi suhteid, eesmärgiga kategooriaid üksteisest eristada (Laherand, 2008, lk 147-155). Kogutud andmed saab pidada piisavaks, et nende pinnalt järeldusi teha.

2.2 Tulemuste analüüs

Magistritöö teise osa teises alapeatükis analüüsitakse töö sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimuste põhjal koostatud kategooriate ja koodide kaudu intervjuude tulemusi. Uurimisküsimuste põhjal on loodud järgmised uurimiskategooriad ja koodid: I programmist teadasaamine (mille alla moodustusid koodid: teiste innustus, stendil kirjas), motivatsioon osalemiseks (koodid: varasem kogemus eetikaga, kasuks ennetähtaegsel vabanemisel, vangistuse ajal aja sisustamine, kõigega hõivamine, enese harimine, õpihuvi), ootused programmile (koodid: ei olnud ootuseid, huvitav, kindel ootus); II väärtushinnangud ja hoiakud, mille alla moodustusid koodid: elukogemus, suhtumine õiguskuulekasse käitumisse, igapäevane vanglaelu, tulevikuvaated; III õppimine (mille alla moodustusid koodid: uued teadmised, hilisem arutelu, ei õppinud midagi), kasutegur (koodid: materjali mõistmine, eetiliste dilemmade äratundmine, kriitiline mõtlemine); IV ettepanekud, mille alla moodustusid koodid: tagasiside programmile, maht, grupi suurus, läbiviija, soovitus, ettepanekud.

Tabel 5. Uurimisküsimuste põhjal loodud kategooriad ja koodid (Autori koostatud).

Uurimisküsimus	Kategooria: koodid
1. Miks ja milliste ootustega kinnipeetav programmi registreerus?	<p>Programmist teadasaamine: info teistelt, stendil kirjas, sisetelevisioon;</p> <p>Motivatsioon osalemiseks: varasem kogemus eetikaga, kasuks ennetähtaegsel vabanemisel, vangistuse ajal aja sisustamine, kõigega hõivamine, enese harimine, õpihuvi;</p> <p>Ootused programmile: ei olnud ootuseid, huvitav, kindel ootus.</p>
2. Kuidas tajus kinnipeetav väärtushinnangute ja hoiakute muutust programmi läbimisel?	<p>Väärtushinnangud ja hoiakud: elukogemus, suhtumine õiguskuulekasse käitumisse, igapäevane vanglaelu, tulevikuvaated.</p>

3. Mida kinnipeetav eetikateemalisest programmist õppis?	<p>Õppimine: uued teadmised, hilisem arutelu, ei õppinud midagi;</p> <p>Kasutegur: materjali mõistmine, eetiliste dilemmade äratundmine, kriitiline mõtlemine.</p>
4. Millised on programmis osalejate ettepanekud programmi arendamiseks?	<p>Ettepanekud: tagasiside programmile, maht, grupi suurus, läbiviija, soovitusel, ettepanekud.</p>

Analüüsi käigus käsitleti esmalt küsimust, kas eetikateemalises programmis osalenud kinnipeetavad registreerusid sinna vabatahtlikult. Nii Mnisi kui ka Schütz rõhutasid oma programmides osalejate vabatahtlikkust, mis viitab sellele, et programmid ei olnud kujundatud spetsiifiliste riskikäitumiste alusel. See tähendab, et vanglaametnikud ei määranud kinnipeetavatele programmi ega avaldanud survet osalemiseks. Intervjuude käigus selgitati, kuidas kinnipeetavad programmist teada said ja mis ajendas neid end kirja panema. See teave on oluline mõistmaks, mis põhjustel kinnipeetavad programmiga liitusid ja millised olid nende ootused ning motivatsioonid sellele. Otsitakse vastust uurimisküsimusele, miks ja milliste ootustega kinnipeetav programmi registreerus?

I Programmist teadasaamine

Kõik eetikateemalise programmi läbinud osalejad kinnitasid, et nende osalemine oli vabatahtlik, ilma vangla personali poolse survestamiseta. Erandina mainiti juhtumit (kp13), kus respondendile soovitati enne programmi registreerumist osalemist vanglaametniku poolt. Ametnik, kes oli varasemalt ise sarnasest programmist osa võtnud, jagas oma kogemust, väites, et programm võiks olla kinnipeetavale kasulik. Täiendavalt selgus intervjuu käigus, et soovitaja oli osalenud magistritöö autori loengus Sisekaitseakadeemias, mis oli suunatud vanglaametnikele, olles sisult erinev kinnipeetavatele suunatud eetikaprogrammist. Selles kontekstis rõhutab töö autor, et kuigi soovitus tuli ametnikult, olid kinnipeetavatele suunatud eetikaprogramm ja ametnikele antud eetikaloengud sisult eristuvad.

Läbi ühe valvuri võib niimoodi öelda (kuulsin programmist). Rääkis jah, et tema on seal käinud ja siis ma mõtlesin et peaks ka. Jaa, Et see teeb sulle head, ütles. Ta ütles, et huvitav on, et mine käi ära, eks sa ise saad teada. No ma lugesin selle kuulutust, aga ma lasin kohe kirja panna lihtsalt. (kp13)

Respondendi poolt väljatoodu näitab, et ametniku ja kinnipeetava vahel on teatav usaldussuhe, kui ametnik, kes räägib oma kogemusest, suudab vangki suunata. Käesoleva osaleja (kp13) kirjeldusest nähtub, et ametnik tõi välja, et programm on huvitav ja võib huvi pakkuda ka tema vestluspartnerile.

Üks respondent (kp18) mainis, et tema otsus osaleda eetikateemalises programmis oli mõjutatud varasemast osalejast, kellega koos töötati raamatukogus. See respondent jagas oma positiivset kogemust programmis, mis ajendas osalema, kui nägi uut kuulutust programmist. Seega oli kaaskinnipeetava soovitus ja tema jagatud kogemus määravaks teguriks otsuses kasutada antud võimalust end arendada ja programmis osaleda. See juhtum rõhutab suusõnalise soovitusel olulisust ja seda, kuidas positiivsed kogemused võivad innustada teisi osalema arendavates tegevustes.

Eelmises programmis käis, kes meiega koos raamatukogus töötas, üks kinnipeetav, ja siis ta rääkis sellest programmist ja tuli uus see kuulutus ja siis ma mõtlesin, mis ongi võimalus. (kp18)

Isik (kp5) osales eetikateemalises programmis, kuna märkas, et tema kambrikaaslane ja teised kinnipeetavad registreerusid programmi. Tema otsus põhines seega sotsiaalsel tõmbel ja grupisisese osalemise mõjul. See näitab, kuidas sotsiaalne keskkond ja kaasvõrgude käitumine võivad mõjutada üksikisikute otsuseid osaleda erinevates programmides, isegi ilma spetsiifilise isikliku motivatsiooniga või eesmärgiga.

Ei ma lihtsalt vaatasin see siin kambrikaaslane ja teised osalevad, ma panin ka ennast osalema. (kp5)

Kuulutuste kasutamine eetikateemalise programmi tutvustamiseks osutus efektiivseks meetodiks kinnipeetavate kaasamisel, kuna suur osa (15) osalejatest tõi välja, et just eluseksiooni stendil olnud kuulutus motiveeris neid programmist osa võtma. Kuulutuses pakuti võimalust dilemmade aruteluks läbi näidete ja isiklike kogemuste. See näitab, et kinnipeetavad on huvitatud osalemisest programmides, mis pakuvad neile võimalust enesearenguks ja oma mõttemaailma laiendamiseks. Kuulutused olid oma olemuselt mõlemal korral erinevad, kuid sisu oli sama. Autori nime mainimine kuulutusel võis samuti mõjuda usaldust suurendavalt ja lisada programmile personaalsema dimensiooni, julgustades kinnipeetavaid aktiivsemalt osalema. See näide illustreerib, kuidas strateegiliselt kavandatud ja hästi paigutatud teavitustegevus võib mõjutada positiivselt programmi tajumist ja suurendada osalusaktiivsust,

eriti keskkonnas, kus osalejad võivad tunda vajadust konstruktiivse ja mõtestatud tegevuse järele.

Ma nägin seal paberit, ma olin nagu ohoo, vau, vabsjee, äge kohe tahtsin nagu kirja panna. (kp2)

Ja siis, kui põhimõtteliselt ei olnud jõudnud seda veel üles panna, kui ma juba ütlesin, et ma tahaks osaleda. (kp3)

Ma olin vist üks esimesi, kes meie sektorisse jõudis kirja panna selle, siis, kui see kuulutus pandi. (kp11)

Nägin seda stendil ja tundsin huvi, et mis see endast ette kujutab. (kp17)

Küll aga tekitas ühel juhul elusektsiooni stendil olev kuulutus ka segadust. Respondendis, kes end kirja pani, osales kursusel ja läbis selle täis mahus, oli tekitanud arusaama, et loengut tuleb läbi viima professor Tartu Ülikoolist.

Ma ei mäleta täpset sõnastust, aga minuni jõudis sõnum see, et tuleb keegi väljast. Ja siis kas ma kujutan oma peas ette professorit, akadeemikut või keegi tuleb kuskilt. Tartu ülikoolist kuskilt. (kp1)

Kuigi tabel 4-st nähtub, et osalejate haridustase on piirdunud valdavalt kas põhi- või keskharidusega, on antud juhul pigem kõrge ootus enese harimise osas. Ootus, et eetikateemalist programmi tuleb andma professor tunnustatud ülikoolist viitab sellele, et respondent oli valmis omandama uut teadmist läbi akadeemilise prisma.

Kaks osalejat tõid välja, et nad nägid kuulutust esmast televiisorist, kus jookseb vangla infokanal, mis on nähtav ainult vangla territooriumil. Sellest ilmneb, et vangla sisetelevisioon on oluline vahendid programmide ja kursuste tutvustamiseks kinnipeetavate seas. Televisiooni kasutamine infoedastuse vahendina võimaldab jõuda vanglas sees laiema auditooriumini, sealhulgas nendeni, kes võib-olla ei pööraks muidu tähelepanu stendidele või teistele teavitusmeetoditele.

Kui ma ausalt ütlen, siis ma lihtsalt jälgisin seda vanglakanalit, kus käib see informatsioon tuli selle kohta. See on siis televiisoris. Et tuleb eetikateemaline kursus ja lihtsalt see mind huvitas, mõtlesin, miks mitte. Ja panin ennast kirja. (kp14)

Ta jookseb ka telekas, aga, siis peab olema põhimõtteliselt oma telekas, et see väga harva satub peale, et keegi seda ja ta oli sektsioonis üleval ja siis ma panin ennast kirja. (kp16)

Motivatsioon osalemiseks

Töö autori eesmärk intervjuude läbiviimisel oli mõista, millised olid vabatahtlikult eetikateemalisse programmi registreerunud osalejate põhjused end programmi kirja panemiseks. Osalejate (kp7, kp19) motivatsioon eetikateemalises programmis osalemiseks näib olevat mõjutatud varasematest akadeemilistest kogemustest ja huvidest eetika valdkonna vastu. Respondendid, kes olid varem kokku puutunud eetikaõppega, tõid esile, et programm pakub võimalust võrrelda ja värskendada oma teadmisi eetikast, pakkudes nii uut vaatenurka kui ka võimalust meenutada varasemaid õpinguid.

Ma õppisin kunagi mereakadeemias. Seal oli aine eetika, eetikett, oli eriala nimi ja see tundus huvitav. (kp7)

Kuna ma olen juba ühele eetika nii-öelda kursusel käinud kunagi oma eelmises akadeemilises elus, siis oli ka niisugune huvitav, lihtsalt võrdlusmoment, et ei tea, mis see eetika kursus on, eks ole. Sest et see, see eelmine oli suht ammu, aga piisavalt eredalt meeles, et võrdlusmoment oli päris okei. (kp19)

Tõdeti (kp2, kp4), et eetikateemalises programmis osalemine võib aidata kaasa võimalikule ennetähtaegsele vabanemisele. Ennetähtaegse vabanemise protsessis koostab vangla kohtu jaoks iseloomustuse, mis peegeldab kinnipeetava käitumist ja tegevusi vangistuse ajal vastavalt vangistusseaduse § 76 lõige 1 punktile 2. Selles iseloomustuses võidakse mainida ka eetikateemalise programmi läbimist.

No ise aga, ma loodan, et see aitab minu ennetähtaegsel vabanemisel. Ja eks ma tahan näidata ennast heast küljest. (kp2)

Ja, ja, ja kuna mul noh, ma mõtlesin, et mul on mul siin teoreetiline ennetähtaegne vabanemine, praegu tuleb, et see igal juhul mööda külgi maha ei jookse. Jaa, jaa, siis ma end sinna kirja panin. (kp4)

Seda, et ainult 2 osalejat tõid välja asjaolu, et programmi läbimine võib aidata nende ennetähtaegsel vabanemisel, ei pruugi olla absoluutne. Töö autor, omades aastatepikkust vanglas töötamise kogemust, on seisukohal, et tõenäoliselt on see osakaal oluliselt suurem kui 2 osalejat 19-st.

Neljal juhul toodi välja (kp4, kp6, kp7, kp8) soov saada vaheldust igapäevasest vanglarutiinist. Respondentide vastustest tuleb välja, et rutiin on midagi negatiivset ja raskesti talutavat. Toodi välja, et vanglas viibimisega kaasneb monotoonsus, mis võib olla üks nende suurimaid väljakutseid. Kuna igapäevaelu näib ette ennustatav, siis otsitakse justkui muutusi ja erinevusi

igapäevaellu. Seega, valik eetikaprogrammi kasuks oli ajendatud meelelahutuseks ja rutiinist pääsemiseks, pakkudes neile võimalust teiste osalejatega suhtlemiseks.

Jah, sest selles mõttes, et siis igal juhul saab kambriist välja suhelda, rääkida, arutada mingitel teemadel, see kõik on ainult pluss, et noh, teadupärast siin vanglas on see rutiin on nagu kõige hullem asi, et siis on väga hea sellest rutiinist välja saada ja mingit noh. (kp4)

Pigem osavõtu pärast, vaheldus rutiinile. No kui sa ise kuskil ei käi siis on kõik üks ja sama hommikul ärkad, päeval toimetad sektori vahel, midagi tarka ei tee ja õhtul jälle samamoodi, ja niimoodi aastast aastasse. (kp6)

Aga ma panin kirja jah, kuna siin nagunii tegevusi on üsna vähe, siis tundus sihuke, et kõnetab. (kp7)

See oli vahelduse võimalus. (kp8)

Siiski märkisid mõned eetikaprogrammis osalenud respondendid (kp2, kp3, kp6, kp10, kp11), et nad on avatud osalema kõigis vangla poolt korraldatud tegevustes. Kuigi see huvi võib osaliselt tuleneda vanglaellu kaasnevast üksluisusest, tõid viis osalejat välja, et nad osalevad aktiivselt kõigis vangla pakutavates tegevustes. Asjaolu, et kinnipeetavad soovivad kõikvõimalikest asjadest osa võtta võib tähendada ka seda, et vangistuses viibides otsitakse igapäevases rutiinist väljapääsu. Samal ajal püütakse ka midagi uut omandada, et vanglas viibitud aeg oleks mõistlikult ära kasutada (kp13).

Ma siin vangistuses haaran igast võimalusest /---/ programmide ja kursustest olen väga huvitatud. (kp2)

Sellepärast ma tahan kõikides asjadest osa võtta, mis on nagu vanglas võimalik. (kp3)

Ma võtan kõigest osa, mis vähegi antakse. (kp6)

Huvitab, huvitab kõik, kõik programmid, mis on, mis on suunatud nagu enesetäiendusele on alati teretunud. (kp10)

Sellepärast et vaata, siin see ühiskond ja kõik see suhtlemisviis, see on nii labane siin, et mulle meeldib alati käia kuskil võtta osa mingitest programmide ja asjades, kust, noh, kui nüüd ütleme, täies mahus ei saa haritud, aga et jääks midagigi kõrva taha. Et kuna ma siin olen, siis kasutaks seda aega kuidagi mõistlikult. (kp11)

Kõige sagedamini (kp5, kp8, kp9, kp12, kp15, kp17, kp18) nimetati eetikaprogrammi registreerumise põhjuseks soovi ennast harida. Viis respondenti tunnistasid, et neil ei ole olnud varem eetikaga kokkupuudet, mis innustas neid programmist osa võtma. Vangid seostavad haridust ja teadmisi vaimse pääsemisega rutiinist ja piiratud vanglaelust (kp8), nähes läbi selle

võimalust elada tulevikus teistsugust elu (kp12). Omandades uusi teadmisi on kinnipeetavatel suurem võimalus tulevikus elada õiguskuulekat elu.

Ma ei teadnud sellest mitte midagi, see tekitas huvi selle vastu, sa vaatasid et eetika, minu jaoks on see eetika juba hästi võõras sõna. Ma ei teadnud sellest mitte midagi. (kp5)

Kuna mind huvitab kõik, mis siin vanglas toimub, nagu ma tahan osaleda kõiges ja igal pool liikuda natukene sektoris välja liikuda, et nagu selles inimestes natukene teistmoodi nagu teist elu näha nagu võib öelda nii. Ja ikka arendada end. (kp8)

Sõna eetika, kui selline juba nagu minu jaoks on nagu midagi intelligentsemat kui nagu igapäevane elu. Ja, ja, ja see oli ka väike väljakutse, et saada targemaks, antud teemal. (kp9)

Katsun olla teatud asjades selline, et ma pean enda käest küsima, kas niimoodi ikka sobib või kas niimoodi ei sobi? (kp12)

Ilmneb, et mõned respondenti registreerusid eetikaprogrammi, kuna nad soovisid laiendada oma arusaamu eetikast - valdkonnast, millest nad varem vaid pealiskaudselt teadlikud olid. Üks osaleja (kp15) tunnistas, et kuigi ta oli teadlik eetika ja moraali mõistetest, tekitas programmi teemakäsitlus temas uudishimu ja soovi süveneda, mida eetika tegelikult endast kujutab. Teine osaleja (kp17) märkis, et sõna "eetika" tundus talle võõrana ja see ajendas teda programmist osa võtma, et mõistet paremini tundma õppida. See näitab, et huvi eetikateemalise hariduse vastu oli mõnel juhul ajendatud soovist avardada oma teadmisi ja mõistmist, mitte ainult vangla pakutava vahelduse või potentsiaalse ennetähtaegse vabanemise kasuks tulemise eesmärgil.

Osalejate huvi eetikaprogrammi vastu oli mitmekesine ja põhines isiklikel huvialadel. Üks osaleja (kp1) mainis, et on alati tundnud huvi eetika vastu. Teine kirjeldas (kp7), kuidas varasemas elus muutis ajakirjanikust lektor eetikakursuse paeluvaks, rääkides erinevatest kaasustest, mis süvendas tema huvi. Kolmas osaleja (kp16) väljendas oma armastust filosoofia ja ajaloo vastu, viidates, kuidas ta jääb kuulama raadiosaateid ja loeb artikleid, et paremini mõista erinevaid vaatenurki ja analüüsida teiste mõtteid. Veel üks osaleja (kp19) tõi välja, et tema töö tõttu raamatukogus puutub kokku paljude filosoofia ja psühholoogiaga seotud materjalidega, mis süvendab tema huvi eetika ja inimeste otsuste mõistmise vastu, eriti seoses emotsionaalse intelligentsusega.

Minul esimene, no eetika vastu on alati huvi olnud. (kp1)

Mind on sotsiaalteadused koguaeg huvitanud, et selles mõttes, et ma kuulan raadiost selliseid vestlussaateid, muidugi ajalugu ka huvitab. Ja igasugune filosoofia on nagu mu lemmikteema. (kp16)

Mind huvitab nii selline noh, okei, eetika on siuke lai mõiste, mind huvitab, eetika on nagu raske öelda, aga mind huvitavad pigem siuke niuksed aspektid nagu sihuke emotsionaalne intelligents ja inimese valikud, inimese otsused, sest ka minu elus on väga palju otsuseid, langetatud ka valesid otsuseid ja ka õigeid otsuseid. (kp19)

Ootused programmile

Intervjuude käigus uuriti lisaks, millised olid respondentide ootused eetikaprogrammile enne selle algust. Kuus osalejat (kp5, kp6, kp9, kp11, kp13, kp18) märkisid, et nad ei omanud eelnevaid ootusi seoses programmiga. Vahetati mõtteid (kp5) oma kambrikaaslastega programmi võimaliku sisu üle enne esimest kohtumist. Lisaks tõid kaks osalejat (kp6, kp18) välja, et varasem kogemus vanglas on õpetanud, et programmidele ei tasu suuri ootusi omada. See viitab teatavale skepsisele ja avatusele uutele kogemustele ilma kindlate ootusteta, samas ollakse avatud osalema ja nägema, mida see endaga kaasa toob. Samas ollakse ka ettevaatlikud, sest ei teata, kes on läbiviija (kp13) või kas läbiviija on üldse pädev (kp11), see võib omakorda viidata asjaolule, et respondentide hinnangul ei paku vangla alati kõrge kvaliteediga programme või õpikogemust, millest tingituna ka intervjuueeritavate tagasihoidlik ootus programmile.

Hakkasin enne seda programmi uurima, et mis asi see on, kuna kambrikaaslane on suht kõvema IQ-tasemega kui mina, siis me natuke rääkisime sellest. (kp5)

Noh, vanglapraktika puhul ei olnud ühtegi ootust. Ja siin üldjuhul ei näe ja ei kuule, ei tea mitte midagi, et siin paned ennast kirja ja vaatad, mis saab. Siin midagi väga loota kuskilt üldjuhul ei ole. (kp6)

Ja, ja, ja et, et jah, et me alguses ei teadnud, kas viib nagu mõni pädev läbi või viib läbi keegi lihtsalt, kes on siis kuskilt saanud kätte selle materjali ja lihtsalt noh, tead enda nägemus sellest vaata, et eks see oli natukene, et me ise arvasime, et siin on võib-olla meie maja, tead, kas mõni psühholoog või sotsiaaltöötaja teeb mingi kõrval mingid side project'i vaata. (kp11)

Osadel respondentidel olid eetikaprogrammi suhtes teatud huvi ja uudishimu. Üks osaleja (kp2) väljendas lihtsat huvi programmi vastu, märkides, et eetika teema tundus iseenesest huvitav. Teine osaleja (kp17) väljendas soovi kogeda ja õppida midagi uut eetikast, otsides vastust küsimusele, mis eetika tegelikult on. Sellised kommentaarid peegeldavad osalejate soovi avardada oma teadmisi ja vaatenurka, mis näitab, et hoolimata vanglateskkonnast leidub seal inimesi, kes otsivad võimalusi isiklikuks arenguks ja harimiseks.

Aga ei mingit sellist mõtet ei olnud, mulle lihtsalt meeldis, et see tundus nagu huvitav kursus. Et nagu eetika, on siuke, huvitav. (kp2)

Ootused, jah et ma kogeda saan midagi, mida ma leian sellest eetikakursuses mis on eetika selles mõttes siis. (kp17)

Osalejate ootused eetikaprogrammile olid mitmekesised, ulatudes akadeemilisest uudishimust kuni igapäevaelu etiketini. Üks respondent (kp1) väljendas huvi akadeemilise eetika vastu, soovides mõista, kuidas „seda kuiva eetikat“ ülikoolis käsitletakse. Teine osaleja (kp4) pidas programmi meeldivaks lisaks, ilma kindlate ootusteta sisu suhtes, oletades, et võidakse käsitleda elementaarseid viisakusreegleid, näiteks lauakombeid. Kolmas osaleja (kp9) ootas, et programm keskenduks suhtlemisetiketile, viidates sellega, et eetikaprogrammi peetakse laiemalt suhtluskäitumise parandamise vahendiks. Neljanda osaleja (kp10) ootused olid suunatud esteetika, eetika ja käitumisreeglite alastele põhitõdedele, rõhutades vajadust selliste alusteadmiste järele, mida ei pruugi kõigile algusest peale kaasa antud olla. Seega suhtusid osalejad eetikakursusesse kui võimalusse oma teadmisi laiendada ja uusi arusaamu saada, olenemata nende esialgsetest ootustest või teadmistest.

Ma ise oma peakesega mõtlesin niimoodi, et te rohkem puudutate just siukest teemat, et täpselt, et mis oleks nagu ma kujutasin ette rohkem, et ta nagu suhtlemisetikett. (kp9)

Üldse esteetika, eetika, käitumisreeglid, niuksed põhitõed, et paljudel ei ole nagu seda kaasa antud, ei ole olnud, võib-olla seda stardipaketi sellist. (kp10)

II Väärtushinnangud ja hoiakud

Intervjuude käigus püüti mõista osalejate elukäiku, nende suhtumist enda karistusse ja igapäevaelu vanglas. Uuriti, millised olid osalejate varasemad kogemused ja hoiakud, sh suhtumine kaaslastesse, kes programmis osalesid. Ühtlasi keskenduti osalejate tulevikuplaanidele ja -ootustele, et saada ülevaade nende väärtushinnangutest ja eluvaadetest.

Programmis osalejad jagasid oma varasemaid kogemusi ja hoiakuid, tuues välja, et on varasemalt kokku puutunud eetiliste dilemmadega ja tundsid tihti, et oleksid teinud õigeid valikuid. Osad (kp1, kp8) tundsid, et nad on juba varajasest east peale käitunud eetiliselt. Siiski on oluline märkida, et hoolimata nende varasematest eetilistest hoiakutest, ei ole nad suutnud järgida ühiskonna reegleid, mis viis nende isoleerimiseni ühiskonnast. See viitab mõneti asjaolule, et kuigi isik on enda hinnangul eetilise kasvatuse osaks saanud, ei ole suutnud ta eetilist kasvatust oma igapäevaelus rakendada, olles toime pannud õigusrikkumise, mille tulemusel on ta vangistatud.

Pigem kasvatus ongi mugavalt eetiline olnud. (kp1)

Järelikult ma olen seda algses nagu lapsest saati nagu seda õiget kasvatust saanud. (kp8)

Üks osaleja (kp1) mõtiskles selle üle, millised sündmused või asjaolud inimese elus võivad viia selleni, et ta sooritab kuritegusid ja lõpuks vanglasse jõuab. Tema sõnul ei seisne eetiline käitumine kriisiolukorras valikus, kas olla eetiline või mitte, viidates, et eetika on tema jaoks rohkem filosoofiline kontseptsioon kui praktiline rakendus.

Valima, et kas ma nüüd olen eetiline või mitte, et siuke nagu missiooniga vähe pistmist, ja eetika on filosoofia minu jaoks, mitte praktika. (kp1)

Üks osaleja (kp11) püüdis leida abstraktsemat lähenemist oma senisele elule, tuues välja, et kui inimene on ümbritsetud negatiivsusega, hakkab ta seda negatiivsust ka endast peegeldama. Ta rõhutas oma eelistust vältida suhtlemist mürgiste, sapiste ja kibestunud inimestega, viidates vajadusele hoiduda negatiivsusest.

See maailm on nagu liiga hall mu ümber, kui sa nagu endas imed ainult seda negatiivsust, siis sa hakkad seda ka peegeldama, vaata, et mulle nagu ei meeldi mürgised sapised ja kibestunud inimesed ja ma, ma nagu ei suhtle üldse nendega, et. (kp11)

Ühes intervjuus väljendas respondent (kp1) oma hoiakut õiguskuulekuse suhtes, märkides, et hoolimata asjaolust, et ta kannab praegu kümneaastast vanglakaristust tapmise eest, oli tema elu enne vangistust korras. Isik väljendab isiklikku distsipliini ja seaduskuulekust, väites isegi, et ta ei ole kunagi kiirust ületanud. Samas suhtumine ametnike töösse on kriitiline – ta tunnistab, et võib vaidlustada ametnike tegevuse, kuid see ei tähenda, et ta ei tunnustaks nende rolli ühiskonnas.

Ma olen siin tapmise pärast 10 aastat ja mul väljas ei ole olnud isegi kiiruse ületamist, sest et mul on endal paigas mitte selle jaoks, et ma umbes ei ole tõlgendanud endale, ma isegi ei ületanud kiirust sellepärast, et ma sõidaks inimesed surnuks. Miks ma peaksin nagu närveerima, et politsei teeb oma tööd? Ma võin viriseda ükskõik mis ametniku töö üle. (kp1)

Üks respondent (kp7) on oma intervjuus otsinud põhjuseid ja õigustusi, mis viisid ta kuritegelikule teele, ning on püüdnud analüüsida ja mõtestada oma tegude tagamaid. Intervjueeritav tunnistab, et aitab kaasa negatiivsete asjade levikule, kuid püüab enda tegevust õigustada väitega, et kui tema poleks seda teinud, oleks keegi teine seda tema asemel teinud. See näitab katset leevendada süüid, väites, et tema roll oli reageerida turu nõudlusele, mitte ise pakkumist tekitada. Samas on selge, et ta mõistab sellise õigustuse piiranguid ja tunnistab, et

see ei vabanda tema tegusid moraalselt. See sisemine konflikt ja osaline enesetunnustamine näitab keerulist protsessi, kus isik püüab mõista ja vastutada oma tegude eest.

Ühes intervjuus (kp3) mainiti, et kuigi on oldud vanglas kokku 18 aastat, anti varasemas elus positiivne suunis isiklikuks arenguks, mis võib isiku hinnangul tulevikus osutada kasulikuks. *Aga, aga ma sain oma stardikapitali seal (Tartu vangla rehabilitatsiooniuksuses), et rakendada edasi ja parandada oma mõtteid, et minna nagu üldse ära sellest ja minna. (kp3)*

Intervjuudes keskenduti ka küsimustele, mis puudutasid programmis osalejate hoiakuid nende poolt toime pandud kuritegude ja selle eest määratud karistuse suhtes.

Väljendati nõrdimust, et karistuspoliitika ja seadused on liialt karmid. Oldi seisukohal (kp3, kp4), et enda hinnangul nad ei kujutanud suurt ohtu, sest narkootikumide tarvitati isiklikuks tarbeks ja ei müüdnud neid teistele. Ometi viis justkui juhuslikult suurem narkokogus nende teo kriminaalseks. Väljendatakse frustratsiooni õigussüsteemi suhtes, mis ei tee nende hinnangul vahet väikse ja suure koguse käitlemisel, samuti karistuse rangusel, mis nende arvates ei ole arvestanud piisavalt asjaolusid, nagu narkootikumi tüüp või selle kogus (kp3, kp8). Vastajate arvates (kp3, kp4, kp8) tunduvad nende karistused ebaproportsionaalsed seostades nende tegeliku käitumisega.

Mina olen narkosõltlane ja kuna ma mul enda jaoks oli kogu aeg, siis mind saadi kätte, siis ma olen põhimõtteliselt kohe käitleja, noh, ma ei ole nagu otseselt kellelegi müünud. (kp3)

Aga noh, kui nagu, kui ma nüüd päris aus olen, siis tegelikult noh, see kogus, mis nagu kätte saadi. Noh, see oli niimoodi, et väärtegu läks napilt niimoodi, et seda ainet oli napilt liiga palju ja siis väärtegu läks kriminaalseks teoks. (kp4)

Mõned respondendid on hakanud oma tegusid ja karistust sügavamalt mõtestama, tajudes nende tagajärgi ja oma vastutust. Näiteks, üks respondent (kp5) tunnistab kaineks saades oma tegevuste tõsidust ja tunneb kahetsust. Teine (kp9) toob esile, kuidas vägivallategu võis tunduda teo hetkel õigustatuna, kuid tagantjärele mõistab selle mõttetust. Kolmas respondent (kp12) on teadvustanud oma sõltuvusprobleemi ja tunnistab vajadust sellega tegelemiseks, sest senine otsuste edasilükkamine on viinud kriminaalse käitumiseni ja lõpuks karistuseni. Neljas osaleja (kp19) jagab isiklikku kogemust, kuidas tegematajätmine viis tema karistuseni, tunnistades samas, et tal olid teo õigustamiseks oma põhjendused, kuid nüüd mõistab tagajärgi ja oma osa selles.

Kas päriselus on ka selliseid olukordi, et sa tead, et sa pead midagi tegema, aga sa ei tee? Minul on täpselt selline (kriminaal)asi, kus ma pidin midagi tegema, aga ma ei teinud. Ja mul olid muidugi ka põhjendused, ma nüüd ei vabanda lihtsalt ütlen nii nagu oli, ja ma ei teinud ja lõppkokkuvõttes asi üks asi viis teiseni, nagu tavaliselt ja siin ma olen. (kp19)

On jõutud mõistmisele (kp7), et varasemate eluvalikute ümberhindamine ja teistsuguste järelduste tegemine oleks võinud ära hoida tagajärjed, mis on viinud praeguse olukorrani ehk vangistusse. Respondent tõdeb, et kui nooremas eas oleks teda karmimalt karistatud, siis oleks see muutnud tema mõtlemist ja ta võib-olla ei viibiks hetkel vangistuses. See mõttekäik näitab, et vanglas on isik jõudnud sügavamale isiklikule arusaamale oma tegudest ja eluvalikutest ning kuidas varajase sekkumise nõrk tulemus võib mõjutada inimeste hilisemaid otsuseid ja käitumist.

Ma praegu mõtlen seda, et mind oleks pidanud esimene kord vangi panema. Sest, et see tingimisi noorena siuke kuulikindel tunne, ja ma ütlesin, et ma olen nüüd üle kahe aasta siin istunud ja ma kõnnin vahepeal tunnelis, siis ma mõtlen, et mida perset, ma siin teen. Et see oleks võib-olla oleks siis juba muutnud seda mõttemalli. (kp7)

Ühel juhul hakkas programmis osalenu (kp1) mõtisklema ka selle üle, kas ja kuidas ühest inimesest võib saada kurjategija ning mis võivad olla selle põhjused. Ühtlasi arutles ta küsimuse üle, kas vanglas viibiv isik on oma olemuselt halb inimene või on mõni ühiskonnaliige, kes ei ole kunagi seadust rikkunud, hoopis oma olemuselt halvem.

Ma võiks öelda, et vangid on hästi halvad inimesed ja ma ütlen, et vangid ei ole halvad inimesed. Ma olen väljas näinud inimesi, kes ei ole kunagi kuritegelikult süüdi mõistetud aga ma hindan neid palju halvamateks inimesteks kui näiteks, kui ma võtan siit koolist praegu 10 vangi, et nad teevad valesid otsuseid, et nad, neil on karistamatuse tunne. Neil on kõrgem riskikäitumine, sellepärast nad teevadki teistsuguseid otsuseid, aga ma arvan, et see ei ole seotud eetikaga, ma arvan, et see on seotud sellega, et see on nende ellujäämismehhanism ehk siis nad on lastekodust, noorsoovangla ja edasi... Ma arvan, et see on muster. (kp1)

Arutleti ka selle üle, mis tagajärg nende tegevusel on olnud nende lähedastele või teistele ühiskonnaliikmetele. Ühel juhul tunnistab respondent (kp15), et tema käitumine, eriti alkoholijoobes sõiduki juhtimine on toonud kaasa ka laiemad sotsiaalseid tagajärgi. Ta mõistab, et kuigi tema vanglas viibitav aeg tundub lühike (4 kuud), oleksid võimalikud tagajärjed, nagu avarii ja teiste inimeste vigastamine, olnud palju tõsisemad. Isiku mõtisklused näitavad tema

süvenevat arusaama oma tegude võimalikust mõjust. Teisel juhul mõtiskleti (kp8), kuidas mõjutati oma tegevusega negatiivselt lähedaste elu. Selle üle hakati mõtisklema juba enne eetikaprogrammi.

Programmis osalejad tajuvad oma keskkonda ja kaasvangide suhtumist teatava skepsisega. Nad märkisid, et vangide seas tervikuna on sageli erinevus selle vahel, mida nad mõtlevad ja mida nad väljendavad, tihtipeale räägitakse "tagumikust välja" (kp1), mis viitab ebaausale või pinnapealsele suhtlemisele. Mõned respondendid (kp8) tunnetasid, et muutumise soov ja tegutsemine selle nimel – alates isiklikust hügieenist kuni enesearendamiseni – on individuaalse otsuse ja jõupingutuse küsimus, kuid vanglateskkond ei soodusta alati sellist käitumist. Välja toodi (kp16) ka raskusi leida mõttekaaslast või isikuid, kellega sügavamalt ning tähendusrikkamat suhtlemist ja teemade arutelu jagada, osutades kultuurilisele ja hariduslikule lõhele kinnipeetavate seas. Erilist tähelepanu (kp19) pöörati ka programmis osalejate üldisele suhtumisele ja aruteludele, mis tihti keskenduvad argistele ja pealiskaudsetele teemadele, nagu ostud poest või vanglast vabanemise kuupäevad, jättes keerukamad ja akadeemilisemad teemad vähem käsitletuks. Sellest joonistub välja, et kuigi on soov arutada "kõrgemast materias", on reaalsus sageli teistsugune, ja vanglateskkond ei pruugi soodustada sügavamate, filosoofiliste või eetiliste küsimuste arutelu.

Osalejate (kp7, kp14) seas täheldatakse põlvkondlike erinevusi suhtumises vanglakultuuri ja - elu. Vanem generatsioon vange näib püüdvat säilitada traditsioonilist vangla subkultuuri, mis on tihedalt seotud teatud normide ja väärtustega, mis on aja jooksul vanglasüsteemis välja kujunenud. Samal ajal näitavad nooremad kinnipeetavad kalduvust suhtuda oma vangistusse pragmaatilisemalt, püüdes seda aega võimalikult efektiivselt ära kasutada ja kiiremini mööda saata. Selline lähenemisviis peegeldab muutusi vanglakultuuris ja kinnipeetavate suhtumises, kus noorem põlvkond eelistab keskenduda isiklikule arengule ja rehabilitatsioonile, erinevalt vanemast põlvkonnast, kes võib väärtustada rohkem vangla traditsioonilisi hierarhiaid ja suhtlusmalle.

Lihtsalt mulle tundub niimoodi, et lihtsalt inimesed on siin nii kinni jäänud nendes vanadesse dogmadesse. (kp14)

Ühe programmis osalenud respondendi (kp6) enesehinnang ja käitumise iseloomustus olid vastuolulised. Kuigi ta pidas oma olukorda elusektsioonis teistest paremaks, tõid programmi arutelud esile mitmeid juhtumeid tema elust, kus ta oma tegude õigustamiseks ebarealistlikke

või vastuolulisi näiteid kasutas. Näiteks meenutas ta juhtumit, kus kirjeldas sõitu Tallinnast Paidesse 30 minutiga, mis viitab ebatavaliselt suurele kiirusele, ületades seaduslikku sõidukiiruse piirmäära peaaegu kahekordselt. Selline käitumine ja selle õigustamine oma jutus viitavad lahknevusele isiku tegeliku käitumise ning tema enda hinnangute vahel, pakkudes huvitava vaate tema isiklikule arusaamale oma käitumise õigsusest.

Vaadates kinnipeetavad, kes ongi sektoris, vaadates ennast, siis ma olen iseendaga rahul, ma olen endaga päris palju tööd teinud. Noh, ütleme, et seal on inimesi, kes vajaksid seda programmi, mitte mina ja mina läksin selle mõttega, et mul ei ole kuskil käia. Aga seal inimesed vajaksid väga seda, kuidas käituda. (kp6)

Igapäevases elus toodi välja ka kokkupuute punkt ametnikega. Pigem toodi välja negatiivseid kokkupuutepunkte, mis võivad kinnipeetavate jaoks päeva ära rikkuda. Toodi välja (kp3), et kinnipeetavate ja ametnike vahel on pinged, kus mõned valvurid tunduvad vangidele üleolevatena, kus vang tajub, et ametnikud kasutavad mõningates olukordades oma positsiooni ära, näidates end kinnipeetavatest suuremana või paremana. Selline olukord loob keskkonna, kus võib võimust võtta varjamine ja võltsus, mis omakorda raskendab avatud ja ausa suhtluse tekkimist. Ühtlasi toodi välja (kp14), et ainuüksi valvurite kohalolek ruumis võib tekitada vangides ebamugavustunde ja võib takistada vangide avatud suhtlust ametnikuga. See viitab, et ametnike ja kinnipeetavate vahel puudub usaldus, mis aga on oluline positiivsete suhte loomiseks. Vangid tunnevad, et neil tuleb oma tõelisi tundeid ja mõtteid varjata, mis võib põhjustada suhtlemisel krampi tõmbumist.

Jah, on mõned valvurid rikuvad päeva ära, kui nad tööle tulevad. (kp3)

Et vahepeal ma näen ikkagi seda, et kui on ametnik ruumis, siis kohe tekib niisugune väike ebamugavus, või ei osata ennast avada. Et tõmmatakse krampi ja ei suudeta nagu. (kp14)

Toodi välja (kp9), et vanglaametnike usalduse puudumine nende suhtes põhjustab sageli vastupanu ja pahameelt. Samas ei suudeta alati mõista õiguse piire – mis on vanglas lubatud, mis mitte.

No me tegime neid näiteid ka, vaata kui on vaja kääre, siis iga kord see, kes kääre küsib, ei lähe sinna kääridega teistele kallale, ta tõesti lõikab selle niidi ära. (kp9)

Mainiti (kp8), et inspektor-kontaktisiku rollis on esinenud juhtumeid, kus ametnik peab kohtule esitama kinnipeetava kohta iseloomustuse, ilma et oleks isikuga tegelikult suhelnud või teda tundma õppinud ega ole piisavalt informeeritud. See näitab, et ametnikud ei pruugi minna

piisavalt süvitsi ega panustada aega tõeliseks suhtlemiseks ja vangi mõistmiseks. Lisaks tõdeti ka (kp17), et vanglaametnikud ei pruugi alati olla huvitatud kinnipeetavate kaasamisest erinevatesse hõivetegevustesse.

Tuleb välja, et kontaktisik absoluutselt mind ei tea, tema koostab iseloomustuse, mis läheb edasi kohtusse. (kp8)

Samas toodi välja (kp8) ka positiivseid külgi ametnikega suhtlemisel. Jõuti arusaamale, et kui kinnipeetav suhtub ametnikuga positiivselt, siis ametnik vastab samaga. Positiivne tagasiside ja tunnustus ametnikelt on ilmselt tugevdanud vangi usku oma tegevuse õigsusesse ja on motiveerinud teda jätkama positiivset suhtumist ja käitumist. See näitab, kui oluline on tunnustus ja positiivne suhtlus kinnipeetavate taasühiskonnastamise protsessis.

Programmis osalejad jagasid oma muljeid kaasvangide kohta, kes samuti programmis osalesid. Kuigi eetikaprogramm pakkus respondentidel võimalust eetika teemadel arutleda, ei pruukinud osalejate igapäevane käitumine nende aruteludes väljendatud ideaalidega kooskõlas olla. Mõned osalejad tõid välja, et just need, kes eetika ja moraali teemadel kõige enam sõna võtsid, võiksid oma käitumises enim muudatusi teha. Näiteks mainiti (kp1, kp19), et inimesed, kes enim eetikast ja õigest käitumisest rääkisid, ei pruukinud ise neid põhimõtteid järgida. Ühtlasi tõid kinnipeetavad (kp5, kp11, kp16, kp18) esile, et mõned kaasvangid kasutasid arutelu ajal ebakohast keelekasutust või väljendasid labaseid mõtteid, mis vähendasid diskussiooni taset ja häiris neid. Sellest joonistub välja, et ehkki eetikaprogrammi eesmärk oli edendada moraalset arutelu ja isiklikku arengut, leidsid osalejad, et kõikide panus ei vastanud alati ootustele või programmist saadud õppetundidele. Ühel juhul (kp16, kp19) väljendas osaleja frustratsiooni üldise kalduvuse üle anda kiireid ja põhjendamatu hinnanguid, mis põhinevad pealiskaudsel informatsioonil.

Ma toon hästi hea näite, et meie seltskonnas. Lapse ja naise peksja rääkis, kuidas ta lapsi ja naisi tuleb hoida ja siis on näha, kuidas kollektiivis ärritas inimesi. (kp1)

Kui keegi hakkab seal vahepeal mingit täitsa lauslollust ajama, siis vahepeal mõtlen, et miks ma käin siin seda, nagu mõttetut asja kuulamas. (kp18)

Üldse elus mind natukene häirib, et inimesed on varmad sellist hinnangut hinnanguid andma. Et kõigil on oma arvamus ja kõik umbes on ajalehepealkirja läbi lugenud ja kõigil on kohe arvamus olemas ja kindlasti ma tahan seda ka välja öelda ja mul on juba noh, ma olen spetsialist, sest mul on juba terve pealkiri läbi loetud, onju. (kp19)

Üks programmis osalenud respondent (kp6) rõhutas, et aktiivne osalemine ja oma arvamuse väljendamine on programmi lahutamatu osa, hoolimata sellest, et see võib tekitada teistes osalejates vastuseisu või põhjustada neilt kriitilisi märkusi. Samas näitab see osaleja avatud suhtlust ja eneseväljendust. Isiku suhtumine esitab justkui väljakutse levinud arusaamale, et programmis osalemine peab alati olema vaoshoitud ja rangelt struktureeritud. Küll aga tuleb sellisel juhul arvesse võtta teiste osalejate arvamust. Kui sellise mõtteviisiga isik on grupis üksi ja häirib oma mõtteavaldustega teisi osalejaid, siis peaks just tema mõtlema asjaolule, et muudatusi sisse viia.

Mitmed inimesed mainisid, et ma peaks rohkem tagasi hoidma nii ja naa aga mille pärast? Ma lähengi programmi või kuhu iganes selle eesmärgiga, et osa võtta, okei jah, vahest käisid minu näited täiesti aia taha aga selles suhtes, et kui ma võtan mingist asjast osa siis ma räägin seda selle mõttega, et ma ütlen seda, mida ma tahan. (kp6)

Programmi ühel kohtumisel osales üllatuslikult ka Tallinna vangla direktor hr Hannes Liivak, kes jälgis umbes 15-minuti vältel aktiivselt tunni kulgu. See ootamatu külaskäik ei leidnud kõigi osalejate seas positiivset vastukaja, millest andis märku ühe respondendi (kp10) väljendatud rahulolematuse olukorra suhtes.

See oli juba selline 15 minutes of fame, et see oli juba meile kõigile selline, nagu ta tuli ja säras, tegi oma etteaste ja lahkus, ja me unustasime ta jälle. (kp10)

Intervjuudes keskenduti ka osalejate tulevikuperspektiividele, uurides, kas nad tunnetavad valmisolekut oma hoiakute ja käitumise muutmiseks, et loobuda kuritegelikust eluviisist.

Osalejad analüüsisid oma tulevikuplaane ja valmisolekut muutusteks, millest ilmnas, et paljud neist on sügavalt mõelnud oma vigadest õppimisele ja elu muutmisele. Märgitakse (kp3), et varem ei ole proovitud rehabilitatsiooniprogrammides osalemist, samas on ta teadlik, et see võib olla tema võimalus enese parandamiseks. Üks intervjuueeritav (kp5) mainib, et tema motivatsiooniks on pere, samuti soov töötada Soomes, mis näitab tema püüdlust luua stabiilne ja turvaline keskkond nii endale kui ka lähedastele. Ühel juhul (kp17) nimetati, et otsusele on kaasa aidanud ka teised tegurid, näiteks religioon. Ühtlasi tunnustatakse (kp11) oma vigu, mis minevikus on tehtud, samas püüdes suunata oma energia tulevikku, eesmärgiga vältida varasemaid eksimusi ja luues uusi, positiivseid suhteid. Samuti soovitakse (kp17) luua tulevasele elule uus „vundament“, et edaspidi korraliku Eesti kodanikuna elada.

Ma ei taha rohkem mingit narkotsi teha, ma mõtlen selle peale et lähen Soome ja üritan oma perega ka teistmoodi olla, teha korralikult tööd ja nii edasi. (kp5)

Rahulikult istusin, mõtlesin, et nüüd aitab küll palju võib. (kp15)

Paraku ei väljendu intervjuueeritavatelt, kas otsus tuleviku osas on tehtud enne eetikateemalise programmi alustamist või andis programmi läbimine omapoolse tõuke otsuse tegemisel. Seega on keeruline anda hinnangut, kas eetikateemalisel programmil võib olla ka reaalne rehabiliteeriv mõju.

III Õppimine

Intervjuude käigus keskenduti ka küsimusele, kas eetikateemaline programm pakkus osalejatele uusi teadmisi või hariduslikku väärtust.

Programmi käigus tutvustati osalejatele uusi termineid ja kontseptsioone, millega nad polnud varem kokku puutunud. Need teadmised hõlmasid nii konkreetseid juhtumeid kui ka eetika teoreetilisi aspekte. Toodi välja (kp2), et saadi teadlikumaks mõistetega, mida tunnis kasutati (eutanism) kui ka eetikaga seotud lähenemistega (vooruseetika). Mainiti (kp8) ka, et kuigi ei osata kohe uusi teadmisi selgelt väljendada, tunnetakse sisimas, et on muutunud pädevamaks ja tugevamaks. Kirjeldati (kp11) ka asjaolu, kuidas uued teadmised on avardanud osaleja silmaringi ja aidanud tal paremini mõista eetikat ja moraali. Toodi ka välja (kp15), et programmis kasutatud mõisted olid uued ning nendega ei oldud varem kokku puutunud, aga samaaegselt oli olemas arusaam, millega tegemist.

Teised asjad õppisid juurde, et selles mõttes noh ikka mingeid vooruseetika, või siukest polnud varem kuulnudki. Et selles mõttes, et võib-olla olin teda nagu kuskil seostunud, aga lihtsalt nagu ei viinud nagu kokku. (kp3)

Kasvõi konformism, ma üldse esimest korda kuulsin siukest sõna, aga kui nii võtta, siis ma nagu teadsin, millest see jutt on. (kp15)

Samas tõi üks osaleja (kp6) välja, et tema ei õppinud programmis mitte midagi. See näitab isiku vastumeelsust muudatuste suhtes, mis tuleb veendumusest, et tal on juba elus kõik vajalik õpitud.

Pigem ei, sellepärast, et ütleme nii, et vanale koerale uusi trikke ei õpeta. Ma olen oma elus kõik oma vead ära teinud. Mul ei olnud midagi õppida enam ja ma tean, kuidas peab käituma, Ma tean, kuidas võiks käituda. Ja ma tean, kuidas ma käitun, mis olukorras et ma üldiselt

kohandun vastavalt olukorrale. Kui ma olen niisuguses olukorras, käitun nii, kui on selline olukord, käitun naa. (kp6)

Programmis hakkas see vang silma sageli just näidetega, kus esinesid selged vastandumised ühiskonnas kokkulepitud käitumishinnangudele. See näitab, et isik ei suuda endale tunnistada enda puudusi või vigu ning ei ole valmis nendest õppima.

Programmi osalejad jätkasid tundides käsitletud teemade üle arutlemist ka pärast tundide lõppu, vahetades mõtteid ja arutledes erinevate juhtumite üle koos teiste kinnipeetavatega, sh kambrikaaslasega (kp8, kp9, kp10), samuti nendega kellega koos tunnis oldi (kp7, kp18, kp19). Teemat arutati ka oma eluseksioonis teiste vangidega (kp10, kp11, kp14). Toodi ka välja (kp8), et vanglas on sageli kinnipeetavatel suhtlemispuudus, mis sageli innustabki teiste isikutega suhtlema ja jagama seda, mida on saadud äsja kogeda. Käesoleval juhul eetikateemalises programmis kogeda. See näitab, kui oluline roll on vanglas omavahelisel suhtlusel ja kuidas erinevatest hõivetegevustest saadud teadmised ja arutelud jätkuvad sageli ka peale tunde.

Noh sa siis räägid inimesele natuke niipidi ja naapidi ja räägid mingisuguse loo veel sinna juurde ja ta jääb nagu mõttesse, vaata, võib-olla ta tahtis ka tulla. Aga tead, natuke pelgas, et mis kuramuse eestetika, ma olen kauboimees, mul enda asjad. (kp10)

Intervjuude põhjal selgus, et programmis osalenud isikud edastasid kursusel omandatud teadmisi ja kogemusi ka oma lähikondsetele, jagades neid oma pereliikmete ja sõpradega. Kirjeldatakse, kuidas on aktiivselt jagatud õpitut näiteks sõbranna (kp2), vanaisa (kp5) või abikaasaga (kp7, kp10). See näitab, kuidas vangid üldiselt võivad kasutada uusi teadmisi või kogemusi, et rikastada oma vestlusi lähedastega ja jagada positiivseid muutusi isiklikus elus. Lähedastelt saadud positiivne tagasiside (kp2, kp5) võib omakorda anda vangile tunnustust ja tuge, mis võib aidata suurendada nende motivatsiooni jätkamiseks enda arendamisega ja tõsta ka enda enesehinnangut.

Ma rääkisin seda, mina arutasin seda kohe läbi oma vanaisaga. Me räägime iga õhtu tunnike ja siis ma arutasin seda, ta ütles ka, et see mõjub sulle teistmoodi, sa elujõulisem ja teistsugune. (kp5)

Mainiti, et pärast tundide lõppemist veetsid osalejad (kp12, kp16, kp17) aega iseseisvalt järgi mõeldes ja analüüsides tundides arutatud teemasid. Lisaks mõttes analüüsimisele on välja toodud, et analüüs on kirja pandud ka paberile (kp16). See näitab, et isik soovib oma mõtteid talletada, et oleks võimalus ka hiljem nendega tegeleda. Ühel juhul (kp13) mainiti ära, et

programmis käsitletud teemad on teda mõjutanud nii sügavalt, et ta on neid isegi unes näinud. See peegeldab teemade emotsionaalset mõju ja olulisust vangi jaoks, näidates, kuidas õppimine võib mõjutada inimest mitmetasandiliselt.

Ja oli muidugi ma isegi nägin seda unes läbi vahepeal. Ma isegi nägin seda, kuidas sa rääkisid sellest rongist. Kuidas ühel pool on sõber ja teisel pool on mingi kolm tavaliselt inimest. (kp13)
Siis ta (trammikaasus) hakkas mul juba nagu kahel korral kogu aeg nagu kõnetama kambris. (kp17)

Ühel juhul (kp18) pöördus kaasvang otse kursusel osaleja poole sooviga teada saada, mida täpsemalt eetikateemalises programmis tehakse. See näitab, et isik, kes programmis ei osalenud, tundis siiski huvi eetikateemalise programmi sisu osas.

Ta (kambrikaaslane) küsis, mis me seal rääkisime, siis ma nagu noh, iga kord ta ei küsinud, aga mingitest asjadest ja, ma, mingigi, ikkagi lühikokkuvõtte tegin, millest me rääkisime. (kp18)

Ühel juhul (kp19) toodi välja, et kursusel osalejal olid eelteadmised programmist. Tema osakonnast oli varasemalt kinnipeetavaid, kes on varasemalt programmis osalenud. Ühtlasi oli ka töö juures sellest räägitud, sest eelmises grupis osalenud kinnipeetav jagas oma kogemust.
Mul oli natukene eelteadmisi ka selle programmi kohta, kuna üks kursus on juba olnud, minu osakonna mehed on seal käinud, vestlesin nendega, isegi minu töökohalt on üks inimene käinud, et ma tegelikult omasid pilti. (kp19)

Intervjuude käigus uuriti, kas eetikateemalises programmis osalemine pakkus osalejatele praktilist kasu, eriti keerukate olukordade lahendamisel tulevikus. Selleks oli oluline, et programmis osalenud mõistaksid käsitletud näiteid ja olukordi, et neid teadmisi tulevastes otsustusprotsessides rakendada.

Näidetest arusaamine näitab seda, kas kursusel osalenu tegelikult sai metafooridest, mida näidetel kasutati, aru. Paraku ühel juhul kursusel osalenud respondent (kp2) tõi intervjuu käigus välja, et ta arvab, et temast trammijuhti ei saa, küll aga võib seda täpset olukorda seostada laeva juhtimisega, sest seda ametit on ta pidanud. Lisaks võiks osaleja hinnangul selline olukord juhtuda veel liikluses. See tegelikult näitab, et osaleja ei osanud kaasustes välja toodud näiteid seostada oma igapäevase eluga.

A mul on pigem see, et trammi asemel oleks siis laev. et ma olen laevajuht olnud. et siis saab samamoodi. No ma ei tea, pigem nagu ei juhtuks, aga noh tänaval liiklus on nii tihe, et autoga sõites võib ka selliseid situatsioone tulla. Aga suht nagu robustsed näited olid küll. (kp2)

Küll aga töid mitmed osalejad (kp3, kp5, kp8, kp9, kp11, kp14) välja, et tundides kasutatud näiteid ja kaasuseid saab igapäevaellu hõlpsalt integreerida. Väljendati (kp8) olukordi, kuidas on püütud stsenaariumit enda jaoks läbi mängida, et seeläbi mõista, kuidas nad ise sarnases olukorras käituksid. Samas tunnustati, et ühte õiget vastust nad siiski ei suutnud enda jaoks alati välja mõelda, selleks tuleks selline situatsioon päriselt läbi elada. Tõdeti (kp14), et osad kaasused panid mõtlema viisil, mida ei oldud varem oma elus tehtud.

Selle trammi saab kuskile mujale panna see kindlasti, see tramm on kihvt. (kp3)

Ma arvan, ikka saab, et nüüd tagantjärgi saab seda trammiversiooni nii enda ellu igale poole sisse sulada muidugi. (kp11)

Ühel juhul tõi programmis osaleja (kp11) välja, et näited olid iganenud ning tänases päevas tema jaoks ei tööta. See võib näidata, et kaasustega seotud arutelud ei ole relevantseid ega puuduta kaasaegseid probleeme ja dilemmasid, millega inimesed tänapäeval kokku puutuvad. Vang toob välja, et ühes kaasuses (Kitty Genovese) ei olnud võimalik kasutada tänapäevast tehnoloogiat – mobiiltelefoni ja selle kasutamist, mis tänapäeval on lahutamatu igapäevaelu osa. See tekitas palju lisaküsimusi ja raskendas kaasuse praktilist lahendamist ja rakendamist. *Kaasused, olid natuke iganenud. No, vaata need olid sellised, kas kuuekümnendatest vist olid, vaata need, kus keegi seal peksti läbi, proovi midagi värskemad tuua. Ei, nad töötavad ja töötavad, aga noh, seal oli, et kas kõigi oli telefon, vaata sellega, tekkis nagu nii palju lisaküsimusi. (kp11)*

Samas tõi sama kaasuse kohalt teine respondent (kp6) mõtte, et selline asi võib juhtuda igal hetkel. See näitab, et oluline on isiklik lähtekoht, millest alustatakse näite või kaasuse lahtiharutamist. Kuidas üks osaleja mõistab olukorda ühtemoodi ja teine täiesti teisiti. Üks jääb kinni võimalikkesse detailidesse (mobiiltelefoni kasutamine) samas, kui teine lähtub olukorrast endast (tänaval vägivalla ohvriks langemine).

Kitty Genovese näide, see on reaalelust seal küll, jah, kasvõi aastaid tagasi, aga sellist olukorda võib juhtuda homme päev. (kp6)

Programmis osalejad mõistsid enamasti esitatud näiteid ja olukordi, mis on oluline osa nende õppimisprotsessist. Arvestades osalejate hinnanguid, peeti võimalikuks, et sarnastes situatsioonides võidakse tulevikus igapäevaelus kokku puutuda (kp1, kp3, kp6, kp13). Ehkki loodeti, et väga keerulisi olukordi ette ei tule, samas tunnistati, et sellised stsenaariumid on eluga tihedalt seotud ja nendega võidakse kokku puutuda (kp6).

Jah, kindlasti, kogu aeg, ma arvan, et see ongi elu. (kp1)

Sul on tee peal, ka valida, kui sa oled autojuht. Kas põder või inimesed? (kp13)

Ühel juhul tõi osaleja (kp14) välja, et televiisorist filmi vaadates avastas ta, et seal käsitleti keerulist eetilist dilemmat, mille peale ta hakkas ka kaasa mõtlema, kuidas võiks ja peaks kirjeldatud olukorras toimima. Respondendi reaktsioon filmis kujutatud lennukatastroofi dilemmale näitab, kuidas teoreetilised arutelud on aidanud tal mõista ja analüüsida sarnaseid olukordi ka reaalses elus. Ka isiku kommentaar, et ta ei sooviks sellises olukorras olla, peegeldab tema isiklikku reaktsiooni ja emotsionaalset vastust rasketele otsustele, mida sellised dilemmad esitavad. Selliste näidete kaudu võivad vangid arendada sügavamat empaatiat ja mõistmist keeruliste valikute ja nende mõju kohta inimestele.

Jäin ühte filmi vaatama see oli mingi lennukatastroofiga, et, siis oli täpselt sama, et kas see nüüd põlev lennuk kogu terve pardaga alla, või siis suudavad evakueerida ja hukub ainult piloot. Nii et, siis ma tõesti hakkasin mõtlema täpselt sama, see dilemma oli ju programmis, kui oli trammijuht, et pidid valima siis, et aga, kui ma ausalt ütlen, siis mina sellises situatsioonis olla ei tahaks. (kp14)

Möönati (kp18), et võib juhtuda, et tulevikus, kui mõni programmist osavõttnu puutub oma elus kokku eetilise dilemmaga, meenub talle kursuse juhendaja kui oluline mõjutaja oma valikute kujundamisel.

Ma arvan, et võib-olla ikka väljas tekib mingi selline olukord ja võib-olla tuleb siis meelde Kaarli (programmi läbiviija, magistratöö autor) nägu ja mõtled, et Kaarel ütles, et nii oleks ikkagi parem käituda. (kp18)

Intervjuudes uuriti, kas kursusel käsitletud sisu võib tulevikus osalejatele keerukates olukordades abiks olla. Kuigi ei peetud programmi otseselt rehabiliteerivaks, arvati, et see võib siiski osutada kasulikuks teatud raskete valikute tegemisel. Kirjeldati (kp1), kuidas tuleks reageerida, kui naaberkorterisse sisse murtakse: politseile helistamine, naabrite teavitamine ja

olukorra jälgimine. Tunnistati (kp8, kp16), et saadi näpunäiteid ja mõtteid, mida saab tulevikus oma ellu rakendada.

Ma arvan, et mind pani väga palju mõtlema ja ma arvan, et see jääb mind saatma ka. (kp16)

Arutleti selle üle, kas kursusel osalejad said näiteid seostada oma senise eluga ja teha selles osas järeldusi, muutes seeläbi tulevikus oma planeeritavat käitumist. Ühe respondendi sõnul (kp4) pani programm asjade üle järele mõtlema. Teine osaleja (kp2) tõstis esile, et elulähedased näited ja stsenaariumid programmis aitavad inimestel ennast nendega samastada, mis omakord võib mõjutada nende tulevikukäitumist. Kui inimesed näevad end teoreetilistes olukordades, võivad nad paremini mõista eetilisi kaalutlusi ja vastavalt sellele oma käitumist ka kohandada. Ühtlasi tunnistatakse (kp2), et eetikaõpe ei pruugi kohe otseseid muutusi kaasa tuua, kuid see võib mõjutada inimesi pikemas perspektiivis juhul, kui ollakse ise avatud muutustele ja on soov paremini käituda.

Ta ikka pani nagu teatud asjade üle nagu järele mõtlema. (kp4)

Mõned kursusel kasutatud näited tundusid liiga spetsiifilised, mistõttu osalejad (kp6) ei suutnud end samastada või kujutada ennast nendes olukordades. Respondendi hinnangul olid olukorrad liialt äärmusest äärmusesse ning keeruline oli neis orienteeruda. Olukorrad oleksid võinud olla rohkem seostatud reaalse eluga, sest siis saab kergemalt hakata probleemi lahendamaks ja ei pea selle asemel hakkama ennast mõtlema olukorda, kuhu sa tõenäoliselt elu jooksul ei satu (kp7). *Need olukorrad ja situatsioonid peaks olema rohkem reaalsemad, et panna ennast sellisesse olukorda sest konkreetselt seal läksid ikka äärmusest äärmusesse. (kp6)*

Rõhutati (kp6, kp7), et kriitilistes olukordades tuleb otsuseid teha kiiresti, mis jätab vähe ruumi põhjalikuks analüüsiks või kaalutlemiseks. Samas toob teine respondent (kp12) välja, et kuigi ta ei tea, kuidas ta kriisiolukorras käituks, usub ta, et eelnev mõtlemine ja analüüsivõime arendamine aitavad teha paremaid otsuseid. Samas mõõnati (kp3), et ei taheta keeruliste dilemmadega kokku puutuda, sest nende lahendamine võib osutuda keeruliseks.

Ma nüüd ei kujuta ennast ette konkreetselt mingi taolises olukorras või niimoodi, et ma tõesti pean nüüd kiiruga võtma vastu mingi sellise otsuse, et mida ma siis teeks, aga eks selles mõttes, et kui sa oma mõttetööd, ma arvan, nagu suunad või noh, et, et see aitab sul lasta äkki mingeid paremaid otsuseid ikka. (kp12)

Trammijuht tahad olla? Väga mitte. Just täpselt, et vältida selliseid olukordi. (kp3)

Töö autor keskendus kriitilise mõtlemise arendamisele kui ühele oma eesmärgist.

Aruteludes (kp1) jõuti järeldusele, et vangla pakutavatel sotsiaalprogrammidel on positiivne mõju, ent nende kasulikkus sõltub suurel määral osalejate isiklikust motivatsioonist ja arengusoojust.

Et keskmine ütlus siin on, et sotsprogrammid on suht mõttetu. Ei ole mõttetu, kui sa kaasa ei tee, nagu enamus, et enamus ütlebki, et see on mõttetu, ma juba käisin ära, miks ma pean uuesti käima, 5 aastat tagasi käisin, tegin kursuse ära, et pean uuesti tegema. Seepärast peadki, et sa oled uuesti vanglas. (kp1)

Käsitleti põhjuseid, mis viisid isikute vanglasse sattumiseni, mõtestades läbi (kp4), kuidas väikesed tagasilöögid võivad eskaleeruda suuremateks probleemideks. Lisaks arutleti (kp8) vangistuse mõju üle isiku lähedastele, püüdes mõista, kuidas vanglakaristus mõjutab laiemalt isiku sotsiaalset ringi. Respondent (kp8) rõhutas, et tema laste küsimused tema kojutuleku kohta tekitavad temas sügavat valu ja motivatsiooni vältida tulevikus vanglasse sattumist. See peegeldab tema soovi olla perele toeks ja osaleda aktiivselt laste kasvatamisest, mis võib olla tugevaks motivatsiooniallikaks positiivsete muutuste tegemiseks oma elus.

Ma ütlen ausalt, kui mind alguses vangi pandi siis alguses ma mõtlesin kurat, et äkki ikka teinekord võib-olla nädalavahetusel võiks ikka noh, võiks endale lubada võib-olla midagi või et, aga täna ma olen jõudnud oma mõtetega sinnamaani, ma tean, et isegi see nädalavahetustest tarvitamine või üks kord nädalas või üks kord kuus, see lõppeb selle igapäevase tarvitamisega jälle. Lihtsalt mulle ei sobi see narkootikumid, mul ongi, mul on niisugune iseloom, kui ma ühe korra panen, siis ma ei saagi pidama. (kp4)

Analüüsi (kp19) ka tuleviku suunal, kas ja kuidas peale vangistust võib veel kuidagi elu toimida. Respondent tunnistab, et vangistuse mõju ei lõppe lihtsalt vanglast väljumisega, vaid jätkub ja kujundab tema elu ka pärast vabanemist. Ta on teadlik oma karistuse kestvast mõjust ja sellest, kuidas see mõjutab tema võimalusi ja identiteeti ühiskonnas.

Me räägime ikkagi ju hästi pikast protsessist ja mis algabki sel hetkel, kui esimene käeraudade klõps käib. Kuni hetkeni. Ma isegi ei ütle, kuni hetkeni, kui see üks sulgub, vangla üks sulgub selja taga või noh, see kindlasti läheb edasi ka, sest et ega see ega see elu väljaspool vanglat no minu jaoks, minu paragrahvi jaoks ja minu võib-olla vangistuse pikkuse, sellise inimese jaoks, et noh, ma paraku ei istu siin mingisuguse no viinapudelivarguse eest, et ma raputangi nii-öelda selle lume õlalt maha ja lähen oma eluga edasi, et kindlasti kogu see karistus jääb mind painama väga pikalt tõenäoliselt elu lõpuni. (kp19)

Arutleti tunnis käsitletud teemade üle, ja pandi end sündmuste keskele. Jõuti järeldusele (kp5), et tuleb kaaluda realistlikke võimalusi olukorra lahendamiseks, arvestades potentsiaalseid riske ja tagajärgi nii endale kui ka temaga seotud inimestele (pere). Arutelu käigus jõuti erinevate lahenduskäikudeni, kus analüüsiti (kp15), kuidas tema tegevus võib kaasata teisi inimesi olukorra positiivsele lahendamisele. Ühtlasi tunnistati (kp11), et programm aitab tal paremini mõista enda sisemisi motiive.

Samas mõtlen iseenda poolt, mõtlesin, et okei, ma läheks esimese hooga, võib-olla lähed appi, aga kui see vend on nii palju suurem ja tugevam ja ma ei saa tasta jagu, mis minust siis saab, mis minu pere teeb, mis minu lapsed pärast teevad, kui mu isa on maha löödud koos selle naisega? Kunagi oleks kohe läinud kohe särk seljast ära kohe sündmusesse, Gennaadi, mis mõlised. Praegu hakkasin mõtlema, et jah enne ikka hädaabi ja vaikselt visata kiviga kaugelt. Kusagilt kaugemalt, et ei saa sind kätte ja samal ajal segad seda protseduuri. (kp5)

IV Ettepanekud

Programmi läbinud isikud pakkusid välja oma nägemuse, kuidas eetikateemalist programmi võiks edaspidi täiustada. Nad jagasid soovitusi ja ideid, mis nende arvates aitaksid muuta programmi tulevikus efektiivsemaks ja kasulikumaks osalejatele.

Esmalt uuris intervjuuerija, milline on osalejate tagasiside programmile ja selle sisule. Toodi välja hindelisi või arvulisi väärtusi. Valdavalt jäi tagasiside ülemise 70-80% juurde (kp1, kp13, kp17), kuid nähti arenguruumi, mis võib sõltuda läbiviija kogemusest (kp1) või ka teema veel selgemas ja sügavamalt käsitlemises (kp17). Samas teadvustati (kp5), et tegemist on pilootprogrammiga ning esimene kord võibki olla eksimusi, järgmistel kordadel saab asju juba paremini teha.

Et eetikakursus kui selline on, ma arvan, et ta on praegu hindel neli ja et liikuda sinna viie suunas, on ainult sinu (läbiviija) kogemus. (kp1)

Ühel juhul (kp1) märgiti ära, et osaleja pettus programmis. Ta pettus programmis eelkõige põhjusel, et programmis võtsid liiga palju sõna teised osalejad ehk kinnipeetavad. Küll aga nendib respondent, et kui ta oleks teadnud, mis tunnis toimuma hakkab, siis ta ei oleks end tundi registreerunudki. Sama isik ootas, et programmi tuleb läbi viia professor Tartu Ülikoolist.

Ma pettusin. Ma pettusin selles, et ma ei osanud ette näha seda, et seal hakkavad rääkima kinnipeetavad. (kp1)

Mitmed intervjuueeritavad töid välja, et nad jäid programmiga rahule ja nende hinnangul programm töötas. Tunnustati kursuse mitmekesisist ja elavat ülesehitust, eriti videote (kp4) ja arutelude (kp10, kp16) kasutamist, mis aitasid vältida monotoonsust ja kaasasid osalejaid aktiivselt (kp4). Mitmed vangid (kp8, kp12, kp19) väljendasid, kuidas kursus on neid sisemiselt liigutanud ja positiivselt mõjutanud, julgustades neid üle mõtlema kursusel käsitletud teemasid. *No ma ei tea, või selles mõttes, et kui kõik nagu töötab, siis miks seda muuta? Miks, miks sa hakkad remontima tervet autot? (kp3)*

Toodi välja ka asjaolu, et nende jaoks oli programmis käsitletav huvitav ja see innustas neid ka järgmistele kohtumistele tulema. Toodi välja (kp6), et kui kursuse sisu oleks olnud ebahuvitav, siis ei oleks ta suutnud sellest osa võtnud ja ei oleks leidnud enda jaoks motivatsiooni aktiivselt kaasa mõtlemiseks. Toodi ka välja (kp7, kp9), et kursus andis võimaluse mõelda uutele ja erinevatele teemadele. Ühel juhul (kp12) jõuti järeldusele, et kursus on positiivselt vangi üllatunud, ületades tema ootusi ja pakkudes talle põnevust ja huvi iga kohtumise osas.

See (kursus) ületas mu ootusi kõrgelt mäekõrguselt, selles mõttes, et kui noh, ausalt öeldes ma ootasin igat seda kohtumist, sest seal oli põnev, seal oli huvitav. (kp12)

Tagasiside osas võib väita, et see oli pigem osalejate poolt positiivne, samas toodi välja ka mõtteid, mida võiks programmi läbiviimisel muuta.

Toodi välja konkreetsed näited, mida oleks võinud programmi korralduslikus osas teisiti olla. Tehti ettepanek (kp9), et enne kursuse algust tuleks ka tunni käitumisreeglid täpsemalt selgeks teha ja seda võiks teha eelvestlusel. See tagaks selle, et osalejad ei hüppaks teema pealt teema peale. Üks osaleja (kp13) väljendas, et videote vaatamise osakaal oleks võinud olla suurem, siis oleks tema jaoks huvitavama olnud. Tehti ka ettepanek (kp7) teha rühmatöid, mis oleks taganud ka vaiksemate osalejate mõtete väljendamise. Lisaks toodi välja mõte (kp17) läbi teha rollimäng, et osaleja saaks kohe kogeda keerulist situatsiooni ja see võib paremini kinnistada äsja omandatud teooriat. Väljendati (kp7), et programm võiks lõppeda kirjaliku testiga, mis aitaks teemat kinnistada ning need, kes testi positiivselt lahendavad, saavad lõpus ka diplomi.

Et saaksime kuidagi nagu läbi mängida, kui oleks mingisugune rollimängu, et saaks sisse tuua jah, et see oleks nagu ka üks, üks ja osa tegelikult kogemustest. (kp17)

Kohati tekkis intervjuueeritavas (kp2) tunne, et ta oleks tahtnud midagi veel programmilt saada, kuid nad ei oska seda väljendada, millest neil puudu võis jääda.

Aga tegelikult oleks tahtnud veel midagi, et midagi, veel ägedat. Et nagu eetika kohta. Midagi oleks võinud olla, mingi vau-efekt. (kp2)

Toodi välja (kp1), et kui hakata programmi muutma, siis võib programmilt fookus ära kaduda ja siis ta ei täidaks oma soovitud eesmärki. Respondent mõnab, et kui hakata konkreetsete isikute järgi programmi muutma, siis võib see teiste jaoks ebahuvitavaks muutuda.

Aga ma ei muudaks seda. Sest et ma arvan, et kui sa noh, seal ongi paar inimest siukest nagu mina ja sa. Kui sa hakkad, teed siukseks, siis läheb üldse point ära. (kp1)

Oluliseks peeti ka seda, kes ja millise isikuomadustega inimesed programmis osalevad. Oli arvamusi (kp16), kus leiti, et võimalikult erinevad inimesed peaksid programmis osalema, et saada võimalikult mitmekesine diskussioon. Samas toodi välja (kp5, kp18), et tuleks siiski jälgida, millised inimesed grupis on ning selle välja selgitamiseks oleks vajalik teha eeltund, mille käigus saaks välja selgitada isikute isikuomadused ja vastavalt sellele nad gruppi paigutada. Väljendati ka nõrdimust (kp9), et mõni osaleja ei osanud kinni pidada elementaarsest suhtlemisviisist ja viisakusest, samas andis see kinnipeetavale arusaama, et inimesed ongi erinevad.

Ma arvan, et erandid peavadki koos olema, muidu me ei saagi seda tõde teada. (kp16)

Väljendati ka, et programmid peaksid olema suunatud inimestele, kes on valmis ja soovivad õppida ja mõelda, välistades need, kes aktiivsest õpiprotsessist osa võtta ei soovi (kp18). Selleks tuleks osalejate valik olema hoolikam, et välistada programmist need, kes on vastumeelsed mõtlemisele ja õppimisele (kp16). Juhul, kui seda ei tehta, võib programmides olla osalejaid, kelle suhtumine ja käitumine võivad takistada teiste arengut.

Aga muidugi, välistada võiks selliselt ikkagi täielikult lorud onju, keda ei ole võimalik mõtlema panna, kes ei taha mõelda. (kp16)

Toodi välja (kp12), et kohati olid teised osalejad liialt jutukad ja vahel ka teemadest kõrvalekalduvad, kohati isegi rumalad (kp7). Mõnel juhul muutus teema lausa ebameeldivaks (kp2). See tegi kohati keerukaks teemadest kinnipidamise. Üritati ka nalja teha, kuid vahel pingutati nalja tegemisega üle, selleks tuleks leida tasakaal, et kõigil osalejatel oleks programmis hea ja meeldiv olla (kp12). Selline olukord võis tekitada ka olukorra, kus muud

juttu oli nii palju, et võib-olla kõik, kes soovisid, ei saanudki sõna (kp7). Samas väljendas üks intervjuueeritav (kp10), et talle pakkus just mõnu seltskond, kellega programmis kohtuti. Sellisel juhul tulebki kriitiliselt mõelda, kas programmis osalev isik on tegelikult programmi tulnud selleks, et saada uusi teadmisi, või selleks, et saada kokku inimestega (kinnipeetavatega), kellega muidu kokku ei puututa.

Ja mulle meeldis ja mulle meeldib ka tegelikult nagu lihtsalt kuulata, see ei ole minu jaoks hullu, lihtsalt mõne mõttekonstruktsioon oli lihtsalt loll nagu ma ei saa mitte midagi teha. (kp7)

Intervjuueeritavad tõid välja ka oma nägemuse aruteludest ja teemadest, mida tundides käsitleti. Kuidas nad kaasustesse ja näidetesse suhtusid ja kuidas need nende jaoks töötasid. Nad andsid omapoolse tagasiside programmile.

Märgiti ära, et arutelud olid huvitavad ning sellest tulenevalt läks aeg kiirelt (kp7). Tunnistati ka kursuse ootamatuse aspekti, kus ei olnud ette teada „õiget vastust“, see tegi tunnis olemise huvitavaks ja kaasahaarvaks (kp9). Arutelud ja läbiviija selgitused aitasid paremini mõista ja meelde jätta kursuse käigus käsitletud materjale (kp11, kp14). Leiti (kp16), et diskussioonivormis tundide läbiviimine on väga hea lähenemine, sest siis kuuleb osaleja erinevaid arvamusi ja saab selle pinnalt analüüsi teha.

Alguses tundus, huvitav-huvitav, mis see õige vastus on? Vot täpselt siuke situatsioon, mis see õige vastus siis on ei suutnud välja mõelda. Tavaliselt kui ma olen tähele pannud, et kui ma ikka kuskile juba midagi natuke aiman, aga see oligi huvitav, et sellel ei olnud siukest asja. (kp9)

Märgiti ära (kp1, kp7), et osaleja jaoks oli põnev ka asjaolu, kuidas teised osalised mingisuguseid olukordi mõistsid ja kuidas olukordasid hindasid. Toodi välja, et see oli nii üllatav kui ka huvitav. Samas väljendas üks osaleja (kp1), et temal tekkisid tundide jooksul teistsugused küsimused, kui osadel kordadel kursuse läbiviija küsis. Respondent arutles selle üle, et mitte ei tuleks küsida, kuidas käituisid selles olukorras sina, vaid hoopis tuleks küsida, et miks inimesed selliselt käituvad. Samas möönas respondent kiirelt, et siis ei tegeletaks enam eetikaprogrammiga vaid millegi muuga.

Mul vahepeal nagu meeldib olla nagu eemal ja jälgida, kuidas teised inimesed reageerivad, et see on mul ammu juba. (kp7)

Osalejad tõid välja ka omapoolse nägemuse tundide mahu ja pikkuse osas.

Toodi välja, et programm oleks võinud toimuda tihedamalt, kui kaks korda nädalas. Osaleja (kp13) arvates oleksid võinud tunnid olla igapäevaselt, sest siis oleksid asjad oluliselt paremini meelde jäänud. Samas väljendati (kp5) rahulolematust ühe tunni pikkuse osas – poolteist tundi võib respondendi arvates olla liiga pikk ja selle ajaga võib ära väsida ning mõni võib tahta vetsu minna. Samas tõid mitmed osalejad välja, et kursuse maht oleks võinud olla suurem. Tehti ettepanek muuta kursus veel mahukamaks (kp14). Kohtumisi võiks olla 15 (kp15) või kuni 20 (kp7). Samas mõõnati, et programmi suurema mahu puhul võib tüdimus peale tulla, osaleja motivatsioon langeb ning programmi eesmärk võib seetõttu jääda saavutamata (kp7). Arvestades, et eelnevalt on välja toodud, et programmi osas võiks midagi parendada, siis kohtumiste arvu suurendamine võib tagada selle, et programmis jõutakse teemad rohkem süvitsi läbi võtta. Küll aga ei pruugi see mõte kõigi kursusel osalejate kohta käia.

Võib-olla seda mahtu lihtsalt natuke suurendada. Lihtsalt need tunde nagu rohkem, et praegu läksime, iga teema oligi selle ühe korruga läbi, on ju, rohkem kinnistada või. See 20 tundi jah, see võib, vaata mingist hetkest olla, et sa tüdined ära, et nagu seda ei saavutaks, et inimesed jätkaks pooleli nagu. Et ma ei kujuta ette, kuidas seda keskteed leida, kindlasti mitte lühemaks. (kp7)

Osalejatel oli võimalus väljendada oma arvamust ka grupi suuruse osas. Praegusel juhul oli esimese grupi suuruseks 12 inimest ja teise grupi suuruseks 7 inimest. Leiti, et osalejaid oleks võinud grupis rohkem olla ja samas väljendati nõrdimust, et kogu vangla peale vaid nii vähe inimesi (kp8). Mõtiskleti (kp13), et kursusel oleks võinud olla vähemalt 15 inimest. Väljendati (kp7), et suurema grupi puhul võib tekkida olukord, kus kõik ei saaks sõna ning tunni lõppedes ei saaks kõik oma mõtteid väljendada ning järgmiseks kohtumiseks oleks mõte juba ära läinud. Sellest tingituna ei saaks gruppi väga palju suuremaks muuta.

Kui on suurem grupp, siis tõenäoliselt lihtsalt, et kui kõik saaksid rääkida, siis lihtsalt kuluks see aeg. Sa ei saa seda poole pealt ära lõpetada, et järgmine päev lähme edasi, sest noh, see mõte kaob ära. (kp7)

Samas toodi välja ka, et grupp oleks võinud väiksem olla. Vähem inimesi tagab selle, et üksikindiviid omandab tunnis käsitletu paremini, sest teemadega oleks võimalus minna rohkem süvitsi (kp4), samas mõõnatakse, et väiksema grupi puhul võib jääda arvamusi väheseks (kp16). Selline olukord võib hakata piirama arutelude ulatust ja sügavust ning diskussioonid ei ole nii mitmekülgsed.

Mida vähem, seda parem, aga siis kipub neid arvamusi väheks jääma. (kp16)

Osade osalejate hinnangul oli grupi suurus optimaalne, leides, et 8-10 inimese suurune rühm on sobiv (kp14, kp15). Leiti, et kuigi oleks võinud mõni inimene rohkem olla (kp14), siis ei oleks jõudnud programmi läbiviija iga osalejaga suhelda (kp15). Samas mõtiskles üks osaleja (kp4) ka personaalse programmi läbiviimise peale, kuid mõistis kiirelt, et tõenäoliselt ei oleks sellise programmi läbiviimiseks kellelgi aega. Samale asjale on viidanud ka Savits jt (2016, lk 9), tuues välja, et individuaalne nõustamine on aja- ja ressursimahukas. See näitab, et kinnipeetavad soovivad siiski personaalset lähenemist ning soovi, et nende mõtteid ja vaateid ära kuulatakse ja tähele pannakse.

Ei see oli mu meelest paras, et kui oleks suurem, siis me sa ei jõudnuks rääkida kõikidega. Ja väiksemad ka ei ole mõtet ma arvan, siukse 8-10 inimest. (kp15)

Anti omapoolne tagasiside ka programmi läbiviijale. Tagasiside anti valdavalt positiivne, mis võis olla tingitud asjaolust, et intervjuuerija oli ka programmi läbiviija. Samas toodi välja, et programmi viis läbi oskuslik inimene (kp2, kp14), kes suutis gruppi teema kõrvale kaldumisel teemasse tagasi tõmmata (kp8, kp11), samas oli läbiviijaga hästi lihtne, lausa üllatustunnet tekitav, et vanglaametnik võib olla nii normaale inimene (kp11). Tunnustati vaba õhkkonna loomist, mis soodustas avatud suhtlust ja õppimist (kp2, kp14). Ühtlasi väljendati head meelt selle üle, et kordagi ei tekkinud osalejal (kp14) tunnet, et tema mõtteid või sõnavabadust läbiviija piiraks. Samas tõi üks osaleja (kp15) välja, et läbiviijaid oleks võinud olla kaks, mis oleks aidanud tunni üldist korraldust paremini omavahel jagada. Tuleb arvestada, et läbiviija isiklikud ja professionaalsed omadused mängivad olulist rolli vanglas läbiviidavate programmide edukuses. Hea läbiviija suudab luua toetava ja kaasahaarava keskkonna, mis soodustab õppimist ja positiivset suhtumist, aidatase seeläbi kaasa osalejate isiklikule ja sotsiaalsele arengule.

Sinu kohta ainult positiivsed sõnad kõikidel grupi kaastelstelt ka, ainult on, ilma naljata, noh, vaata, keegi ikka, et midagi, aga et sinuga oli nagu selles mõttes hästi lihtne, vaata, et me mõtlemegi, et kuidas sa oled nii palju valvureid suutnud pekki keerata, ja ise oled jäänud nii normaalseks. Sinuga oli lihtne suhelda, vaata, siin, kannatas nalja teha, kannatas nagu tõsist juttu rääkida, et kõik oli nagu selles mõttes, oli nagu väga bueno. (kp11)

Uuriti, et kas programmis osalenu soovitaks seda programmi teistele kinnipeetavatele, et nad saaksid selles osaleda. Mitmetel juhtudel toodi välja positiivne kogemus ja tugev usk programmi kasulikkusesse. Väljendati laialdast soovitamist, viidates programmi kasulikkusele

kõigi vangide osas (kp2, kp6, kp17). Ühtlasi toodi välja täiendav motivaator – tunnistus (kp14), mida soovitakse teistele kinnipeetavatele näidata. Samas tõi üks respondent (kp1) välja, et tema programmi ei soovitaks, sest teised kinnipeetavad räägivad sellest nii ehk naa. See võib näidata, et kinnipeetavale programm ei meeldinud või ta ei ole teiste kinnipeetavatega suheldes aktiivne suhtleja.

Jaa, mina sooviks kindlasti. (kp7)

Mina ei räägiks aga teised räägivad niikuinii et. (kp1)

Uuriti ka, kas osalejad soovitaksid või teeksid ettepanekuid täiendavalt programmi kohta, et midagi selles muuta. Huvitava tähelepanuna tõi üks intervjuueritav (kp3) välja, et sellise programmi peaksid läbima ka vanglaametnikud, sest tema hinnangul on ametnikel palju puudusi eetiliste küsimuste osas. Ühtlasi väljendati mõtet (kp15), et selline programm tuleks läbi viia ka vene keelt kõnelevatele kinnipeetavatele. See oleks taganud suurema huvi programmi vastu. Respondent väljendas (kp15), et kui programm oleks toimunud vene keeles, oleks ka tema kambrikaaslane end programmi registreerunud. Samas tõi üks respondent välja (kp7), et läbitud programm andis innustust osa võtma ka teistest vanglas läbiviidavatest programmidest, seda põhjusel, et läbitud eetikateemaline programm tekitas hea emotsiooni.

Kui ma nüüd näeks, et midagi uut on, siis ma arvan, et Ma võtaks kohe taustaks selle, nagu eelmine oli huvitav, et ma tahaks järgmisi asju ka proovida, et mingil määral nagu julgustust saanud, äkki vaatama ja mis nagu pakutakse. (kp7)

Intervjuueritavad väljendasid tugevat huvi osaleda ka eetikakursuse jätkukursusel, kui see peaks tulema (kp11, kp19). Väljendati soovi osaleda täiendaval kursusel, mis ei kordaks täpselt eelmist (kp6), näitab, et kinnipeetav otsib uusi õppimisvõimalusi ja soovib oma teadmisi veelgi täiendada. Mõtiskleti ka selle üle, et jätkukursus võiks olla detailsem (kp10), mille käigus saaks süvenda keerukamatesse teemadesse, mis tooks kaasa rohkem väljekutseid dilemmade lahendamisel.

Oleks pidanud olema see voolum kaks sellele kursusele, mingi voolum kaks, natukene sügavam ja noh, natuke niisugune nagu diibim see. (kp10)

Üks osaleja (kp14) võttis kokku vangla igapäevaelu ja programmis osalemise:

Siin vanglas ongi, ega me väga palju selle asjaga ei tegele või mõttetegevusega, me oleme siin, istume sektoris, kõigil pead koos, tegelikult koguaeg on lärm, palju me jõuame endaga tegeleda või iseendaga tegelikult suht vähe lahtises sektsioonis ma mõtlen. Ja, ja noh, enamus, mis siin

inimesed arutavad on vanglasisesed, konfliktid ja tülid, aga see kursus nagu paneb nagu laiemalt mõtlema, et sa mõtled sellest ringist välja. Ja tunned korraks seda, et sa oled saanud korra sellest nagu müüride vahelt oma mõtetest nagu välja, et mõited nagu normaalne inimene ja oskad lahendada neid probleeme. (kp14)

2.3 Uuringu järeldused

Magistritöö eesmärk keskendus sellele, kuidas kinnipeetavad tajusid ja kogesid eetikateemalist programmi, milles nad osalesid. Selle eesmärgi saavutamiseks võeti arvesse mitmeid teadusallikaid ning viidi läbi empiiriline uuring, mille käigus intervjuueriti kokku 19 programmis osalenud kinnipeetavat.

Töö esimese peatüki kolmanda osa pinnalt saab teha järelduse, et Kirkpatricku hindamismudel (Reio, *et al.*, 2017, pp. 35-37) pakub kasuliku raamistiku programmide hindamiseks, ent selle rakendamisel on oluline üles näidata kriitilist meeletatust. Kriitilisuse vajadus tuleneb sellest, et antud uurimuses viidi programmi osalejatega läbi intervjuud pärast programmi lõppu, kuid jäeti kaardistamata osalejate programmeelsed teadmised ja hoiakud. Selline lähenemine seab teatud piirangud intervjuude käigus kogutud andmete tõlgendamisele, kuna ei ole teada, kas kinnipeetava hinnangud ja arvamused olid võrreldes programmeelse ajaga erinevad või need püsisid muutumatuna. Seetõttu on vajalik järelduste tegemisel rakendada teatavat ettevaatlikkust ja reserveeritust.

Intervjuude pinnalt selgus, et kinnipeetavad osalesid eetikateemalises programmis oma vabast tahtest, motiveerituna nii isiklikust huvist kui ka võimalusest parandada oma tulevikuväljavaateid. Vanglaametnike positiivne suhtumine ja soovitusel toetava mitte sunniviisilisena, rõhutades kinnipeetavate arengu ja rehabilitatsiooni toetamise tähtsust. See on hea näide olukorrast, kus ametnike ja kinnipeetavate omavahelised suhted mängivad taasühiskonnastamise edus tähtsat rolli (Liebling, *et al.*, 2012, p. 87). Respondentide motivatsioon osalemiseks varieerus isiklikest eesmärkidest strateegilise valikuni, et parandada ennetähtaegse vabanemise võimalusi, näidates, et erinevad tegurid, sealhulgas varasem kokkupuude eetikaga ja haridustase, mängivad olulist rolli osalemise motivatsioonis. Ühtlasi ei olnud osalejad sarnaselt Mnisi (2019, p. 85) ja Schützi (2019, p. 397) osalejatega valitud programmi sihilikult, mida näitab ka tabel 4-s välja toodud osalejate karistusliik ja -määr, mille

pärast nad vangistuses viibivad. See kajastab vajadust kujundada vangla haridusprogramme, mis on kättesaadavad ja relevantsete laiale osalejaskonnale, toetades kinnipeetavate individuaalseid vajadusi ja eesmärke.

Intervjuudest uuringus osalejatega selgus nende mitmekülgne suhtumine enda karistusse, igapäevaelusse vanglas ning tulevikuplaanidesse, peegeldades nende isiklike kogemusi, hoiakuid ja väärtushinnanguid. Mõned respondendid näitasid üles sügavat refleksiooni oma tegude ja eetiliste dilemmade üle, samas kui teised väljendasid frustratsiooni karistussüsteemi ja seaduste karmuse suhtes. Kõne all oli ka vangla igapäevaelu keerukus, suhted kaasvangide ja vanglaametnikega, mis näitab sarnaselt Drake (2012, p. 101) väljatoodule, et rehabilitatsiooniprogrammid peavad olema paindlikud ja kohandatud selliselt, et need vastaksid kinnipeetavate individuaalsetele vajadustele. Ühtlasi tuli esile respondentide soov ja valmisolek muutusteks, mis rõhutab haridus- ja rehabilitatsiooniprogrammide tähtsust nende positiivsel mõjul kinnipeetavate eludele ning nende tulevasele integratsioonile ühiskonda.

Uuringu tulemused näitavad, et programm pakkus respondentidele uusi teadmisi ja hariduslikku väärtust, tutvustades neile uusi termineid ja eetika kontseptsioone. Enamik osalejaid tundis, et programm laiendas nende arusaama ja sõnavara, aidates neil arendada sügavamalt mõistmist eetikast. See teadmine andis osalejatele potentsiaalsed vahendid keerulistes olukordades toimetulekus nagu ka Branger jt. (2018, pp. 509-510) on selle olulisuse välja toonud. Kuigi üksikud osalejad väljendasid skeptilisust programmi praktilise kasu osas, tunnistasid paljud selle potentsiaali soodustada isiklikku arengut ja positiivseid muutusi. Programmi mõju ulatus sarnaselt Mnisi (2019, p. 90) uuringus väljatoodule ka väljapoole klassiruumi, ergutades arutelusid nii vanglasiseselt kui ka pereliikmete ja sõpradega suheldes. Osalejad nägid programmis õpitud teadmisi kui vahendeid keerulistes olukordades teadlikumate valikute tegemiseks, rõhutades selle potentsiaali toetada nende otsustusprotsesse ja käitumismustreid. Selliselt võib järeldada, et arenenud on ka isikute kriitiline mõtlemine, mida Jaswal jt. (2023, p. 2) peavad ülioluliseks oskuseks kiiresti muutuvast maailmas. Respondendid pidasid programmi kasulikuks ja mõtestatuks, rõhutades individuaalsete vajaduste, motivatsiooni ja õppimise avatuse tähtsust programmi edukuses.

Uuringu analüüsist selgus, et osalejatel oli mitmeid ettepanekuid programmi edaspidiseks täiustamiseks. Üldiselt peeti programmi kasulikuks ja huvitavaks, kuid osalejate tagasiside ja soovitusel näitasid teatud valdkondi, kus oleks ruumi parendusteks. Toodi välja programmi

üldine positiivne vastuvõtt, kuid samal ajal märgiti ära, et siiski võiks teha muudatusi, mis aitaksid tõsta programmi efektiivsust. Osalejate sõnul võiks programm sisaldada rohkem praktilisi harjutusi ja rühmatöid, mis soodustaks aktiivsemat kaasatust ning aitaks kinnistada õpitut. See kinnitab ka Schwalbe & Cuillieri (2013, p. 186) väljatoodut, kes soovitas lisaks traditsioonilistele õppemeetoditele kasutada ka kinesteetilisi harjutusi. Ühtlasi mainiti, et programmi võiks rikastada lisavideomaterjaliga ja pakkuda osalejatele võimalust oma mõtteid ja kogemusi põhjalikumalt jagada. Üksikjuhtudel tunti pettumust seoses liigse osalejate sõnavõttudega, mis viis fookuse kõrvale programmist endast. Sellegipoolest leiti, et programm oli üldiselt rikastav ja pakkus olulist vaheldust vangla igapäevaelule. Arutelude ja grupitööde osas leiti, et need olid programmi tugevad küljed, pakkudes väärtuslikke perspektiive ja süvendades mõistmist.

Osalejad tõid välja, et diskussioonid aitasid avardada arusaamu ning pakkusid uusi vaatenurki, kuid mõnikord võisid arutelud teemast kõrvale kalduda või muutuda liialt domineerivateks. Hinnates andmeid kogumis, siis saab järeldada, et osalejad olid eetikaprogrammi läbiviimise osas üldiselt positiivselt meelestatud ning nad on teinud ettepanekuid ja soovitusi. Küll aga tuleb kriitiliselt hinnata, kas programmi registreerunud ja seal osalenud kinnipeetavad tulid programmi selleks, et saada uusi teadmisi või selleks, et saada kokku teiste inimestega. 2023. aasta kevadise programmi pinnalt, kuhu esmalt registreerus 18 isikut, kuid programmi läbis 12, mille pinnalt võib oletada, et nende hulgas, kes programmi ei läbinud, oli ka neid, kes soovisid programmi teiste kinnipeetavatega sotsialiseeruma tulla.

Kokkuvõttes võib järeldada, et eetikaprogrammidel võib olla respondentide hinnangul potentsiaalne positiivne mõju kinnipeetavate rehabilitatsioonile ja arengule. Tuginedes uuringus osalejate arvamustele tasub kaaluda programmi arendamist vastavalt osalejate vajadustele. Oluline on uurida süvitsi seda valdkonda, et tulevikus hinnata eetikateemalise programmi otsest mõju retsidiivsusele.

2.4 Ettepanekud

Efektiivsema programmi mõjude hindamiseks on vajalik korraldada täiendavaid eetikateemalisi programme, mille raames tuleks uurida kinnipeetavate hoiakuid ja väärtusi ka enne programmi algust ja arvamust selle programmi võimalikust mõjust. Selline meetod

võimaldaks saada üksikasjalikuma ülevaate programmi tegelikust mõjust kinnipeetavatele, eristades seda nende varasematest isiklikest väärtushinnangutest. Antud olukorras on keeruline otsustada, kas programmi läbinute hoiakud ja väärtused kujunesid programmi läbimise tulemusena või olid need juba enne programmi algust samasugused. On oluline märkida, et Eestis kasutatavate sotsiaalprogrammide seas ei ole teadaolevalt sellist hindamist ja analüüsi varem tehtud, mis teeks eetikateemalise programmi ainulaadseks uurimisobjektiks mõju hindamise kontekstis. Selle pinnalt teeb töö autor ettepaneku enne järgmise eetikateemalise programmi algust paika seada tulemusnäitajad ja programmi registreerunutega läbi viia intervjuu või küsitlus, et välja selgitada, kas isiku väärtushinnangutes on toimunud programmi vältel muutus. See tähendab, et muuta tuleb ka uurimisviisi tajutavalt mõjult vahetu mõju uurimise kasuks.

Respondentidelt uuriti, milliseid muudatusettepanekuid nemad seoses eetikateemalise programmiga teeksid. Osalejate ettepanekud programmi arendamiseks keskendusid peamiselt selle sisule ja vormile, soovitades:

- ✓ Rohkem praktilisi ülesandeid ja rühmatöid, mis soodustaksid aktiivset osalemist.
- ✓ Programmi materjalide rikastamist videomaterjalide ja lisalugemistega.
- ✓ Eelvestlusi, et selgitada osalejate ootusi ja eelistusi, ühtlasi sissejuhatavat sessiooni, et määratleda käitumisreeglid.
- ✓ Jätkuprogramme, mis võimaldaksid süveneda eetikateemadele veelgi põhjalikumalt.

Selle põhjal nõustub töö autor respondentide ettepanekuga korraldada potentsiaalsetele osalejatele enne järgneva programmi algust eelvestlus. See võimaldaks tutvustada uutele osalejatele programmi sisu ja eesmärgi. Lisaks aitaks eelvestlus läbiviijal hinnata osaleja valmisolekut enda avamiseks ja kaasa töötamiseks grupis, ühtlasi saab selgitada ka programmiga seonduvaid protseduure. Selline lähenemine võib lahendada probleeme, mis tulenevad osalejate sobimatust keelekasutusest tunnis.

Töö autor on nõus respondentide ettepanekuga lisada programmi rohkem praktilisi ülesandeid ning kasutada täiendavaid video- ja lugemismaterjale. Nagu Schwalbe & Cuillier (2013, p 186) on märkinud, suurendavad visuaalsed ja kineetilised harjutused kaasatust ja hoiavad osalejate tähelepanu paremini. Kuigi autor ei märganud, et programmis osalejad oleksid tundides passiivsed olnud, osalesid nad aktiivselt aruteludes. Siiski esines aeg-ajalt osalejate vahel teemavälisist suhtlust. Autori kogemuse põhjal püüdis programmis osalejad videomaterjale

vaadates täielikult keskendunult, mis näitab, et kõrvalekaldeid ei esinenud. Seetõttu leiab autor, et respondentide soovitusel on asjakohased.

Jätkuprogrammide väljatöötamine ei ole käesoleval hetkel asjakohane, kuna esmalt on vajalik luua olemasolevale eetikateemalisele programmile kindel alus. Kui on tõendatud, et käesolev programm on efektiivne ja selle taasühiskonnastav mõju on kinnitatud, siis võib alustada teise osa planeerimist eetikaprogrammile.

Respondentide antud positiivsetest tagasisidest läbiviidud programmile ja soovist osaleda tulevikus jätkukursustel võib tuletada, et programmis osalejate hoiak uute projektide suhtes on avatud ja nad on valmis neis aktiivselt osalema. Osalemismotiivid võivad küll varieeruda, ent see asjaolu kinnitab, et uute programmide ja meetodite katsetamine on õigustatud. Seega soovib töö autor vanglateenistusele uute programmide ja lähenemisviiside proaktiivset katsetamist kinnipeetavate rehabiliteerimises, rõhutades ühtlasi vajadust käesolevas töös käsitletud eetikateemalise programmiga jätkamist ning edasi arendamiseks, lähtudes osalejatelt saadud tagasisidest ja tulemustest.

Arvestades eetikateemaliste programmide kasutuse vähesust maailma vanglates, tutvustada Eestis loodud ja piloodina katsetatud eetikateemalise programmi rakendustulemusi. Teiste riikide vanglasüsteemide kaasamine eetikateemalise programmi arengusse võimaldab võrrelda rohkemaid andmeid ja saada parema ettekujutuse selle otsesest kui ka tajutavast mõjust kinnipeetavate taasühiskonnastamisel. Tulevikus võib see võimalus luua tõhusa tööriista retsidiivsuse vähendamiseks.

Kokkuvõte

Seoses vajadusega leida uusi ja uuenduslikke lähenemisi, kuidas saaks kinnipeetavaid vangistuse ajal hõivata, samal ajal tagades kinnipeetavate taasühiskonnastamise, viis töö autor läbi kahel korral, 2023. aasta kevadel ja sama aasta sügisel, Tallinna vanglas eetikateemalise programmi. Programmiga püüti täita tühimikku, mis on seoses väärtushinnangute ja hoiakutega taasühiskonnastavates tegevustes siiani olnud. Sellest lähtuvalt otsiti töös lahendust järgmisele uurimisprobleemile: milline on kinnipeetavatele läbiviidud eetikateemalise programmi läbiviimise tajutav mõju. Magistritöö eesmärk oli hinnata eetikateemalise programmi osalemise kogemust ja arendamise vajadust vanglates.

Magistritöö puhul on tegemist kvalitatiivse empiirilise uurimusega, mille uurimisstrateegiana kasutati fenomenograafilist uuringut. Andmekogumismeetodina kasutati töös poolstruktureeritud intervjuusid, mille käigus intervjueriti 19 eetikateemalise programmi läbinud kinnipeetavat. Kogutud info salvestati, transkribeeriti ja analüüsiti autori loodud koodide ja kategooriate kaudu.

Kokkuvõttes saab öelda, et vabatahtlikkuse alusel end kursusele registreerunud kinnipeetavad olid valdavalt motiveeritud programmist osa võtma. Mõnel juhul toodi välja, et motivatsioon tulenes peatselt lähenevast võimalusest ennetähtaegselt vangistusest vabanemiseks, ning programmi läbimine võib vanglast vabastamise võimalusi suurendada. Ühtlasi märgiti ära ka ametnike positiivset suhtumist ja soovitusi programmis osalemiseks.

Kinnipeetavate väärtushinnangute ja hoiakute osas ilmses nende erinev suhtumine oma karistusse ja vanglaelusse, mis peegeldas isiklike kogemusi ja väärtusi. Mõned kinnipeetavad reflekteerisid suvalt oma tegude üle, teised kritiseerisid karistussüsteemi. Ühtlasi rõhutati rehabilitatsiooniprogrammide olulisust, mis peaksid arvestama kinnipeetavate individuaalseid vajadusi ning toetama nende tulevikku ühiskonnas hakkamasaamisel.

Programm osutus osalejate jaoks harivaks, tutvustades neile uusi eetikaga seotud kontseptsioone ja termineid, laiendades nende teadmisi ja sõnavara. See näitab programmi potentsiaali soodustada isikliku arengut ja sügavamalt eetilist mõtlemist. Osalejate aktiivne kaasatus aruteludesse ja positiivne tagasiside viitavad sellele, et programmi sisu oli huvitav ja

mõjus. Kuigi mõned osalejad väljendasid programmi praktilise kasu suhtes skepsist, näitavad enamiku osalejate väljendatu, et programm oli väärtuslik ja tähendusrikas.

Kinnipeetavate ettepanekud eetikaprogrammi parendamiseks peegeldavad nende soovi muuta programm kaasahaaravamaks, lisades praktilisi ülesandeid ja rühmatöid. Need soovitused näitavad osalejate aktiivset huvi ja valmidust osaleda erinevates programmides, mis toetavad nende isiklikku arengut ja pakuvad vaheldust vangla igapäevaelule. Intervjuudest ilmnes programmile antud positiivne tagasiside ja selle mõju kinnipeetavatele, rõhutades vajadust jätkata programmi arendamist ja uuendamist.

Eeltoodule tuginedes saab väita, et esitatud uurimisküsimused said vastatud ja uuringu eesmärk täidetud. Lähtudes uurimistöö järeldustest, soovib autor tulevikus mõju hindamisel kasutada ka eelvestlust, mis aitaks kindlaks teha, kas muutused kinnipeetavate hoiakutes ja väärtustes on programmi tulemusel või esinesid need juba enne programmi algust. Lisaks on autor nõus osalejate soovitusel korraldama programmi eelne vestlus osalejaga ning rikastada koolituse sisu praktiliste ülesannete, video- ja lugemismaterjalidega, et parandada osalejate keskendumist ja vähendada kõrvalekalendumist peateemadest. Autor julgustab vanglateenistust kaasama karistust kandvaid isikuid nende karistusaja planeerimisse, arvestades kinnipeetavate avatust ja valmisolekut arutlema taasühiskonnastamise teemadel programmi läbiviimisel.

Summary

In response to the need for innovative approaches to engage detainees during their incarceration while ensuring their reintegration into society, the author conducted an ethics-themed program at Tallinn Prison in the spring and fall of 2023. This program aimed to address gaps in reintegration activities related to values and attitudes. Consequently, the study explored the perceived impact of the ethics program on the detainees. The Master's thesis was a qualitative empirical study utilizing a phenomenographic research strategy. Data collection was performed through semi-structured interviews with 19 detainees who participated in the ethics program. The information was recorded, transcribed, and analyzed through codes and categories developed by the author.

In general, detainees who voluntarily registered for the course were generally motivated to participate. In some cases, motivation was driven by the prospect of early release, and completing the program could enhance their chances of release. Officials also endorsed participation in the program.

Regarding detainees' values and attitudes, there was a varied perspective on their sentences and prison life, reflecting their personal experiences and values. Some detainees reflected casually on their actions, while others criticized the penal system. The importance of rehabilitation programs tailored to individual needs was emphasized, supporting detainees' future societal reintegration.

The program proved educational, introducing detainees to new ethical concepts and terms, broadening their knowledge and vocabulary. This demonstrates the program's potential to foster personal growth and deeper ethical thinking. Active involvement and positive feedback from participants suggest that the program content was engaging and impactful. While some expressed skepticism about the program's practical benefits, the majority found it valuable and meaningful.

Detainees suggested improvements to make the program more engaging, including practical tasks and group activities. These recommendations reflect their active interest and willingness to participate in programs that support personal development and provide variety in prison life.

Interviews highlighted positive feedback about the program and its impact on detainees, emphasizing the need for continued development and innovation.

Based on the findings, it can be asserted that the research questions were addressed and the study's objectives were met. Drawing from the conclusions of the study, the author recommends the inclusion of pre-interviews in future impact assessments to determine whether changes in detainees' attitudes and values result from the program or were present before its commencement. Additionally, the author agrees with the participants' suggestion to conduct a pre-program interview with participants and to enrich the training content with practical tasks, video, and reading materials to improve focus and minimize deviation from main topics. The author encourages the prison service to involve detainees in planning their incarceration, considering their openness and readiness to discuss reintegration issues during the program.

Viidatud allikate loetelu

Ahven, A., Roots, A., Sööt, M.-L., 2018. *Retsidiivsus Eestis 2017: Kriminaalpoliitika uuringud nr 27*. Tallinn: Justiitsministeerium.

Bakare, T. V. 2010 . Factors Affecting the Use of Andragogical Principles in Adult Education Programmes. *The Oriental Anthropologist*, 10(1), pp. 105–119.

Baranger, J., Rousseau, D., Mastrorilli, M. E., & Matesanz, J., 2018. Doing Time Wisely: The Social and Personal Benefits of Higher Education in Prison. *The Prison Journal*, 98(4), pp. 490–513.

Barnard, A., McCosker, H., Gerber, R., 1999. Phenomenography: A Qualitative Research Approach for Exploring Understanding in Health Care. *Qualitative Health Research*. 9(2), pp. 212-226

Baykara, Z.G., Demir, S.G., Yaman, S., 2015. The effect of ethics training on students recognizing ethical violations and developing moral sensitivity. *Nursing Ethics*. 22(6), pp. 661-675.

Blokland A. A. J., Nagin D. S., Nieuwebeerta P., 2005. Life span offending trajectories of a Dutch conviction cohort. *Criminology*, 43(4), pp. 919-954.

Broadhurst, R., Maller, R., Maller, M., & Bouhours, B., 2018. The recidivism of homicide offenders in Western Australia. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*. 51(3), pp. 395-411.

Bullock, K., Bunce, A., 2020. ‘The prison don’t talk to you about getting out of prison’: On why prisons in England and Wales fail to rehabilitate prisoners. *Criminology & Criminal Justice*, 20(1), pp. 111–127.

Cale, J., Day, A., Casey, S., Bright, D., Wodak, J., Giles, M., & Baldry, E., 2019. Australian prison vocational education and training and returns to custody among male and female ex-prisoners: A cross-jurisdictional study. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 52(1), pp. 129–147.

Cid, J., 2005. The penitentiary system in Spain: The use of imprisonment, living conditions and rehabilitation. *Punishment & Society*, 7(2), pp. 147-166.

Clark, V. A., 2016. Predicting Two Types of Recidivism Among Newly Released Prisoners: First Addresses as “Launch Pads” for Recidivism or Reentry Success. *Crime & Delinquency*, 62(10), pp. 1364-1400.

Conway, P. F. 2022. Andragogy in Prison: Higher Education in Prison and the Tenets of Adult Education. *Adult Education Quarterly*, 72(4), pp. 361–379.

Creswell., J. W., 2012. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among five Approaches*. Bostin: Pearson Education.

Cullen, F., Jonson, C. L., Nagin, D., 2011. Prisons Do Not Reduce Recidivism: The High Cost of Ignor Science. *The Prison Journal*, 91(3), pp. 48-65.

Drake, D., 2012. *Prisons, Punishment and the Pursuit of Security*. New York: Palgrave Macmillan.

Elias, E., 2022. *Kinnipeetavate taasühiskonnastamine Eestis, peamised probleemkohad ja võimalikud ettepanekud tulenevalt vanglateenistuse spetsialistide seisukohtadest*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Ellison, M., Szifris, K., Horan, R., & Fox, C., 2017. A Rapid Evidence Assessment of the effectiveness of prison education in reducing recidivism and increasing employment. *Probation Journal*, 64(2), pp. 108–128.

Flick, U., 2015. Qualitative Inquiry—2.0 at 20? Developments, Trends, and Challenges for the Politics of Research. *Qualitative Inquiry*, 21(7), pp. 599-608.

Griffin, J., 2022. How We Do Ethics Now. Rmt: *Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P., 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.

Ilechukwu, L. C., Ugwuozor, F. O., 2017. Utilization of Religious and Philosophy Education in Uplifting the Image of Prison Inmates and Curtailing Ex-Prisoners' Recidivism in Enugu Prison Yard in Nigeria. *SAGE Open*, 7(3), pp. 1-15.

Jang, S. J., Johnson, B. R., Anderson, M. L., & Booyens, K., 2023. Religion and Rehabilitation in Colombian and South African Prisons: A Human Flourishing Approach. *International Criminal Justice Review*, 33(3), pp. 225-252.

Jaswal, P., Behera, B., 2023. Blended matters: Nurturing critical thinking. *E-Learning and Digital Media*, 0(0), pp 1-19.

Jones, C., Fraser, J., Randall, S., 2018. The evaluation of a home-based paediatric nursing service: concept and design development using the Kirkpatrick model. *Journal of Research in Nursing*. 23(6), pp. 492-501.

Justiitsministeerium, 2022. *Justiitsministeeriumi programm aastateks 2023-2026*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.just.ee/strateegilised-alusdokumendid> [Kasutatud: 04.05.2023]

Justiitsministeerium, 2023. *Kuritegevus Eestis 2023: Retsidiivsus*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.just.ee/kuritegevus2023/retsidiivsus/> [Kasutatud: 20.05.2023]

Justiitsministeerium, 2023. *Kuritegevus Eestis 2023: Vangistus*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.just.ee/kuritegevus2023/vangistus/> [Kasutatud: 20.05.2023]

Kallman, M. E., 2018. Teaching Sociology in a Men's Prison: How Total Institutions Shape Pedagogy and Engagement with Content. *Teaching Sociology*, 46(4), pp. 295–308.

Kirkpatrick D. L., & Kirkpatrick J. D. 2006. *Evaluating training programs: The four levels*. 3rd ed. San Francisco, CA: Berrett–Koehler Publishers.

Kraus, K., 2021. *E-kiri Maret Miljanile [E-kiri]* (17.08.2021)

Kraus, K. 2024. Eetika õpetamine kinnipeetavatele: pilootprogrammi ülevaade. *Turvalisuskompass*, 6(1), lk 159-184.

Kreismann, D., Talaulicar, T., 2021. Business Ethics Training in Human Resource Development: A Literature Review. *Human Resource Development Review*, 20(1), pp. 68–105.

Laherand, M.-L., 2010. *Kvalitatiivne uurimisviis*. 2. trükk. Tallinn: Sulesepp.

Lempert, L. B., LaRose, C., Freeman, L., & Liss, L. 2012. “What Is It that these People Want? Are We Part of Some Kind of Experiment?”: Mentoring in a Women’s Prison. *Humanity & Society*, 36(1), pp 30–49.

Liebling, A., Price, D., Shefer, G., 2012. *The Prison Officer*. 2nd ed. London: Routledge.

Long, J. 2010. Teaching Adults: Insights from Educational Philosophy. *Journal of Christian Education*, 53(1), pp 49–60.

Madise, L., Pikamäe, P., Sootak, J., 2014. *Vangitusseadus. Kommenteeritud väljaanne*. 2. trükk. Tallinn: Juura.

Marton, F., 1981. Phenomenography – Describing Conceptions of the World Around Us. *Instructional Science*, 10(2), pp. 177–200.

Mnisi, F., 2019. Ethics education in prison: a pilot study on an ethics programme for offenders. *International Journal of Ethics Education*, 5, pp. 83-96.

Mumford, M., Steele, L., Watts, L., 2015. Evaluating Ethics Education Programs: A Multilevel Approach, *Ethics & Behavior*, 25(1), pp. 37-60.

Nagel, T., 2023. Right and Wrong. Rmt: *Exploring Ethics: An Introductory Anthology*. 6th ed. New York: Oxford University Press, pp. 47-51.

Olev, a., Alumäe, T., 2022, Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. *Baltic J. Modern Computing*, 10(3), pp 409–421.

Patton, M.Q., 2015. *Qualitative research & evaluation methods. Integrating theory and practice*. 4th ed. Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc.

Pojman, L., 2005. *Eetika: Õiget ja väära avastamas*. Tallinn: AS Pakett.

Pojman, L., Vaughn, L., 2022. *The Moral Life: An Introductory Reader in Ethics and Literature*. 7th ed. New York: Oxford University Press.

Pollock, J., 1998. *Ethics in Crime and Justice: Dilemmas and Decisions*. 3rd ed. Texas: West/Wadsworth

Reio, T. G., Rocco, T. S., Smith, D. H., & Chang, E., 2017. A Critique of Kirkpatrick's Evaluation Model. *New Horizons in Adult Education and Human Resource Development*, 29(2), pp. 35-53.

Ricciardelli, R., Perry, K., 2016. Responsivity in Practice: Prison Officer to Prisoner Communication in Canadian Provincial Prisons. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 32(4), pp. 401–425.

Riigikogu, 2020. *Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine. Otsus. RT III, 13.11.2020, 6*

Robertson, A. A., Fang, Z., Weiland, D., Joe, G., Gardner, S., Dembo, R., McCreynolds, L., Dickson, M., Pankow, J., Dennis, M., & Elkington, K., 2020. Recidivism Among Justice-Involved Youth: Findings From JJ-TRIALS. *Criminal Justice and Behavior*, 47(9), pp. 1059-1078.

Savitš, K., Luts, Ü., Vaks, A., Töö vangis ja kriminaalhoolduslusega. *Sotsiaaltöö*, 3, lk 8-11.

- Schaap, A.I., Ligtenberg, W.M.R., de Vet, H.C.W., Molewijk, A.C., Stolper, M.M., 2022. *Moral Dilemmas of Dutch Prison Staff; a Thematic Overview from All Professional Disciplines*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23774657.2022.2089405> [Kasutatud: 05.05.2023]
- Schliehe, A., Laursen, J., Crewe, B., 2022. Loneliness in prison. *European Journal of Criminology*, 19(6) pp 1595–1614.
- Schwalbe, C., Cuillier, D., 2013. Ethics Pedagogy 2.0: A Content Analysis of Award-Winning Media Ethics Exercises. *Journal of Mass Media Ethics*, 28(3), pp. 175-188.
- Schüz, M., 2019. Ethik-Kurs für Strafgefangene : Grundlagen und Umsetzung in der Praxis. *Forum Strafvollzug*, 2019(5), pp. 396-399.
- Shaw, R. D., 2014. How Critical Is Critical Thinking? *Music Educators Journal*, 101(2), pp. 65-70.
- Shoemaker, D., 2020. Stepping Into Prison: Communication Activism and Pedagogy Beyond Classrooms. *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, 20(5), pp. 448–459.
- Souryal, S., 1998. *Ethics in Criminal Justice: In Search of the Truth*. 2nd ed. Cincinnati: Anderson publishing co.
- Sutrop, M., 2006. Eetikakriisist Eesti ühiskonnas. Rmt: *Eetika: Interdistsiplinaarsed lähenemised*. Tallinn: AS Pakett
- Teddlie, C. & Yu, F., 2007. Mixed Methods Sampling: A Typology With Examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), pp. 77-100.
- Tsa, Y., 2013. *Ethics education and its influences on rehabilitation counseling master's students*. Doktoritöö. Iowa: Graduate College of The University of Iowa.

Tüllinen, K., 2016. Deinstitutionaliseerimine ja normaalsusprintsip karistuse täideviimise praktikas. *Sotsiaaltöö*, 3, lk 3-7.

Vangistusseadus (2000) RT I 2000, 58, 376

Vanglateenistus, s.a. *Sotsiaalse rehabilitatsiooni programmid õigusrikkujatele*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.vangla.ee/et/taasuhiskonnastamine/sotsiaalse-rehabilitatsiooni-programmid-oigusrikkujatele> [Kasutatud: 05.05.2023]

Vanglateenistus, s.a. *Vangistuse kulud*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://vanglateenistus.ee/meist/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud> [Kasutatud: 15.02.2024]

Vanglateenistus, s.a. *Vanglateenistuse strateegia*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://vanglateenistus.ee/meist/lugu-ja-vaartused/vanglateenistuse-strateegia> [Kasutatud: 20.05.2024]

Vizeshfar, F., Momennasab, M., Yektatalab, S., & Iman, M. T., 2018. Evaluation of the effectiveness of a first aid health volunteers' training programme using Kirkpatrick's model: A pilot study. *Health Education Journal*, 77(2), pp. 190-197.

Watts, L., Medeiros, K., Mulhearn, T., Steele, L., Connelly, S., Mumford, M., 2017. Are Ethics Training Programs Improving? A MetaAnalytic Review of Past and Present Ethics Instruction in the Sciences, *Ethics & Behavior*, 27(5), pp. 351-384.

Yeom, H.-A., Ahn, S.-H., Kim, S.-J., Effects of ethics education on moral sensitivity of nursing students. *Nursing Ethics*, 24(6), pp. 644-652.

Lisa 1

Eetikateemalise programmi sisu, välja toodud tundide lõikes.

1. Tund

- Kaasus: Milline vangla?
 - Täna oleme vanglas, mille eluolu ja kord on reguleeritud erinevate õigusaktidega (vangistusseadus; vangla kodukord jne). Viibides vanglas, sa tead, mis ajal saab süüa, milline on kord, et saada lähedastele helistada, kuidas nendega vanglas kohtuda (kokkusaamised), sulle võimaldatakse arstiabi jne.
 - Kuidas käituksid, kui olustik vanglas muutuks – ei oleks ametnikke; toit antakse korra päevas (nädalas) välisusest sisse; vangidel oleks tõenäoliselt oma kord / hierarhia; ei ole kindlaks määratud kambreid / voodikohti jne?
 - Kehtima jääks vanglamüür, millest üle (alt läbi) ei ole võimalik saada.
 - Kas elu vanglas toimiks?
 - Mis sa arvad, kas sellises vanglas saaksid sa igapäevaselt oma lähedastega suhelda (telefon, kokkusaamised, kirjad)?
 - Kas selline vangla toimimine oleks riiklikult õige?
 - Kas riik peaks veel midagi vanglas tegema?
 - Kas mingis olukorras peaks riik sekkuma?
 - ...kui sind ära kasutatakse?
 - Millised reeglid peaksid vanglas jääma, et (turvaline) elu vanglas toimiks?
 - Milline on eetiline vangla?
 - Näide: El Salvadori supervangla, veebruar 2023
 - ERR-i veebileht, video vanglast
 - Eesti rahvaarv 1,3 mln, pindala 45 228 km²
 - El Salvadori rahvaarv 6,3 mln, pindala 21 041 km²

2. Tund

- Mis on sinu jaoks eetika
 - Kuidas mõistad?

- Mis on sinu jaoks eetiline, mis mitte?
- Eetika on filosoofia haru, mis tegeleb küsimusega, kuidas me peaksime elama.
- Tegeleb väärtustega, vourustega, printsiipidega ja praktikatega.
- Eetika aitab mõista (ja õpetab), mis on ühiskonnas õige, mis vale.
- Kaasus: Kitty Geovese juhtum
 - Hilisõhtul pussitati New Yorgi Queensi linnaosas noort naist Kitty Genovese't tema kodukandis. Teda rünnati kolm korda järjest, samal ajal kui 38 lugupeetud, seadusekuulekat kodanikku seda pealt nägid ja kuulsid. Naise naabrid jälgisid oma magamistubade akendest umbes 35 min, kuidas ründaja talle kallale tungis, teda pussitas, siis eemaldus, ja tuli tagasi, et veel kaks korda rünnata, kuni naine lõpuks suri. Keegi ei tõstnud telefoni, et kutsuda politsei; keegi ei karjunud kurjategija peale; keegi ei läinud ohvrile appi. Viimaks kutsus üks 70-aastane naine politsei. Politsei saabus 2 minutiga, kuid selleks ajaks oli Genovese surnud. Kiirabi jõudis tunni pärast, selle ajaga andis politseile ütlusi lisaks helistanule veel 1 inimene. Alles kiirabi jõudes tuli rohkem inimesi välja uudistama. Kui küsiti, miks varem ei tulnud, vastati „ei tea“, „olin väsinud“ või „ma kartsin“. New York Times 27.03.1964 / müüt
 - Kes on meie naabrid?
 - Mida oleksid pidanud need lugupeetud ja seadusekuulekad inimesed tegema? Mida oleksid teinud sina?
 - Kui sul on võimalus vähese isikliku ebamugavuse hinnaga päästa kellegi elu või säästa teda kahju kannatamast, kas oled siis osaliselt vastutav kahju eest, mille osaliseks too isik saab, juhul, kui te eelistate mitte tegutseda?
 - Kas sääraseid tegutsematajätmised on moraalselt kiiduväärsed / laiduväärsed?
 - Kui suurele riskile peaksime minema, aidates kedagi, kes on hädaohus?

3. Tund

- Mis on sinu jaoks moraal?
 - Kuidas mõistad?
 - Mis on sinu jaoks eetiline, mis mitte?
 - Moraal ei käsitle seda, mis on, vaid seda, kuidas peaks olema.

- Seotud tihedalt seadustega. Seadused on kehtestatud selleks, et edendada heaolu, lahendada huvikonflikte ja aidata kaasa ühiskondlikule harmooniale.
- ...samas ei hõlma seadus kõiki moraali aspekte (nt valetamine).
- Seaduse vastu eksimisel karistus, moraali vastu eksimisel...?
- Moraal kirjeldab teatud inimgrupi väärtusi konkreetsel ajahetkel.
- Kaasus: Mugavusmasin
 - Mis sa ütleksid, kui teataksin teile, et olen leiutanud imepärase Mugavusmasina, mis hoiab kokku palju aega ja energiat, kuid tooks endaga kaasa 100 eestlase surma igal aastal? (1,35 mil inimest maailmas)
 - Kas kasutaksite seda masinat?
 - Kas keelduksite selle kasutamisest ettekäändel, et elu väärtus on suurem ükskõik millisest mugavusest?
 - Mis siis, kui selle masina kasutamine oleks meie majanduses kesksel kohal?
 - Kas ütleksid, et peaksime muutma oma majandust, säästmaks rohkem elusid?
- Kaasus: Advokaadi mure
 - Mida peaks tegema advokaat, kui tema klient sooritas mõni aasta tagasi mõrva, mille eest on süüdi mõistetud teine inimene, kes varsti hukatakse (eeldusel, et surmanuhtlus on seadusega lubatud)? Kas tal on moraalne kohustus sellest mitte rääkida või kaalub juriidiline kohustus selle üle ja ta astuks samme süütu inimese hukkamise päästmiseks? Kohtuadvokaat James Neal 1989.a PBS-i teleseriaalis *Ethics in America*
 - Neal ütles, et temal kui juristil on kohustus tagada selle informatsiooni konfidentsiaalsus ning et kui ta oleks sellisa tööga avalikustanud, oleks ta advokatuurist välja heidetud. Võiks aga väita, et advokaadil lasub moraalne kohustus, mis kaalub üles tema juriidilise kohustuse ning nõuab, et ta astuks samme süütu inimese hukkamisest päästmiseks.
 - K. Genovese juhtum: Kas säärased tegutsematajätmissed on moraalselt kiiduväärsed / laiduväärsed?

4. Tund

- Mis on sinu jaoks eetika ja moraali vahe?
 - Kuidas mõistad?
 - Paljud kasutavad vahet tegemata isiklike uskumuste, tegevuste ja põhimõtete kirjeldamiseks.

- Nt *Minu eetilised põhimõtted ei luba mul (eksamil) petta* või *Minu jaoks on moraalset vale (eksamil) petta*.
- Nii eetika kui moraal põhinevad mõistusel ja inimkogemusel.
- Vastanduvad?
- Moraal on personaalne kompass õige ja vale vahel, eetika on aga suurema grupi tegevus või tegevust mõjutav.
- Eetilisi põhimõtteid rangelt järgiv inimene ei pruugi olla moraalne. Samuti võib moraalnõudeid järgiv inimene olla ebaetiline.
- Nt Abordivastane võib uskuda, et aborti lubavad seadused on eamoraalsed.
- Eutanaasia
- *Omerta* – Maffia vaikimisvanne „vahelejäämisel“
- Estonia vraki uurimine?
- Spordivõistlustel dopingu kasutamine?
- Rahvaspordivõistlustel?
- Enesetapp?
- Enesetapp vanglas?
- COVID-19
- Kaasus: Paul Gauguin vs Siddhartha Gautama
 - 1881. Aastal jättis prantsuse maalikunstnik Paul Gauguin sinnapaika oma ametikoha pangas ning hülgas oma naise ja lapsed (7), et alustada maalikunstniku karjääri. Ta kolis Martinique'i saarele ja hiljem Tahitiile, saades lõpuks üheks maailma kuulsamaks postimpressionistlikuks kunstnikuks maailmas.
 - Umbes aastatel 560-480 eKr jättis india prints Siddhartha Gautama, keda kohustas maailma kannatuste ääretu rohkus ja raskus, maha oma naise ja lapsed, et hakata elama askeetmunga elu. Kuus aastat hiljem saavutas ta bodhipuu all istudes valgustatud seisundi ning sai tuntuks Buddhana.
 - Kas Gauguin ja Siddhartha käitumine oli eetiline? Moraalne?
 - Karjäär vs usk?

5. Tund

- Mis on sinu jaoks etikett?
 - Kuidas mõistad?
 - Kus pead etiketti järgima, kus mitte?

- Etikett kui ühiskondliku eksistentsi vorm;
 - Etikett esindab ühiskonna otsuseid;
 - Õige ja väär käitumine vastavalt kultuuri tavadele;
 - Tava, mis kuulub reegli alla;
 - Riietumis- ja käitumistavad;
 - Etiketi pilkamine või eiramine;
 - Ebasobiv käitumine;
 - Ühiskondlik hukkamõist ning reputatsiooni kaotus.
- Arutelu: Kuidas lähed presidendi vastuvõtule?
 - Kas lähleksid? Miks?
 - Kuidas riietud?
 - Kuidas käitud (/kätled)?
 - Napsu võtad?
 - Pärast vastuvõttu mida teed?
 - Erinevate meediaväljaannete pildimaterjali esitamine presidendi vastuvõtust.
- Mis on sinu jaoks seadus?
 - Kuidas mõistad?
 - Miks meil on seadusi üldse vaja?
 - Mis on sinu jaoks seaduslik, mis mitte?
 - Õigusnormid vormistatakse kirjalikult ja nende süsteemne kogum koondatakse kindlatele nõuetele vastavasse dokumenti ehk õigusakti. Riik annab õigusaktidega kindlatele käitumisreeglitele üldkohustusliku jõu. Õigusaktide abil määratakse kindlaks riigi ja kodanike omavahelised suhted ning korraldatakse kodanike ühiselu. Eesti.ee
 - Eesti.ee
- Kaasus: Tänapäeva Robin Hood
 - Robin Hood varastas rikastelt, et anda vaestele.
 - Leedu autovargad on varastanud Eestis kalleid luksusautosid. Kui nüüd mõelda, et Leedu autovargad olid tänapäeva Robin Hoodid ning nad jagasid autovargustelt saadud tulu vaestele, siis kas tänases maailmas saaksime sellist tegevust heaks kiita?

- Vooruseetika
 - Kesksiks kohaks inimene ja tema iseloom, rõhudes tugevalt inimese sisemistele väärtustele.
 - Oluline ei ole mitte ainult teha õiget asja, vaid oluline on ka omada hea olemiseks ja õigesti toimimiseks tarvilikke kalduvusi, motivatsioone ja emotsioone.
 - Inimene tegelikult ka *soovib* teha neid konkreetseid asju, mida ta teeb.
 - Kesksne küsimus: „mis sorti inimeseks ma pean saama?“
 - Kuidas saada vooruslikuks?
- Primaarsed vs sekundaarsed voorused
 - Esimeses kirjalikus tõendis, mis pärineb umbes 800 aastat tagasi pühak Aquino Thomase ajast, on tehtud vahet esmaste ja teiseste vooruste vahel.
 - Sel ajal nimetati esmasteks voorusteks ausust, usku, õiglust ja tänulikkust. Nende vooruste omamine pidi indiviidi alati paremaks inimeseks muutma, olenemata tema iseloomu muudest omadustest.
 - Sekundaarseteks voorusteks nimetati julgust, lojaalsust, visadust ja distsipliini. Need voorused muudavad inimese suurepärasemaks ainult siis, kui ta juba kannab endast rohkelt esmaseid vooruseid.
- Kaasus: Maximilian Kolbe
 - 1941. aastal arreteeriti ja saadeti Auschwitzis Varssavis natsivastaste pamflettide avaldamise eest poola preester Maximilian Kolbe. Juulis 1941. aastal kadus Plokist nr 14 üks mees, mille eest otsustati karistada samast plokist 10 meest surnuks näljutamisega. Peale seda, kui üks meestest hakkas hädaldama oma perekonna pärast, astus ette isa Kolbe, kes soovis end selle mehe vastu välja vahetada. Ta võetigi ning heideti koos ülejäänud 9 vangiga keldrisse nälgima. Tavaliselt sellise karistuse järgselt hakkasid keldris olevad vangid viimastel päevadel ulguma, üksteist ründama ning meeleheitel küüntega seinu kraapima. Sel korral kuuldi aga keldrist lauluhääli. Arvatakse, et laulmise eestvedajaks oli just preester Kolbe, kes täitis muuhulgas seal keldris ka oma preestri kohustusi.
 - Kas sina oled vooruslik?
 - Millistes olukordades?
 - Tead sa kedagi, kes on vooruslik?
 - Lähtudes ainult vooruseetikast, miks ei ole Batman Jokkerit tapnud?

- Vooruseetikast lähtudes ei ole Batman Jokkerit tapnud, sest superkangelane kardab, et kui ta tapaks Jokkeri, siis oleks ta sama halb kui Jokker. Kas Batman tahaks olla inimene, kes võtab oma vaenlaselt elu? Kui ta tapaks Jokkeri, siis kas ta suudaks ainult temaga peatuda, või saaks iga tänavasuli samasuguse kohtlemise osaks?
- Kaasus: Trammi probleem
 - Tramm kihutab parajasti mäest alla, kui juht (sina), märkab, et pidurid ei tööta. Trammiteel, veidi maad trammist eespool, seisab 5 inimest, kes kõik saavad surma, kui midagi ette ei võeta. Paremal pool on kõrvalharu, kus töötab üksainuke tööline. Kas (sina) peaks juhtima trammi kõrvalteele, tappes selle ainsa töölise? Philippa Foot (1967)
 - Video vaatamine
 - Aga kui raudteel töötav inimene on sinu hea sõber Jaan. Kuidas käituksid siis?
 - Aga kui raudteel ees olevad inimesed on kõik sellised, kes on sind kuidagi negatiivset mõjutanud (Endine boss, kes vallandas su põhjuseta? Keegi, kes lapsepõlves narris sind? Ebameeldiv poliitik? Keegi, kes on sotsiaalmeedias sind halvustanud? jne)
 - On udune. Sa näed, et kõrvalteel on 1 inimene töötamas, kuid udu tõttu sa ei näe, mis otseteel ees toimub. Sa tead, et tavaliselt sellisel kellaajal viibivad 5 inimest trammiteel.
- Kaasus: Arsti probleem
 - Haiglasse saabub 5 surevat aga ühiskonnale väärtuslikku inimest. Igal ühel neist on erinev organ „läbi“. Kui siirdada kahjustunud organ, siis inimene ei sureks ja elaks edasi. Arsti juurde tuleb ka rutiinsele ülevaatusse inimene, kes on terve (sh kõik organid). Arst leiab, et viie vaevleva patsiendi päästmiseks oleks ainus meditsiiniline viis tappa terve inimene ja siirdada tema organid 5-le inimesele. Juriidilisi ja muid segavaid faktoreid eirates, kas arsti teguviis on moraalselt õige? P. Footi „trammi probleemi“ edasiarendus (1978)

7. Tund

- Kaasus: Eesti sõdur
 - Teame, et Eesti sõdurid on käinud missioonidel Iraagis, Malis ja mujalgi. Nad on kohas, kus Eestil ei ole konflikte nende konkreetsete riikide või piirkonnaga.

Ometi on valitsus otsustanud, et sõdurid peaksid seal rahuvalvemissioonil osalema.

- Kas valitsuse poolt on need otsused õiged olnud – kas ohverdada potentsiaalselt inimelusid kohas, kus Eestil puudub konkreetne vajadus konfliktikolde osaleda?
- Kas inimelu (Eesti sõdur nt Iraagis) kaalub üles diplomaatilise suhte näiteks Ameerika Ühendriikidega?
- Suures plaanis jah. Aga kui Eesti sõdur saab seal surma...?
- Eesmärgieetika
 - Oluline märksõna eesmärk või eesmärgile orienteerumine.
 - Põhirõhk eesmärgieetikas on suunatud teo võimalikult heale või üllale tulemusele, olenemata teost enesest.
 - Keskne mõte on: õige on see tegu, mis annab parimad tagajärjed.
- Utilitarism
 - Keskne mõte on suurima hüve pakkumine suurimale hulgale. Ehk lihtsamalt öelduna, peaks minu tegu tooma võimalikult palju head (õnne) võimalikult paljudele inimestele.
 - Jeremy Bentham (1748-1832) on püüdnud leida õnnele arvulise väärtuse – löi kasulikkuse põhimõtte. Selleks arvutas ta kokku mistahes naudingu või valukogemuse määra ning tulemi pinnalt sai otsustada, kas ja milline tegu sooritada.
 - Kuidas hindad (millise väärtuse annad):
 - Pind käes;
 - Seks;
 - Lapse kooli lõpetamine;
 - Süüdimõistva kohtuotsuse kuulmine;
 - Ämmaga kohtumine;
 - Restoranis väga maitsva toidu söömine.
- Utilitarismi puudused
 - Üsna hukka mõistetud teod on head (Robin Hood);
 - Tegevuste tagajärgede ennustamine ja hindamine on sageli keeruline (COVID-19 vaktsiin);
 - Inimesed ei ole võimelised hindama teekonda saavutatud eesmärgini.

- Lähtudes eesmärgieetikast (utilitarismist), kas Batman peaks Jokkeri tapma? Miks?
- Vastus: Jah! Üks elu väga paljude asemel. Jokker on põhjustanud mitmete inimeste surma ning on tõenäoline, et ka tulevikus võib ta seda teha või osutada arvestatavat ohtu mitmetele isikutele.
- Kaasus: Trammi probleem
- Kaasus: Arsti probleem
- Kaasus: Merel hulpigid
 - Merel päästeparvel on kaks meest. Nad on nälga suremas. Ühel päeval leiavad nad parvel olevast kastist pisut toitu ning neil on alust arvata, et sellest toidust piisaks neist ühe elus hoidmiseks, kuni parv jõuab saarele, kust võib leida abi. Kui nad toitu omavahel jagavad, surevad tõenäoliselt mõlemad. Üks meestest on hiilgav teadlane, kes on välja mõelnud ravimi vähi vastu. Teine mees on väljapaistmatu.
 - Mida teha?
 - Toitu jagada ja loota tõenäosuse kiuste imele?
 - Visata kulli ja kirja, et otsustada, kumba saab toidu?
 - Anda toit teadlasele?

8. Tund

- Kaasus: Murru vangla
 - 2006. aasta suvel leidis Murru vanglas aset sündmus, mille käigus aitas valvur kaasa kinnipeetavate omavahelisele arveteklaarimisele, mille käigus üks kinnipeetav sai surma. Valvuril paluti kinnipeetavate poolt üks konkreetne kinnipeetav nende kambrisse viia, et nad saaksid omavahel „arveid klaarida“. Kambris tekitati sinna viidud vangile aga eluohtlikud kehavigastused. Samal ajal viibis valvur aga valveruumis. Umbes pool tundi pärast kinnipeetava teiste vangide juurde viimist, talutati läbipeetud kinnipeetav tagasi oma elukambrisse, kus viimane saadud vigastustesse samal õhtul suri. Ametnik sündmusest kedagi ei teavitanud, sh ka meedikut.
- Deontoloogiline eetika
 - Oluline märksõna on tegu ise.

- Deontoloogilises eetikas ei määra teo tagajärg teo õigsust ega väärtust. Teo eesmärk ei õigusta deontoloogilises mõttes kunagi tegu ennast.
- Näiteks, kui sa annad teisele lubaduse, siis ära murra seda, olenemata, mida sa teha lubasid.
- Samuti vastupidiselt – valetamine ja ka lubaduse murdmine on väär käitumisviis isegi olukorras, kus selle tagajärjel võiks saavutada positiivseid tulemusi.
- Mõistame, et kui käitumine õigesti, saavutame ka õige tulemuse.
- Mitte alati!
- Kas oleks lubatav tühjal teel sõita autoga kiiremini, kui liikluseeskirjad ette näevad?
- Kas samal teelõigul oleks lubatav mitte kasutada auto turvavarustust (turvavööd)?
- Kitsaskohaks loetakse, et see paneb sind olukorda, kus sul ei ole parimat valikut. See tähendab, et mõni asi, mis võib kanda suuremat eesmärki ja paremat tulemust, tuleb kõrvale heita ja valida see, mis konkreetse teo valguses on õige.
- Video vaatamine
- Kaasus: Annetuse tegemine
 - Lähtudes deontoloogilisest eetikast, kellele peaksid annetuse tegema?
 - Vahiravi arendamine
 - Spordivõistkonnale uue areeni ehitamiseks
- Kaasus: Trammi probleem
- Kaasus: Elu päästmine vs karjäär
 - Jüri, paljutöötav noor ärimees, kõnnib sillal, olles teel tööle, ning näeb äkki väikest tüdrukut jõkke kukkumas. Tüdruk hakkab appi karjuma. Jüri on hea ujuja ja teab, et ta võiks tüdruku elu päästa, kuid kui ta seda teeb, ei jõua ta koosolekule, mis on tema karjääri jaoks oluline. Lisaks on vesi külm ja Jüri ei taha oma uut ülikonda ära rikkuda. Ta ei taha vette hüpata ning arutleb endamisi, et see pole tema süü, et tüdruk vette kukkus. Kas tal on hoolimata neist vastuväidetest kohustus vette hüpata? Miks? Louis P. Pojman (2002)
- Kaasus: Vangi dilemma
 - Politsei on kinni pidanud kaks kahtlusalust, keda süüdistatakse raskes kuriteos. Süütõendeid on piisavalt aga vaid väiksema seaduserikkumise kohta. Seetõttu pannakse vangid eraldi kambritesse ja selgitatakse neile, et kui üks neist oma

süü üles tunnistab, siis lastakse ta kohe vabaks, samal ajal kui teine saab väga range karistuse (kuriteo sooritamise ja selle varjamise eest). Merill Flood & Melvin Dresher (1950)

- Kui mõlemad otsustavad siiski vaikida, saab kohus süüdi mõista nad ainult väikese seaduserikkumise eest ning seetõttu pääsevad kaebealused lühiajalise vabadusekaotusega.
 - Kui mõlemad aga üles tunnistavad, siis pannakse nad mõlemad sooritatud kuriteo eest vangi.
- Kaasus: Batman vs Jokker
 - Tulles tagasi Batmani ja Jokkeri omavahelise vastasseisu juurde, siis deontoloogilises eetikas lähtume pigem mõrvast kui teost, mitte tagajärgedest. Ehkki võib olla eelistatav, et Jokker oleks surnud, ei pruugi ühelegi inimesele (sh Batmanile) tema tapmine olla moraalselt õige. Kui Jokkerit peaks kuidagi karistama, siis peaks see käima läbi õigussüsteemi (kohus), mitte kättemaksu teel.

9. Tund

- Egoism
 - Me peaksime püüdma rahuldada omaenda võimuiha, vajaduse korral isegi ekspluateerides ja valitsedes teisi, enne kui nemad hakkavad valitsema meie üle. F. Nietzsche
 - Egoism on õige alus moraalseks ja poliitiliseks eluks. T. Hobbes
- Eetiline egoism
 - Psühholoogiline egoism – inimloomuse kirjeldus – me teeme teo, mis meie arvates kõige paremini kooskõlas meie omahuviga.
 - Individuaalne eetiline egoism – igaüks peaks teenima minu parimaid huvisid. Teised peavad mind „teenima“.
 - Universaalne eetiline egoism – igaüks peaks tegema neid tegusid, mis kõige paremini teenivad tema enda parimaid huvisid, isegi kui see on vastuolus teiste huvidega.
- Kaasus: Abraham Lincoln
 - Hr Lincoln märkis ükskord endisaegses reisirõllas oma kaasreisijale, et kõiki inimesi ajendab head tegema isekus. Tema kaasreisija vaidles talle vastu just sel

ajal, kui tõld ületas roigassilda, mis viis üle soomülka. Silda ületades silmasid nad kaldal vana metsseamist, kes tegi hirmsat kisa, sest tema põrsad olid vajunud mülkasse ning neid ähvardas uppumine. Kui vana tõld hakkas nõlvast üles ronima, hõikas hr Lincoln: „Kutsar, kas saate korraks peatuda?“ Siis hüppas hr Lincoln välja, jooksis tagasi, tõstis väiksed põrsad veest ja mudast välja ning aetas nad kaldale. Kui ta naasis, märkis tema kaaslane: „Noh, Abe, kus on selles väikeses episoodis isekus?“

- Eetilise egoismi puudused
 - Paljusid lapsi õpetatakse olla alandlik, teisi lugupidav. Sellega võib kaasneda enesevihkamine, madal enesehinnang, eneseusalduse puudumine, masohhism ning kõikeläbiv irratsionaalne süütunne.
 - Õnnetunne?
 - Seafilosoofia.
 - Enesepeetus?
- Kaasus: Dostojevski *Vennad Karamazovid*
 - Just praegu mõtlen jälle, juba kolmekümnendat korda: kui hea, et ma teile ära ütlesin ja teile naiseks ei tule! Teie ei kõlbagi abikaasaks [...] Ma tahan, et keegi mind piinaks, abielluks minuga, aga pärast piinaks mind, petaks mind ja lahkuks, sõidaks minema. Ma ei taha õnnelik olla!
 - Liza oma kihluse pühakusarnase Aljošaga, selgitades talle, et viimane on tema jaoks liiga hea.
- Kaasus: Superpsühholoog
 - Oletame, et on olemas superpsühholoog, kes suudab tegude tagajärgi usaldusväärsetl ennustada, ütleb teile, et teil on valida kahe teguviisi vahel:
 - Te sooritate täiusliku pangaröövi, tappes panga juhataja ning ainsa inimese, kes teadis teie asupaika – oma parima sõbra, lapse, või vanema – ning põgenete Argentiinasse, kus elate edasi õnnelikult;
 - Te hoidute kuriteost ja elate lihtsalt, kuid korralikku keskklassi elu, töötades õpetajana.
 - Oletame veel, et psühholoog veenaks teid, et võimalus 1 annaks 1000 ühikut õnne või rahuldust, teine aga 500. Kumba valiksid?
- Kaasus: Jaan

- Kujutleme inimest – Jaan. Tal puudub intellektuaalne uudishimu. Tal pole vähimatki soovi omandada mingisugust teadmist selle enese pärast, ja sellepärast on ta täiesti ükskõikne teaduse, matemaatika ja filosoofia küsimuste suhtes. Ka looduse kaunidused jätvavad teda külmaks: talle ei avalda muljet sügisene lehestik, lumehanged, kaunid liivarannad. Ka pikad jalutuskäigud maal kevadhommikul ja talvised suusaretked on tema jaoks tüütu. Romaanid on talle igavad, poeesia piin, maalikunst mõttetus ja muusika lihtsalt müra. Tal puudub nii osaleja kui ka pealtvaataja kirg spordi vastu. Poliitika on pettus, religioon ebausku. Miljonite õigusteta inimolendite viletsus pole midagi säärast, mille pärast tema muret tunneks või erutuks. Tal puudub ka anne käsitöö, tööstus- ja kaubandusala peale ning see tõsiasi ei kutsu temas esile kahetsust.
 - Mis Jaani huvitab? Ta peab ju midagi soovima?
 - Jaanil on ülevoolav, kirglik, kõikehõlmav mure õnne pärast – kuidas ta seda saab?
- Kaasus: Elu päästmine vs karjäär

10. Tund

- Kaasus: Tavalised mehed
 - 11.07.1942 võttis reservpataljon (liikmed olid peamiselt tööliste hulgast pärit keskealised mehed, mitte tulihingelised natsid, antisemiidid ega treenitud tapjad) osa nende jaoks ühest psühholoogiliselt raskeimast ülesandest, kus nad pidid Josefowi linnas ca 1500 juuti ükshaaval maha laskma. Päeva varahommikul anti ülesandest osalejaile ülevaade, mis hakkab toimuma ja anti võimalus operatsioonist loobuda. Seda võimalust kasutas kümnekond meest, kes rivist välja astusid ja ütlesid, et nad ei suuda eesolevast tapatööst osa võtta. Päeva edenedes tundis arvestatav hulk mehi, et nad ei suuda ülesande täitmisega jätkata ning üritasid leida kõikvõimalikke viise, kuidas tapatööst eemale hoida, leides selleks endale võimalusel teisi ülesandeid. C.R. Browning
- Konformism
 - Konformismiks loetakse olukorraga kohanemist või muganemist.
 - Eetilises mõistes tähendab see seda, et inimene, kes omab teatud eetilisi tõekspidamisi, kohandab enda vaateid vastavalt grupi eelistustele.

- Konformism on kalduvus mõelda ja käituda mingi grupi mallide kohaselt, vahel selliselt oma isiklike uskumustega vastuollu minnes. Grupi liikmed võivad oma käitumisega üksteist või ühte konkreetset grupiliiget mõjutama hakata.
- Tinglikult võime öelda, et konformist olla on mugav, sest sellest tulenevalt ei pea ma ise teed otsima ja takistusi ületama. Grupp teeb seda minu eest. Kehtib justkui põhimõte, et ela nii, nagu teised elavad, ja oledki õnnelik.
- Videode vaatamine
- Solomon Asch
 - 1951. aastal Poola-Ameerika päritolu psühholoogi Solomon Asch'i poolt läbi viidud eksperiment.
 - Oma testis näitas ta osalejale kahte kaarti, millest ühel oli kolm ilmselgelt erineva pikkusega joont, teisel kaardil üks esimesel kaardil kujutatud joon (Joonis 1). Eksperimendis osalenu pidi vastama, millise esimesel kaardil oleva joonega sarnaneb teisel kaardil kujutatud joon.
 - Enne, kui osalenu sai anda oma vastuse, andsid oma vastuse seitse palgatud eksperimendis osalenut. Kõik seitse andsid sama vastuse, mis aga ilmselgelt oli vale vastus.
 - Videode vaatamine
- Kus avaldub konformism?
 - Töökollektiivis?
 - Elusektsioonis?
 - Spordisaalis?
 - Konformismile allumine võib kaasa tuua soovimatuid tagajärgi - tavalisetest meestest sai „Tavalistes meestes“ julmad tapjad.
 - Selleks, et mitte alluda konformismile, peab mõistma ja aru saama, mis sinu ümber toimub ja vastavalt sellele ka tegutsema.
- Kaasus: COVID-19
 - Hiinas on kombes kasutada nn elus loomade turge, kus turul müüakse elavaid loomi (sh hundikutsikad, ussid, kilpkonnad, rotid, kalad jne) ja kliendi silme all loomad surmatakse ja vajadusel fileeritakse. See tähendab, et need loomad elavad koos selliselt, et nad puutuvad kokku teise liigi väljaheidetega, verega ja jäänustega (mida kliendile ei müüda). Selline kooslus loob ideaalse keskkonna mutatsioonide tekkimisele ja tõenäoliselt selle tagajärjel arenes välja ka koroonaviirus. P. Singer

- Keskkonnaeetika
 - Looduse ja inimese vaheline suhe!
 - Milliseid olukordi tead, kus loodus on seadnud inimtegevusele piirid?
 - Tulevik?
 - Globaalne kliimasoojenemine
 - Reostused maailmameres
 - Mesilased
 - Prügi sorteerimine
 - Video vaatamine
- Liha söömine vs veganlus
 - Loomade pidamine toodab miljardeid tonne metaani (CH₄), mis aitab kliimasoojenemisel kaasa 23 korda rohkem, kui süsihappegaas.
 - Loomakasvatus toodab 13,5-18% kõigist inimtekkelistest kasvuhoonegaasidest.
 - Võrdluseks: autod, lennukid, rongid ja teised transpordivahendid kokku paiskavad õhku 13,1% inimtegevuse poolt tekitatud kasvuhoonegaasidest. (IPCC (2007). Climate Change 2007: Mitigation of Climate Change)
- Kaasus: Milline vangla?
 - Kas on olemas vanglaeetika? Kui jah, siis mis see on?
- Võtame 10 kohtumist kokku

Lisa 2

Intervjuu küsimused:

1. Intervjueeritava motivatsioon osaleda eetikateemalises programmis?
 - a. Kuidas said programmist teada?
 - b. Mis motiveeris?
 - c. Mil määral tundsate survet osalemiseks?
2. Intervjueeritava hinnangud eetikateemaliste hoiakute muutusele.
 - a. Intervjueeritava tunnetuslik hinnang, kas on muutusi toimunud?
 - b. Kui oluline on teie jaoks tulevikus eetiliste põhimõtetega arvestamine?
 - c. Avatus teiste inimeste tunnete osas? Eetiliste dilemmaide äratundmine ja tähtsustamine?
3. Intervjueeritava hinnangud käitumise muutusele.
 - a. Mõju igapäevasele elule (vanglas)?
 - b. Mis muutus käitumises?
 - c. Näited?
4. Hinnangud kriitilise mõtlemise arengu kohta.
 - a. On intervjueeritav saanud programmis arutatud olukordadesse hilisemalt sattunud?
 - b. Võib ta tulevikus sattuda?
 - c. On intervjueeritav mõelnud, kuidas tulevikus olukordi lahendada?
 - d. Sai intervjueeritav aru, millistes olukordades saab ta programmis käsitletud dilemmaid oma (igapäeva)elus kasutada?
5. Hinnangud oma õiguskõuetekase käitumise osas taasühiskonnastamise vaates.
 - a. Intervjueeritava tunnetuslik vaade, kas programmis osalemine võib teda aidata tulevikus eetiliste dilemmaide lahendamisel, sh süütegude toimepanemine?
 - b. Milliseid järeldusi on intervjueeritav teinud?
6. Ettepanekud eetikaprogrammi muutmiseks.
 - a. Intervjueeritava hinnang läbiviidud programmile.
 - b. Tähelepanekud ja mõtted programmi muutmiseks.
 - c. Kas intervjueeritav soovitaks programmi ka teistele (kinnipeetavatele)?